

837 1225

J. W. GOETHE

UTRPENIE MLADÉHO
WERTHERA

1843
6.11. 1935

PRELOŽILA
MAŇA HLAVAJOVÁ

Čo som sa mohol dozvedieť o živote úbohého Werthera, starostlivo som sossbieral a tu vám to predkladám, lebo viem, že sa mi poďakujete. Neodoprete jeho duchu a povahe obdivu a lásky a jeho osudu svojich síz.

A ty, dobrá duša, ak si unášaná tým istým prúdom ako on, čerpaj útechu z jeho utrpenia a dovoľ tejto knižocke, aby ti bola priateľom, akže vôľou osudu alebo svojou vinou nemôžeš najst' bližšieho.

PRVÝ DIEL.

4. mája 1771.

Aký som rád, že som sa dostal preč od vás. Najmilší priateľ, aké je divné ľudské srdce! Opustil som teba, ktorého veľmi milujem, s ktorým som bol nerozlučný, a radujem sa! Viem, odpustiš mi. Či sám osud nenastrojil ostatné moje zápletky tak, aby postrašil také srdce, ako je moje? Úbohá Leonora! A jednako som bol nevinný! Mohol som ja zato, že sa v jej úbohom srdci zrodila vášeň, pokiaľ mi márnivé kúzlo jej sestry poskytovalo príjemnú zábavu? A jednako — som celkom nevinný? Neživil som jej city? Netešil som sa sám z najopravdivejších prejavov priamosti, ktoré nás tak často rozosmialy, hoci neboly naozaj smiešne? Či som — ach, čo je človek, že môže žalovať sám na seba! — Drahý priateľ, chcem, sľubujem ti, chcem sa polepšiť; už nechcem, ako som to dosiaľ robil, stále prežívať tú trošku zla, ktorú nám osud podáva. Chcem užívať prítomnosť, a minulosť — nech je minulosťou. Iste máš pravdu, drahý, bolo by medzi ľuďmi menej bolesti, keby — sám Pán Boh vie, prečo sú takí strápení — tak horlivo neoživovali spomienky na minulé zlá a radšej znášali ľahostajnú prítomnosť.

Buď taký dobrý a povedz mojej matke, že som sa o jej veci čo najlepšie postaral a že ju čo najskôr o nich

uvedomím. Rozprával som sa s tetou, ale nenašiel som v nej ani zďaleka takú zlú ženu, za akú ju pokladajú u nás. Je to veselá, živá žena najlepšieho srdca. Vysvetlil som jej, že sa moja matka žaluje na ňu, keďže si podržala časť dedictva; povedala mi svoje príčiny, dôvody a podmienky, pod ktorými by bola ochotná vydať všetko, ba viacej, ako žiadame — ale nechcem sa teraz o tom rozpisovať; povedz matke, že všetko bude dobre. A ja, môj milý, poučil som sa zasa na tejto malej veci, že nedorozumenie a lenivosť spôsobujú na svete viac omylov, ako lesť a zlomyseľnosť. Aspoň tieto posledné sú zriedkavejšie.

Ináč cítim sa tu veľmi dobre. Samota je v tejto rajskej krajine môjmu srdcu lahodným balzomom a ten ročný čas mladosti zohrieva srdce, často sa chvejúce, celým svojím bohatstvom. Každý strom, každý krík je kytkou kvetov a človek by sa najradšej premenil na chrobáčka, aby mohol poletovať v mori vône a najst' v ňom všetku svoju potravu.

Mesto samé nie je neobyčajné, ale príroda okolo neho je nevýslovne krásna. Akiste to prinútilo nebohého grófa z M..., aby založil záhradu na jednom z vrškov, ktoré sa pretínajú v najväčšej rozmanitosti a vytvárajú rozkošné údolia. Záhrada je prostá a hneď z príchodu sa dá vycítiť, že plán nekreslil školený záhradník, ale cítiace srdce, ktoré tu chcelo užívať samé seba. Už som zosnulému venoval nejednu slzu v rozpaďavajúcej sa besiedke, ktorá bola jeho obľúbeným miestom a teraz je zasa mojím. Onedlho budem pánom

záhrady. Záhradník mi je už naklonený po niekoľkých dňoch, čo som tu, a veru neofutuje.

10. mája.

Celou dušou mi preniká podivuhodná veselosť, podobná sladkému jarnému ránu, ktoré využívam celým srdcom. Som sám a teším sa, že žijem v tomto kraji, ktorý je stvorený pre také duše, ako je moja. Veľmi som šťastný, môj drahý, ponoril som sa tak úplne do pocitu pokojného bytia, že tým trpí moje umenie. Nemohol by som teraz nakresliť ani jednu čiaru, a jednako nikdy som nebol väčším maliarom, ako som teraz. Keď sa vyparuje príjemné údolie okolo mňa a slnko odpočíva vysoko nad nepreniknuteľnými temnotami hory a len jednotlivé jeho lúče sa vkradnú do vnútornej svätyne, vtedy ležím pri vodopáde a obdivujem pri samej zemi tisíc rozmanitých bylín; keď cítim blízko svojho srdca všetko to hmýrenie drobného sveta medzi stebkami, nesčíselné a zázračné tielka červíkov a mušiek, a cítim prítomnosť Všemohúceho, ktorý nás stvoril podľa obrazu svojho, a dych Všemilujúceho, ktorý nám dovoľuje vznášať sa vo večnej slasti — milý priateľ, keď sa mi potom zahmlí v očiach a celý svet okolo mňa, i celé nebo odpočinie v mojej duši ako obraz milenkinho tela, vtedy často túžim a myslím: Ach, keby si zasa mohol vyjadriť, keby si zasa mohol vdýchnuť na papier všetko, čo v tebe žije tak plne, tak teplo, tak, aby to bolo odleskom tvojej duše, ako je duša zasa odleskom nekonečného Boha! — Priateľu! Ale ničí ma to, hyniem silou a nádherou týchto videní.

12. mája.

Neviem, či sa nad týmto krajom vznášajú klamní duchovia, alebo či mi to živá božská fantázia v srdci robí všetko naokolo takým rajským. Hneď za mestečkom je studňa, ku ktorej som pripútaný ako Meluzína a jej sestry. Sídeš dolu malým vŕškom a prídeš ku klenbe, od ktorej vedie nadol so dvacať schodov, a tu dolu z mramorovej skaly vyviera najčistejšia voda. Nízka stienka, tvoriaca hore ohradu, vysoké stromy, obklopujúce toto miesto, chládok, všetko to má čosi príťažlivého, čosi strašného v sebe. Neprejde ani jediný deň, aby som si tu neposedel aspoň hodinku. Sem prichádzajú pre vodu dievčatá z mesta. Je to najnevinnejšie a najdôležitejšie zamestnanie, ktoré kedysi vykonávaly samé kráľovské dcéry. Keď tu sedávam, ožíva vo mne spomienka na patriarchálny život; vidím, ako sa praotcovia pri studni soznamujú a nahovárajú si dievčatá a ako sa okolo studne a prameňov vznášajú dobrotiví duchovia. Ó, kto to nevie precítiť so mnou, nikdy sa neosviežil z chladnej studne po namáhavej ceste za letného dňa.

13. mája.

Spytuješ sa, či mi máš poslať knihy? Priateľ môj, pre Boha ťa prosím, nechaj ich tam, kde sú! Chcem, aby ma nič nesviedlo, nepovzbudzovalo, nerozčuľovalo; moje srdce vrie už i samo. Potrebujem uspávanku a našiel som ju, upokojujúcu, v svojom Homérovi. Ako často uspávam svoju rozbúrenú krv; naozaj, nevidel si ešte nič také vrtkavé a nestále, ako moje srdce. Milý môj,

tebe všetko netreba rozprávať; veď si často tak ťažko znášal, keď si videl, ako prechodím od žiaľu k hýreniu a zo sladkej melancholie do skazonosnej vášne. Tak maznem svoje srdce ako choré decko, všetko mu dovoľujem! Nepovedz to nikomu, sú i takí ľudia, ktorí by ma odsúdili.

15. mája.

Niekoľko ľudí v mestečku ma už pozná a obľúbili si ma, najmä deti. Spozoroval som pri nich čosi smutného. Keď som sa k nim zpočiatku pridružil a vypytoval sa ich priateľsky na jedno-druhé, niektoré myslely, že sa im chcem vysmievať, a odurkávaly mi dosť drzo. Nedal som sa odstrašiť, ale pocítil som zasa až priživo, čo som už často badal: ľudia vyšších vrstiev budú vždy žiť v chladnej vzdialenosti od pospolitého ľudu, ako keby sa báli, že by sblížením stratili na cene, a potom vždy sa najde dosť vetroplachov a žartujúcich ľudí, tváriacich sa, ako by sa snižovali k úbohému ľudu, a to robia len preto, aby mu potom tým viac dali pocítiť svoju nadutosť.

Viem dobre, že my ľudia nie sme si rovní a ani si byť nemôžeme, ale myslím, že človek, vzdávajúci sa od takzvanej sberby z obavy, aby si zachoval úctu, zaslúži si pohany práve tak, ako zbabelec, ktorý sa skrýva pred svojím nepriateľom, lebo sa bojí, že ho premôže.

Nedávno, keď som prišiel k studni, našiel som tam mladú slúžku, ktorá postavila svoju nádobu na najnižší schod a obzerala sa, či nejde nejaká družka, čo by jej pomohla vyložiť nádobu na hlavu. Sostúpil som dolu a

pozrel som na ňu. „Mám vám pomôcť?“ spýtal som sa. Veľmi sa začervenala. „Ach, nie, pane“, odpovedala mi. „Len neodmietajte“, vravel som jej. Napravila si kruhovú podložku na hlave a pomohol som jej. Poďakovala sa a vyšla hore schodmi.

17. mája.

Soznámil som sa s rozličnými ľuďmi, ale spoločnosť som si ešte nenašiel. Neviem, čo ma robí takým príťažlivým; veľmi mnohí si ma obľúbili, vešajú sa na mňa, a vždy ma zabolí, keď naše cesty sú spoločné len na malom kúsku. Keď sa spytuješ, akí sú tu ľudia, musím ti odpovedať: ako všade inde. Jednotvárne je pokolenie ľudské. Väčšina ľudí najviac času strávi v práci; pracujú, aby mohli žiť; nevedia, čo si majú počať s troškou slobody, ktorá im ostáva, a silou-mocou vyhľadávajú cesty, aby sa jej zbavili. Ó, aká sudba človeka!

Ale zato sú to veľmi dobrí ľudia. Keď sa zavše pozabudnem a užívam s nimi radostí, ktoré sú človeku ešte dožičené, keď sa niekedy celkom úprimne a dôverne zabavíme pri stole vkusne prestretom, alebo si vyjdem s nimi na vychádzku, keď je na to čas, alebo si zatancujem; pôsobí to na mňa veľmi dobre, len mi vtedy nesmie prísť na um, že drieme vo mne ešte toľko iných síl, ktoré všetky umierajú nevyužité a ktoré musím tak starostlivo skrývať. A to všetko desí moje srdce. A jednak je osudom človeka, ako som ja, aby ho nepochopili.

Ach, keď mi už odišla priateľka mladosti! Keby som ju nebol radšej nikdy poznal. Bol by som si po-

vedal: Blázon si, hľadáš niečo, čo nemožno najst' na zemi. Ale ja som ju mal, cítil som jej srdce, jej veľkú dušu a zdalo sa mi v jej prítomnosti, že som niečím viac ako v skutočnosti, lebo vtedy som bol všetkým, čím som len mohol byť. Dobrý Bože! Či ostala vtedy nevyužitá čo len jediná sila môjho ducha? Či nemohol som rozvinúť pred ňou najzázračnejší pocit, ktorým srdce objíma prírodu. Či nebolo naše priateľstvo večným tkanivom najnežnejších pocitov, najostrejších žartov s odienkami až neslušnými, ktoré sa však všetky vyznačovali istou geniálnosťou? A hľa! Roky, o ktoré bola staršia ako ja, zaviedly ju do hrobu včiasšie, ešte predo mnou. Nikdy na ňu nezabudnem, ani na jej pevnú myseľ a božskú trpezlivosť.

Pred niekoľkými dňami stretol som sa s mladým V. Je to úprimný mladý človek, veľmi milej tvári. Len teraz vyšiel z akademie. Nenamýšľa si síce, že je učený, ale jednako si myslí, že vie viac ako iní ľudia. Iste bol usilovný, badám to na viacerých veciach; slovom, má dôkladné vedomosti. Keď sa dopyčul, že mnoho kreslím a viem grécky (dva meteory v tomto kraji), hneď prišiel ku mne a vykránil mi mnoho svojich vedomostí, od Batteuxa¹ až po Wooda², od Pilesa³ až po Winckelmannu⁴, a uistil ma, že prečítal celý prvý diel Sulzerovej⁵ teorie a že má Heyneho⁶ rukopis o štúdiu antiky. Pomyslel som si: Poručeno Pánu Bohu!

Ešte jedného dobrého človeka som poznal: kniežacieho úradníka, úprimného, dobrosrdečného. Hovorí sa o ňom, že je opravdivou radosťou vidieť ho medzi jeho

deťmi. Má ich deväť. Mnoho sa hovorí najmä o jeho najstaršej dcére. Požiadal ma, aby som ho navštívil. Pôjdem k nim v najbližších dňoch. Býva v kniežacom poľovníckom dvorci, asi pol druhej hodiny odtiaľto. Dovolili mu, aby sa ta presťahoval po smrti svojej ženy, lebo ho príliš bolel pobyt v úradnom dome a vôbec v meste.

Okrem toho stretol som sa s niekoľkými chatrnejšími figurami, na ktorých je všetko neznesiteľné a najneznesiteľnejšie sú ich dôkazy priateľstva.

Maj sa dobre! S týmto listom budeš spokojný, je celkom historický.

22. mája.

Už mnohým prišlo na um, že ľudský život je len sen; ani mňa nechce opustiť tento pocit. Keď uvážim, v akom úzkom priestore sú uzavreté činné a poznávacie sily človeka, keď vidím, že celá činnosť má len jeden cieľ: aby ľudia ukojili svoje potreby, ktoré zasa nemajú iného cieľa, len predĺžiť úbohé jestvovanie, a keď potom uvážim, že každé uspokojenie v istých otázkach je len snivou rezignáciou, ktorou si ľudia pomalujú pestrými postavami a jasnými výhľadmi steny svojho väzenia — Viliam, to všetko ma onemuje. Vraciam sa sám do seba a tu nachodím svoj svet. Svet zasa len viac vytušený a neurčite vytúžený ako skutočný a životný. Tu pláva všetko pred mojimi smyslami a ja sa usmievam. Takto snívam.

Všetci vysokoučení učitelia a vychovávateľia sú zajedno v tom, že deti nevedia, prečo chcú to alebo ono, ale nik neverí rád, že i dospelí ako deti habkajú na zemi

a ako deti nevedia, odkiaľ prichádzajú a kam idú, práve tak zriedka konajú naozaj účelne a práve tak sa dajú ovládať suchármi, koláčmi a brezovými prútikmi; zdá sa mi, že to až oči kole.

Rád sa ti priznávam, lebo viem, čo by si na to odpovedal: že najšťastnejší sú tí, čo žijú so dňa na deň ako deti, vláčia so sebou bábiky, obliekajú ich, vyzliekajú a veľmi úctivo sa kradnú okolo skrine, do ktorej mamička zamkla cukrové, a keď sa napokon zmocnia vytúženého, jedia plnými ústami a volajú: Ešte! To sú šťastné tvory! Majú sa dobre i tí, čo dávajú skvelé názvy svojim hlúpostiam, ba i svojim vášňam, a pripisujú im obrovskú dôležitosť pre povznesenie a blaho človečenstva. Dobré je tomu, kto môže byť taký. Ale kto spozná v svojej poníženosti, kde to všetko smeruje, kto vidí, ako tamten človek, ktorý sa dobre má, vie svoju záhradku obratne pristrihnúť na skutočný raj a ako nešťastný ďalej neprestajne vzdychá pod bremenom, a jednako ako si všetci rovnako žiadajú aspoň o minútku dlhšie vidieť svetlo sveta — áno, ten je ticho a tvorí si svet zo seba, i šťastný je, lebo je človek. A potom nech je hocijako sputnaný, jednako si zachová v srdci stály sladký pocit, že je slobodný a môže opustiť svet, kedy sa mu zachce.

26. mája.

Už dávno vieš, že usadím sa obyčajne na prítulnom miestočku, najdem si prístrešie a usalaším sa tam úplne skromne. I tu som našiel také prítažlivé miesto.

Asi hodinu od mesta leží dedinka Wahlheim.* Má veľmi zaujímavú polohu na vršku a keď ideš k nej chodníčkom, môžeš jedným pohľadom prezrieť celé údolie. Dobrá hostinská, príjemná a veselá, poslúži vínom, pivom, kávou. Ale nadovšetko sú tu dve lipy, pokrývajúce košatými konármi maličké námestie pred kostolom, dookola uzavreté sedliackymi domkami, humnami a dvormi. Už dávno som nenašiel také útulné miesto. Sem som si dal doniesť z hostinca svoj stolík a stoličku a tu pijem kávu a čítam Homéra. Keď som náhodou prvý raz prišiel pod lipy v jedno krásne poobedie, miestočko bolo osamelé. Všetko bolo v poli. Len malý štvorročný chlapček sedel na zemi a pridržoval oboma rúčkami k hrudi druhé asi poldruharočné dečko, sediace medzi jeho nohami tak, že mu bol akýmsi operadlom. Nehľadiac na bystrosť čiernych očiek, môžem povedať, sedel ticho. Tešil ma tento pohľad. Sadol som si na pluh, ležiaci oproti, a s veľkým potešením kreslil som skupinu bratov. Pridal som k tomu susedný plot, vráta humna a niekoľko rozlámaných vozových kolies, všetko tak, ako to tu bolo poukladané, a po neceljej hodinke zistil som, že som dohotovil dobre komponovanú a veľmi zaujímavú kresbu, hoci som k nej nepridal nič zo svojho. Utúžilo ma to v predsavzatí, že sa v budúcnosti spoľahnem len na prírodu, lebo len ona je nesmierne bohatá a len ona vychováva opravdivých umelcov.

* Čitateľ nech sa neustáva hľadať na mape tu vymenované miesta. Okolnosti ma prinútiť zameniť pravé mená vymyslenými.

Na chválu pravidiel možno doložiť asi toľko, koľko na chválu občianskej spoločnosti. Človek, ktorý sa chová podľa nich, nikdy neurobí nič nechutného a zlého, asi tak, ako človek, ktorý sa dá viesť zákonmi a blahobytom, nikdy sa nemôže stať neznesiteľným susedom alebo povestným zlosynom. Zato však — nech si hovorí kto čo chce — všetky pravidlá ničia opravdivý cit pre prírodu a jej opravdivý výraz. Povieš: „To je príkruté; toto pravidlo len obmedzuje, obstriháva bujnú révu“ a pod.

Milý priateľ, mám ti povedať prirovnanie? S umením je tak ako s láskou. Mladík miluje devu z celého srdca, celučičký deň strávi pri nej, premrhá všetky svoje sily, celý majetok, len aby jej vyznával každú chvíľu, že sa jej celkom oddáva. A tu príde nejaký filister, človek, postavený vo verejnom úrade, a povie mu: „Milý mladý pane! Milovať je ľudské, lenže musíte ľudsky milovať! Rozdeľte si čas. Niekoľko hodín venujte práci a hodiny oddychu venujte svojej deve. Rozrátajte si majetok a z toho, čo vám ostane, keď si zaopatrite najpotrebnejšie veci, môžete jej doniesť darček, ale nie príčasto, azda tak na narodeniny alebo meniny a pod.“ Ak počúvne, stane sa z neho osožný mladík, a sám by som poradil hociktorému kniežaťu, aby si ho vzal do senátu. Ale to je koniec jeho lásky a, ak je umelcom, koniec jeho umeniu. Ó, priatelia moji! Prečo prúd genia vybúši tak zriedka, tak zriedka rozbúri vnútro mohutnými vlnami a rozochveje vašu trnúcu dušu? Drahí priatelia, tu na oboch brehoch bývajú vážni páni, ktorým

by sa pokazily záhradné besiedky, hriadky tulipánov a kapustné polia, keby zavčas nemohli odvrátiť v budúcnosti hroziace nebezpečenstvo ohradami a odvodňovaním.

27. mája.

Ako badám, veľmi som sa rozohnil, dostal som sa do prirovnaní a oduševnenia, a pritom som ti zabudol vyrozprávať, čo sa potom stalo s deťmi. Sedel som asi dve hodiny na pluhu, celý pohrúžený do umeleckého vzrušenia, o ktorom ti tak veľmi nejasne hovorí môj včerajší list. Pod večer prišla k deťom, ktoré sa do tých čias ani nepohly, mladá žena s košíkom na ruke a už zďaleka volala: „Filip, ty si veľmi dobrý chlapec!“ Pozdravila sa mi, ja som jej zaďakoval, vstal som, pristúpil bližšie a spýtal som sa, či sú to jej deti. Prisvedčila a, podávajúc staršiemu pol žemličky, vzala malé decko na ruky a bozkala ho s celou materinskou láskou. „Sverila som maličkého Filipovi“, povedala, „aby dal na neho pozor a odišla som s najstarším synom do mesta nakúpiť bieleho chleba a hlinenú misku na kašu.“ Videl som to všetko v košíku, ktorý nemal vrchnáka. „Chcem Jankovi (tak sa volal najmladší) uvariť na večeru polievky, ale najstarší, huncútisko, zabil mi včera misku, keď sa s Filipom naťahovali o pozostatky.“ Spýtal som sa, kde je najstarší, a len čo mi odpovedala, že na lúke naháňa krdeľ husí, prišiel sám skackajúc a doniesol strednému lieskový prútik. Shováral som sa ďalej so ženou a dozvedel som sa, že je učiteľovou dcérou a že jej muž odcestoval do Švajčiarska pre dedictvo po akomsi strý-

kovi. „Chceli mu ho vziať“, povedala, „a vôbec mu neodpovedali na jeho listy, preto sa ta vybral sám. Len aby sa mu niečo nestalo! Nemám ešte nijakých zvestí.“ Nechcelo sa mi rozlúčiť sa so ženou, dal som každému z detí po krajciari a dal som jej i pre najmladšieho jeden, aby mu doniesla žemličku k polievke, keď pôjde do mesta. Tak sme sa rozlúčili.

Veruže, milý, keď ma už opúšťajú smysly, celý ten vnútorný škrek vo mne zmierni pohľad na tvora, ktorý sa pohybuje v šťastnej spokojnosti úzkeho kruhu svojho bytia, pomáha si s jedného dňa na druhý, vidí, ako listie opadáva, a myslí pritom práve len na to, že príde zima.

Od tých čias bývam často vonku. Deti už celkom privykly na mňa. Keď pijem kávu, dostávajú cukor a delím si s nimi na večeru chlieb s maslom a kyslé mlieko. Každú nedeľu dostanú po krajciari a hostinskej som naložil, aby im ho vyplatila ona, ak neprídem, kým zazvonia na omšu.

Dôverujú mi, rozprávajú mi všeličo, a keď sa síde viacej detí z dediny, pozorujem ich náruživosti a prosté výrazy žiadostí a teším sa z nich.

Dalo mi to hodne roboty, kým som presvedčil ich matku, že sa nemusí báť, že ma deti nijako neznepokojujú.

30. mája.

Čo som ti minule napísal o maliarstve, dá sa iste preniesť i na básnictvo. Treba len rozoznať, čo je dobré, a opovážiť sa to vysloviť, tak bude iste málo slovami

mnoho povedané. Zažil som dnes scénu, ktorá, dokonale opísaná, bola by najkrajšou idylou na svete. Ale čo je báseň, scéna, idyla? Musíme to vždy pomenovať, keď vyjadríme niečím radosť z prirodzeného zjavu?

Zasa poriadne sa sklameš, ak po tomto úvode budeš očakávať mnoho vznešeného a vysokého. Iba istý sedliacky šuhaj ma takto zaujal. Ako obyčajne budem rozprávať zle, a ty, myslím, povieš ako obyčajne, že prepínam. Vo Wahlheime, v známom Wahlheime, stávajú sa takéto vzácne príhody.

Pod lipami pila celá spoločnosť kávu. Ale necítil som sa tam dobre, našiel som si zámienku a vytratil som sa.

Zo susedného dvora vyšiel sedliacky šuhaj a začal robiť čosi na pluhu, ktorý som minule kreslil, opravoval niečo na ňom. Páčil sa mi, preto som sa mu prihovril. Spýtal som sa ho na jeho pomery. Chytro sme sa soznámili, a to dôverne. Stáva sa mi to často s týmto druhom ľudí. Rozprával mi, že slúži u akejsi vdovy; má sa tam vraj veľmi dobre. Toľko o nej hovoril a tak ju vychvaľoval, že som hneď mohol spozorovať: oddaný jej je telom i dušou. Rozprával, že už je nie mladá, jej nebohý muž s ňou zle zaobchodil, preto sa už nechce vydávať, a z jeho reči žiarilo výrazne, aká je pre neho krásna, pôvabná, ako by si žiadal, aby si ho vyvolila za muža, lebo by chcel zahladiť spomienky na chyby jej prvého muža. Musel by som ti to doslovne opakovať, aby si pochopil čistú náklonnosť, lásku a vernosť tohto človeka. Musel by som mať nadanie najväčšieho

básnika, aby som ti mohol živo a odrazu opísať i výraz jeho tvári, i súlad hlasu a tajný oheň očí. Nie, jemnosť, ktorá tkvela v celej jeho bytnosti a výraze, nemožno vyjadriť slovami. Všetko, čo môžem z toho urobiť, bude veľmi nepriliehavé. Najväčšmi ma dojalo, ako sa bál, aby som si nemyslel niečo nesprávneho o jeho pomere k nej a nepochyboval o jej dobrom chovaní. Aký bol milý, keď hovoril o postave, o tele, ktoré ho mocne priťahovalo, hoci už nemalo pôvabu mladosti. Môžem si to všetko zopakovať len v najväčšej hĺbke svojej duše. V celom svojom živote nevidel som ešte prudkej túžby a vrelej dychtivej žiadosti v takej čistote, ba môžem povedať, že som si ani nepredstavoval, ani o tom nesníval, že môže byť taká čistá.

Nehreš ma, keď sa ti priznám, že vnútro mojej duše žiari pri spomienke na tú nevinnosť a pravdu, že ma všade prenasleduje obraz tejto vernosti a jemnosti, že ma samého tak rozohnilo, až i sám dychtím a túžim.

Zariadim to tak, aby som ju čím skôr poznal, alebo, možno, radšej sa tomu vyhnem. Myslím, bude tak správnejšie. Lepšie je, keď ju vidím očami jej milého. Možno, moje oči by ju nevidely takou, akou si ju teraz predstavujem, a prečo si mám pokaziť pekný obraz?

16. júna.

Spytuješ sa, prečo ti nepíšem, a jednako aj ty si jeden z učených ľudí! Mohol by si uhádnuť, že sa mám dobre — slovom, soznámil som sa s niekym, a to sa bližšie týka môjho srdca. Som — ani sám neviem...

Sotva sa mi podarí vyrozprávať ti po poriadku, ako sa mi pošťastilo soznámiť sa s najláskyhodnejším stvorením na svete. Som blažený, šťastný, a preto zlý opísateľ udalostí.

Poznal som anjela. Fuj! Takto pomenuje každý tú svoju, však? A jednako nedokážem, aby som ti opísal, aká je dokonalá a prečo je dokonalá; dosť, že zaujala celú moju myseľ.

Toľko skromnosti pri takom ume, toľko dobroty pri takej pevnej povahe a toľko duševnej spokojnosti pri opravdivom živote a činnosti!

Čo ti tu hovorím o nej, sú len nepodarené rečičky, odporné abstraktá, ktoré nevyjadrujú ani jednej črty jej bytnosti. Inokedy — nie, nie inokedy, teraz hneď ti chcem všetko vyrozprávať. Ak to nevykonám dnes, nestane sa nikdy. Lebo, medzi nami rečené, od tých čias, čo som sa pribral písať, chcel som už tri razy odložiť pero, dať si osedlať koňa a vyjsť si k nej, hoci som sa zaprisahal dnes ráno, že ta nepôjdem — a každú chvíľu chodím pozeráť k obloku, ako vysoko stojí slnko...

Nemohol som sa premôcť, musel som ísť k nej. A teraz som zasa doma. Viliam, navečeriam sa a budem ti písať ďalej. Aký je to pre mňa pôžitok, keď ju vidím v kruhu milých, veselých detí, jej ôsmich sestár a bratov!

Ale ak budem takto pokračovať, nebudeš na konci múdrejší, ako si bol na začiatku. Počuj teda, hádam sa sústredím a dôkladne ti to opíšem.

Písal som ti minule, že som sa soznámil s úradní-

kom S. a že ma poprosil, aby som ho čím skôr navštívil v jeho pustovni alebo, správnejšie, v jeho malom kráľovstve. Pozabudol som na to a pravdepodobne by som sa ta nikdy nebol dostal, keby mi náhoda nebola odhalila poklad, ukrytý v tomto tichom kraji.

Naša vidiecka mládež usporiadala ples, na ktorý som sa sľúbil. Ponúkol som sa za spoločníka istému tujajšiemu dobrému, peknému, ale ináč bezvýznamnému dievčaťu a dohovorili sme sa, že najmem koč a pôjdem na zábavu so svojou tanečnicou a jej sesternicou a cestou že ohlásime Charlotu S. „Poznáte pekné dievča“, povedala moja spoločnica, keď sme prechádzali hlbokým, pekne prekliesseným lesom k poľovníckemu domu. „Dajte si pozor, aby ste sa nezaľúbili“, vravela sesternica. Spýtal som sa prečo. A ona odpovedala: „Už je zasnúbená s človekom veľmi dobrým, ktorý musel teraz odcestovať, aby po otcovej smrti usporiadal svoje veci a aby si našiel nejaké poriadne postavenie.“ Bolo mi to dosť ľahostajné.

Asi štvrté hodiny pred západom slnka zastali sme pred vrátami poľovníckeho domu. Bolo veľmi dusno, dievčatá sa bály, že príde búrka, ktorá ako by sa sťahovala v bielosivých ťažkých chmárach po celom obzore. Snažil som sa oklamať ich obavy, hovoriac, že viem prorokovať počasie, ale sám som cítil, že niečo pokazí našu zábavu.

Sišiel som s koča. K vrátam prišla slúžka, poprosila nás, aby sme odpustili a počkali chvíľočku, že sleč-

na Lotka hneď príde. Išiel som cez dvor k domu pekne stavanému, a keď som vyšiel prednými schodmi a vkročil do dverí, zjavilo sa mi pred očami najrozkošnejšie divadlo. V predsieni sa hmýrilo šestoro detí, od jedenástich do dvoch rokov, okolo dievčiny krásnej postavy, prostredne vysokej, oblečenej do prostých bielych šiat s bledočervenými stužkami na lakťoch a na hrudi. Držala v ruke čierny chlieb a krájala z neho deťom, po krajci každému podľa veku a chuti. Podávala im ho neobyčajne prívetivo a deti srdečne volaly: „Ďakujem!“ a ňaťahovaly k nej drobné rúčky, prv ako im odkrojila, a potom alebo spokojne odskočily so svojou večerou, alebo, ak boly tichšej povahy, pomaly odchádzaly k vrátam, aby videly kočiša a cudzích ľudí, s ktorými má Lota odísť. „Odpusťte, prosím“, povedala, „že ste sa museli až sem ustávať a že som slečny nechala čakať. Pre obliekanie a preto, že som sa musela postarať, aby bolo všetko v domácnosti v poriadku, kým budem preč, zabudla som dať deťom chleba na večeru, a ony ho chcú iba odo mňa.“ Povedal som jej bezvýznamnú lichôtku. Celá moja duša bola upriamená na jej postavu, na zvuk jej hlasu, na jej chovanie, a práve som mal dosť času, aby som sa spamätal z prekvapenia, kým odbehla do izby pre rukavičky a vejár. Deti pozeraly na mňa nasmelo, z istej vzdialenosti. Pristúpil som k najmladšiemu, ktoré malo prekrásnu tváričku. Odťahovalo sa odo mňa, práve keď Lota vychádzala zo dverí a povedala: „Louis, daj strýčkovi rúčku.“ Decko sa nehanbilo, poslúchlo a ja som sa nezdržal, pobožkal som ho srdečne,

nehľadiac na mokrý noštek. „Strýčko?“ povedal som, podávajúc jej ruku, „myslíte, že si zaslúžim šťastia byť s vami v rodine?“ — „Ach“, odpovedala s ľahkým úsmevom, „naše príbuzenstvo je také rozvetvené, a bolo by mi ľúto, keby ste mali byť v ňom posledný.“ Na odchode rozkázala Žofke, bola najstaršia po nej (mohla mať asi jedenásť rokov), aby dala dobrý pozor na deti a aby pozdravila otca, keď sa vráti z jazdy. Deťom povedala, aby poslúchaly sestru Žofku tak, ako ju samú poslúchajú. Niektoré to nahlas sľúbily. Ale všetčná, asi šesťročná blondínka povedala: „A jednako to nebudeš ty, Lotka, teba preca máme radšej.“

Dvaja najstarší chlapci sa vydriapali na koč od chrbta a Lota im dovolila na moju prosbu, aby sa s nami odviezli až k lesu, ale jej museli sľúbiť, že sa nebudú hašteriť a že sa budú dobre držať koča.

Len čo sme sa pohodlne usadili a čo sa dievčatá uvítaly a vymenily niekoľko lichotivých poznámok o šatách a klobúkoch a poriadne oklebetily spoločnosť, do ktorej sme šli, už Lota kázala kočišovi, aby zastavil a svojim bratom, aby sišli. Chlapci jej chceli ešte raz bozkať ruku, čo i starší urobil s celou jemnosťou svojich pätnástich rokov, druhý však s chvatom a ľahkomyseľne. Dala ešte raz pozdraviť deti a šli sme ďalej.

Sesternica sa spýtala, či už dočítala knihu, ktorú jej nedávno poslala. Lota odpovedala: „Nie, nepáči sa mi, pošlem vám ju nazad. Ani predošlá nebola lepšia.“ Spýtal som sa, aké to boly knihy, a veľmi som sa zadivil,

keď mi odpovedala*: — — Vo všetkom, čo hovorila, našiel som toľko charakteru, v každom slove videl som nové kúzlo. V jej tvári sa zračily vždy nové lúče duše, ktoré, ako by sa pomaličky, radostne rozvíjaly, lebo vy-
ciťovala, že ju chápem.

„Keď som bola mladšia“, hovorila, „nič som tak nezbožňovala ako romány. Sám Boh vie, ako mi bolo dobre, keď som si v nedeľu mohla sadnúť niekam do kútika a celým srdcom prežívať šťastie alebo nešťastie akejsi miss Jeny. Nezapieram, že všetko to pôsobí na mňa ešte i teraz istým kúzlom. Keďže sa však veľmi ťažko dostanem ku knihe, musí byť kniha úplne podľa môjho vkusu. Ten autor mi je najmilší zo všetkých, v ktorom nachodím svoj svet, u ktorého ľudia žijú tak ako u nás. Rozprávky takého autora ma zaujímajú a pútajú ako môj vlastný domáci život, ktorý, pravda, nie je rajom, ale jednak prameňom nevýslovného štastia.“

Snažil som sa neukázať, akým dojmom pôsobily na mňa tieto slová. Nedarilo sa mi to veľmi, lebo keď som počul, s akým presvedčením hovorila potom ešte o dedinskom farárovi z Wakefieldu a o** — bol som celý

* Musel som vynechať toto miesto v liste, aby sa nikto nemohol žalovať na mňa. Hoci autorovi bude napokon málo záležať na úsudku dievčaťa a nestáleho mladíka.

** I tu sme vynechali mená niektorých domácich autorov. Kto súhlasí s Lotinou pochvalou, tomu, keď bude čítať toto miesto, iste srdce prezradí, koho tu myslela, a okrem neho nemusí to nikto vedieť.

vzrušený; povedal som jej všetko, čo som mohol a vedel, a len po chvíli, keď Lota pribrala i ostatných do rozhovoru, spozoroval som, že dievčatá tu dosiaľ sedeli s otvorenými očami, ale, ako by ich tu nebolo. Sesternica si ma viac rás prezrela pohľadavým pohľadom, ale mi na tom vôbec nezáležalo.

Rozhovor sa obrátil na záľubu v tanci. „Ak je táto vášeň chybou“, povedala Lota, „musím sa vám priznať, že milujem tanec nadovšetko. Keď ma niečo mrzí, zahrám si na svojom rozladenom klavíri tanečnú melodiú, a o chvíľu je všetko v poriadku.“

Ako som sa jej zahľadel medzi rečou do čiernych očí! Ako mi celú dušu upútaly živé pery a svieže, veselé líca! Často som ani nepočul slov, ktorými sa vyjadrovala. Taký som bol vhlbený do nádherného smyslu jej reči. Ty si to budeš vedieť predstaviť, veď ma poznáš. Nuž, keď sme zastali pred hostincom, vystúpil som z koča ako vo sne a tak som sa zamotal do snivého súmraku, že som skoro nepočul hudbu, znejúcu nám oproti z osvetlenej dvorany.

Dvaja páni, tanečníci sesternice a Loty, Andran a akýsi N. N. (ktože si zapamätá mená!), uvítali nás na prahu a hneď sa ujali svojich dám. I ja som voviedol svoju tanečnicu do sály.

Tancovali sme menuet. Vykrútil som jedno dievča za druhým a práve s najmrzkejším to trvalo najdlhšie, kým mi podaly ruku a ukončily tanec. Lota a jej tanečník začali anglickú štvorylku. Môžeš si predstaviť, aký som bol šťastný, keď začali figuru v našom rade. Človek

ju musí vidieť tancovať. Uvidel by si, že tancuje celým srdcom i dušou. Jej celé telo je jediným súladom. Je taká bezstarostná, nestrojená, ako by jej bol tanec všetkým, ako by nemyslela na nič iného, nič necítila. Vtedy iste zmizne okolo nej všetko ostatné.

Poprosil som ju o druhú štvorylku. Sľúbila mi tretiu a uisťovala ma s rozkošnou bezstarostnosťou, že naozaj veľmi rada tancuje valčík. „Tu obyčajne spolupatriace páry spolu tancujú valčík“, pokračovala. „Ale môj tanečník ho nevie, bude mi povďačný, keď mu ho odpustím. A netancuje ho ani vaše dievča, nechce ho tancovať. Videla som pri anglaise, že vy dobre tancujete. Ak teda chcete valčík so mnou, musíte si ma vypýtať od môjho tanečníka a ja zasa pôjdem k vašej dáme.“ Dal som jej ruku na to a dohovorili sme sa, že za ten čas bude jej tanečník zabávať moju dámu.

Začali sme. Najprv sme chvíľu len plecami pohybovali. S akým kúzlom a ako ľahko sa hýbala! Napokon sme začali tancovať valčík, ale zo začiatku to išlo tak všelijako, lebo len veľmi málo ľudí vedelo tancovať, ale neskôršie sme krúžili okolo seba ako dve sféry. Boli sme rozumní a nechali sme ostatných, aby sa vybúrili, a len vtedy sme začali opravdive tancovať, keď sa všetci neobratní vytratili z kola. Zostali sme v kole ešte s jedným párom, Andranom a jeho tanečnicou. Nikdy som tak ľahko netancoval. Nebol som už ani človekom. Mám najpôvabnejšie stvorenie v náručí a letím s ním ako v búrke, tak že zmizne všetko okolo nás a — Viliam, chcem byť úprimný, priznám sa ti,

že som vtedy prisahal, že dievča, ktoré by som miloval, na ktoré by som si robil nároky, nesmeli by nikdy s nikým iným tancovať ako so mnou, i keby ma to stálo život. Ved' ma chápeš...

Prešli sme sa niekoľko ráz po dvorane, aby sme si oddýchli. Potom si sadla. Doniesol som jej obielené a rozdelené pomaranče, posledné, čo som mohol dostať. Podával som jej ich pocukrované po kúsku; veľmi dobre ju občerstvily, len ma zbolelo srdce zakaždým, keď si z toho, čo som doniesol pre ňu, vzala kúsok i neskromná susedka, ktorú sme zo slušnosti museli ponúknuť.

Pri treťom anglickom tanci sme boli druhým párom. Keď sme pretancovali cez rady a ja — sám Boh vie, s akou rozkošou som ju držal v náručí a hľadel jej do očí, ktoré žiarily najopravdivejším výrazom najúprimnejšej, najčistejšej radosti, dostali sme sa k dáme, ktorú som si všimol už predtým, lebo mala veľmi milú, hoci už nie celkom mladú tvár. S úsmevom pozrela na Lotu, pohrozila prstom a keď sme prešli popri nej dva razy, veľmi dôrazne vyslovila meno: „Albert.“

„Kto je to ten Albert“, spýtal som sa Loty, „ak smiem vedieť?“ Chcela mi odpovedať, ale práve sme tancovali veľkú osmičku a museli sme sa rozísť. Zdalo sa mi, že som zbadal na jej čele výraz premýšľania, keď sme sa križovali. „Prečo by som vám to nepovedala“, začala potom, podávajúc mi ruku na prechádzku. „Albert je dobrý človek, som s ním skoro zasnúbená.“ Nepočul som to prvý raz, dievčatá mi už cestou o tom

rozprávaly, a jednako som bol prekvapený, lebo vtedy som si ešte nepomyslel, že by to súviselo s tou, ktorá sa mi v krátkom čase stala drahou. Celkom som sa poplietol, zabudol som na všetko, dostal som sa do nepravého páru, tak že sa všetko pomotalo, a len Lotina úplná duchaprítomnosť dala zasa všetko do poriadku.

Ešte sa tanec neskončil, keď sa začalo častejšie blýskať. Už dávnejšie kde-tu zažiaril blesk na obzore; hovoril som, že sa to blýska na pekný čas. Teraz už hrom prehlušil hudbu. Tri dievčatá zutekaly z radu a za nimi ich páni. Nastal všeobecný zmätok, hudba prestala. Keď nás nešťastie alebo niečo strašného prekvapí pri zábave, pôsobí to prirodzene na nás väčším dojmom, ako obyčajne, a to aj pre kontrast, ktorý pociťujeme tak živo, aj (a to nadovšetko) preto, lebo sú naše smysly rozrušenejšie, než hociaké dojmy živšie pôsobia na ne. Akiste to bolo príčinou rozličných posunkov, ktoré sa zjavily na tvárach viacerých dám. Najrozumnejšia z nich si sadla do kútika, chrptom k oknu, a zakryla si uši. Iná si kľakla pred ňu a skryla hlavu v jej lone. Tretia sa vtisla medzi ne a s veľkým nárekom objímala svoje sestričky. Niektoré chcely ísť domov. Iné, ktoré vôbec nevedely, čo robia, nemaly ani toľko smyslov pohromade, aby sa ubránily smelosti niekoľkých mladých dravcov, ktorých ústa veľmi ochotne, priamo s perí krásnych nešťastníc odoberaly modlitby, určené nebesám. Niektorí z našich pánov sišli si dolu pohodlne zafajčiť a ostatná spoločnosť neodmietla rozumnú myšlienku hostinskej, aby sme sa presťahovali do izby s okenicami a zá-

clonami. Len čo sme ta prešli, Lota postavila stoličky do kruhu a keď sa spoločnosť na jej prosby usadila, navrhla, aby sme sa hrali.

Videl som, že mnohí chtivo pohybovali ústami a vystierali údy, dúfajúc v sladký záloh.

„Budeme sa hrať na rátanie“, povedala Lota. „Tak, pozor! Pôjdem dookola, zprava naľavo, a vy budete rátať. Každý povie číslo, ktoré príde na neho, a to musí ísť, ako by mlátil. Kto zastane, alebo sa pomýli, dostane po hlave. Ráta sa do tisíc.“ Veselo bolo hľadiť na ňu, ako chodila okolo s vystretou rukou. „Jeden“, začal prvý, sused povedal „dva“, nasledujúci „tri“ a tak to šlo ďalej. Potom začala obchádzať chytřejšie, stále chytřejšie; tu sa niekto pomýlil — a pác! A vždy chytřejšie. Ja sám som dostal dva razy a s veľkým potešením som zistil, že údery boli tuhšie, ako dávala iným. Všeobecný smiech a hluk skončil hru prv, ako sa došlo do tisícky. Veľmi dôverné páriky sa vytratili, búrka prešla a ja som šiel za Lotou do dvorany. Cestou mi povedala: „Pre zaucha zabudli na búrku a na všetko ostatné.“ Nevedel som, čo jej na to odpovedať. „Bála som sa hádam najviac zo všetkých“, pokračovala, „ale sama som sa prestala báť, keď som sa musela pretvárať, aby som im dodala odvahy.“

Pristúpili sme k obloku. V diaľke ešte hrmelo a lial sa hustý, výdatný, šumiaci dážď. Z plného, teplého povetria stúpala k nám najsviežejšia vôňa. Stála podopretá o lakeť; jej zrak blúdil po kraji. Hľadela na nebo a zasa na mňa. Videl som, že má plné oči slz, položila

ruku na moju a povedala: „Klopstock!“⁷ Hneď mi prišla na um prekrásna óda, na ktorú myslela. Topil som sa v prúde pocitov, ktorý rozliala okolo mňa týmito slovami. Neovládal som sa, sklonil som sa nad jej ruku a bozkal som ju so slzami rozkoše a zasa som sa jej zahľad do očí. Vznešený básnik, keby si bol mohol vidieť v tomto pohľade, ako ťa zbožňuje! Keby som už nikdy viac nepočul vysloviť tvoje meno tak často znevätené.

19. júna.

Už vôbec neviem, kde som prestal posledný raz rozprávať, len to viem, že boly dve hodiny po polnoci, keď som sa dostal do postele, a to, že by to iste bolo trvalo do bieleho rána, keby som ti bol rozprával a nie písal.

Nevieš ešte, ako sme sa vracali s plesu, a ani dnes sa mi to akosi nechce rozprávať.

Slnce nádherne vychodilo. Les bol zrosený ťažkými kvapkami a okolo samé osviežené polia. Naše spoločnice driemaly. Lota sa ma spýtala, či by som nechcel tiež spať, o ňu sa vraj nemusím starať. „Dokiaľ sa vaše oči nezažmúria, do tých čias i ja vydržím“, povedal som, hľadiac pevne na ňu. A boli sme hore obidvaja až po jej vráta. Tu jej slúžka tíško otvorila a uistila ju na vypytovanie, že sa otec a deti majú dobre a že ešte všetci spia. Pri rozlúčke som ju poprosil, či by som ju ešte v ten deň mohol vidieť. Sľúbila mi to a stretli sme sa zasa, a od tých čias môžu slnko, mesiac a hviezdy robiť, čo sa im páči, nikdy neviem, ani či je deň, či noc, celý svet sa rozplýva okolo mňa.

21. júna.

Prežívam také šťastné dni, aké len Boh chystá v nebi svojim vyvoleným, a nech sa so mnou stane hocíčo, nesmiem už povedať, že som neužil radostí, najčistejších životných radostí. Poznáš môj Wahlheim. Udomácnil som sa tu už úplne, odtiaľto mám k Lote len pol hodiny, cítim tu sám seba a celé šťastie, ktoré len môže byť človeku dopriate.

Keď som si Wahlheim vyvolil za cieľ svojich prechádzok, veru som si nepomyslel, že by odtiaľto bolo tak blízko k nebu! Ako som často vídal na potulkách hneď s vršku, hneď s roviny nad riekou poľovnícky domček, skrývajúci teraz všetky moje túžby!

Milý Viliam, zamyslel som sa nad ľudskou túžbou, ktorá nás pudí poznávať diaľky, robiť nové objavy a túlať sa po svete, zamyslel som sa nad tým, ako sa radi podrobujeme ohraničenosti, vžívame sa do koľají obyčajov a nestaráme sa o nič iné.

Je to zvláštne: ako ma všetko upútalo, keď som sem prišiel a díval sa s vršku na peknú dolinku. Tamten háj! Ach, keby som sa mohol stratiť v jeho šere! Tam vrchol hory! Ach, keby som mohol s neho prezrieť šírý kraj! Reťaz vrchov a príjemných údolí! Ach, keby som mohol v nich zablúdiť! — Bežal som ta, vrátil som sa zasa a nenašiel som, čo som dúfal. Ó, s diaľkami je to ako s budúcnosťou. Pred dušou nám leží veľký, hmlistý celok, city a oči sa nám v ňom stratia a túžime, aby sme sa mu mohli celkom odovzdať, aby nás naplnil sla-

sťou jediného, veľkého, nádherného cítu. Ach, a keď ta dôjdeme, keď „tam“ sa stane „tu“, je zasa všetko také, ako bolo predtým, zostávame v svojej chudobe a obmedzenosti a duša naša túži po posile, ktorá nám unikla.

I najnespokojnejší tulák zatúži napokon zasa po svojej vlasti a v svojej chalúpke, na hrudi svojej ženy, v kruhu svojich detí, v starostiach o ich živobytie nájde potešenie, ktoré márne hľadal v širom svete.

Keď sa ráno pri východe slnka vyberiem do svojho Wahlheimu a tam si v hostinskej záhrade natrhám sladkého hrášku, potom si sadnem a vypučím si ho a čítam po chvíľkach svojho Homéra; keď si potom v kuchynke vyberiem hrnček, odkrojím masla, postavím hrach, prikryjem a sadnem si k nemu, aby som ho s času na čas pomiešal: vtedy si tak živo predstavujem, ako pyšní pytači Penelopini zabíjajú voly a kolú prasce, rozdeľujú ich a pečú. Nič ma nevie naplniť takým spokojným, opravdivým pocitom, ako niektoré črty patriarchálneho života, ktorými, vďaka Bohu, bez pretvárinky, môžem vyzdobiť tkanivo svojho života.

Aký som rád, že mám srdce, čo vie precítiť opravdivú, nevinnú blaženosť človeka, ktorý si nosí na stôl hlávku kapusty, ktorú sám vypestoval, ale teší sa nielen z nej, ale zo všetkých tých krásnych dní, pekných rán, keď ju sadil, zo všetkých príjemných večerov, keď ju polieval, pozoroval, ako rastie. Teraz to všetko znova prežíva v jedinej chvíli.

29. júna.

Predvčerom prišiel k úradníkovi lekár z mesta a našiel ma na zemi medzi Lotinými deťmi, z ktorých sa niektoré škriabaly na mňa, iné ma nťahovaly. Ja som ich tiež domrzal a robil som s nimi veľký hurhaj. Doktor, dogmatická bábika na nťahovanie, medzi rečou neprestajne si naprával rukávy a poťahoval golier. Od súdil moje chovanie ako nehodné rozumného človeka; vyzozoroval som mu to na nose. Ale vôbec ma to nevyrušilo, nechal som ho mudrovať o veciach veľmi rozumných, a zasa som staval deťom domčeky z karát, ktoré predtým rozbúrally. Doktor potom chodil po meste a žaloval sa, že úradníkové deti byly už i tak dosť nevychované, ale Werther ich už úplne pokazí.

Áno, milý Viliam, deti sú môjmu srdcu najbližšími tvormi na svete. Keď sa na ne dívam a zbadám v týchto drobizgoch zárodky všetkých ctností a síl, ktorých budú raz tak súrne potrebovať; keď pozorujem v hlavatosti budúcu stálosť a silu povahy, v samopaši dobrý humor a ľahkosť, s ktorou prekonajú nebezpečenstvá sveta, a všetko také neskazené, ucelené, — vtedy si neprestajne opakujem zlaté slová učiteľa ľudstva: „Ak nebudete ako jedno z týchto...“ Môj drahý, a tieto deti, ktoré sú práve také tvory ako my, ktoré by nám maly byť vzorom, pokladáme za svojich poddaných. Nemajú mať slobodnej vôle! Či jej my nemáme? V čom je naše predprávo? V tom, že sme starší a obratnejší? Pane Bože na nebesách! Vidiš staré deti a mladé deti, a viac nič, a tvoj syn nám už povedal, z ktorých sa viacej ra-

duješ. Ale ľudia veria v neho a nepočujú ho — i to je už stará vec — a vychovávajú svoje deti podľa seba, ale — sbohom, Viliam. Nechcem už o tom reči šíriť.

1. júla.

Čím môže byť Lota chorému, to cítim sám na svojom úbohom srdci, ktoré sa má horšie ako to, čo umiera na smrteľnej posteli. Pôjde na niekoľko dní do mesta k známej dobrej panej. Podľa lekárskejších zprávk blížisa koniec jej života; chce mať v posledných dňoch Lotu pri sebe. Minulý týždeň bol som s Lotou na návšteve u farára v St., v mestečku, ležiacom asi hodinku odtiaľto, v horách. Prišli sme tu okolo štvrtej. Lota vzala so sebou najstaršiu sestričku. Keď sme vstúpili do farského dvora, zatôneného dvoma vysokými orechmi, sedel dobrý starec na lavičke predo dvermi. Keď zbadal Lotu, ako by znova ožil, zabudol na palicu a bez nej sa jej odvážil ísť oproti. Lota sa rozbehla k nemu, prinútila ho, aby si sadol a sama si prisadla k nemu. Odovzdala mu srdečné pozdravy od otca a pomaznala sa s jeho mrzkým, špinavým najmladším chlapcom, potechou jeho staroby. Bol by si mal vidieť, ako upútala starca, ako zvýšila hlas, aby ju počuly jeho polohluché uši, ako mu rozprávala o mladých, mocných ľudoch, ktorí umreli neočakávanne, o výtečnosti Karlových Varov a ako schvaľovala jeho rozhodnutie, že ta pôjde na budúce leto, ako mu zalichotila, že je sviežejší, že je veselší, ako keď ho videla posledný raz. Ja som za ten čas zabával pani farárku. Starček celkom ožil, a keď som neprestával vy-

chvaľovať krásne orechy, ktoré nám robily taký príjemný chládok, začal nám — dosť namáhavo — rozprávať ich históriu.

„Nevieme, kto ten druhý zasadil“, začal. „Jedni hovoria, že ten, druhí, že iný farár. Ale mladší tam v úzadí má toľko rokov, ako moja žena, v októbri bude mať pädesiat. Jej otec ho zasadil v ten deň ráno, keď sa pod večer narodila. Bol mojím predchodcom v úrade a nemusím vám rozprávať, aký mu bol ten strom milý. I mne je taký drahý. Keď som pred dvaciatimisiedmimi rokmi ako chudobný študent prvý raz sem prišiel, sedela moja žena na brvne pod ním a plietla.“

Lota sa spýtala, kde je jeho dcéra. Odpovedali jej, že šla s pánom Schmidtom na lúku k robotníkom, a potom starec pokračoval, ako si ho jeho predchodca obľúbil a neskoršie i jeho dcéra, ako sa tu stal najprv kaplánom, potom farárovým nástupcom. Onedlho potom, ako dokončil rozprávku, prišla cez záhradu farárova dcérka s menovaným pánom Schmidtom a veľmi srdečne privítala Lotu. Môžem povedať, zapáčila sa mi. Bola to bystrá, pekne urastená bruneta, ktorá by mohla človeka na letovisku za čas dobre pobaviť. Jej milý (tým totiž bol pán Schmidt, ako sa hneď ukázalo), jemný a tichý človek, nechcel sa pridať k nášmu rozhovoru, hoci ho Lota otázkami stále do toho nútila. Veľmi ma mrzelo, čo som mu vyčítal z tvári: že príčinou jeho zamlklosti je skôr hlavatosť a zlá nálada, ako nedostatok rozumu. Bohužiaľ, neskoršie som sa o tom naozaj presvedčil, lebo keď šla Frederika na prechádzke s Lotou a

potom príležitostne tiež so mnou, tak zrejme stemnela jeho tvár, už i tak tmavá, že ma Lota práve zavčasu potiahla za rukáv, aby ma upozornila, že som k Frederike príliš zdvorilý. Ale nič ma nemôže tak namrzieť, ako keď sa ľudia vzájomne mučia, a práve mladí ľudia v kvitnúcom veku, keď by mali byť najprístupnejší všetkým radostiam, a pokazia si hlúposťami tých niekoľko pekných dní, a len keď je už neskoro, uznajú, že to, čo stratili, nedá sa už nahradiť. Hrýzlo ma to, a keď sme sa pod večer vrátili do farského dvora, pili mlieko pri stole a shovárali sa o radoostiach a žiaľoch tohto sveta, nedalo mi, aby som nezachytil tejto niti a neprehovoril veľmi oduševnene proti zlej nálade. „My ľudia sa často žalujeme“, začal som, „že je šťastných dní tak málo a nešťastných tak mnoho. Ale zdá sa mi, že neprávom. Keby sme mali otvorené srdce, ktoré by chcelo užívať dobro, ktoré nám Boh na každý deň pripravuje, neskoršie, keď na to príde, by sme zniesli i zlo.“ — „Nemáme dušu natoľko v moci“, namietla pani farárka, „veľmi závisí od tela. Keď sa raz necítíme dobre, nie sme s ničím spokojní.“ Súhlasil som s ňou. „Musíme sa teda dívať na to ako na chorobu“, pokračoval som, „a spytovať sa, či niečo liekov proti nej.“ Lota povedala: „To už áno, aspoň myslím, že mnoho záleží na nás samých. Viem to podľa seba. Keď ma čosi trápi a kazí mi náladu, vyskočím, zaspievam si tanečnú pesničku, prejdem záhradou sem a ta, a hneď to prejde.“ „Práve to som chcel povedať“, pokračoval som. „So zlou náladou je to ako s lenivosťou; ona je i akýmsi

druhom lenivosti. Od prírody sme k nej náchylní, a jednak, keď len máme dost sily, aby sme sa spamätali, zasa nám ide práca čerstvo od ruky a v činnosti najdeme opravdivé potešenie.“ Frederika počúvala veľmi pozorne a mladík poznamenal, že človek nemôže ovládať sám seba a ešte ťažšie svoje city. „Tu je reč o nepríjemnom pociť“, odpovedal som, „ktorého sa každý rád zbaví; nikto nevie, čo by mohol dokázať, kým sa o tom nepresvedčí. Chorý človek sa iste bude radiť s každým lekárom, ako si má pomáhať, a vydrží i najväčšie odriekanie, užije i najtrpkéjšie lieky, len aby si zachránil vytúžené zdravie.“ Zbadal som, že i poctivý starček napnul sluch, aby mohol sledovať náš rozhovor. Zvýšil som hlas a obrátil som sa k nemu. „Káže sa proti toľkým nerestiam“, povedal som, „ale ešte som nepočul hovoriť s kazateľne proti zlej nálade.“* „To by museli kázať len mestskí kňazi“, odpovedal, „sedliaci nemajú zlej nálady. Ale s času na čas by to ani im neškodilo. Bolo by to aspoň poučením pre ich ženy a pre pána správcu.“ Spoločnosť sa srdečne smiala a on s nami, až kým sa nerozkašľal, čo náš rozhovor na chvíľu prerušilo. Potom zasa začal pán Schmidt: „Povedali ste, že je zlá nálada nerestou; myslím, že prepínate.“ — „Naopak“, odpovedal som, „ak si zaslúži toho mena to, čím škodíme sebe i svojim bližným. Nie je dost smutné, že sa nemôžeme vzájomne obšťastniť, ale musíme ešte olupovať jeden druhého o radosť, ktorú si vie každé

* Dnes máme od Lavatera vhodnú kázeň na toto téma, medzi kázňami o knihe Jonášovej.

srdce niekedy samé poskytnúť? Ukážte mi človeka, ktorý v zlej nálade bol by taký dobrý a vedel ju zatajiť, sám ju zniest, aby nerušil radosť druhých ľudí. Alebo je zlá nálada hádam vnútornou rozmrzenosťou nad našou vlastnou bezcennosťou, odporom k samým sebe, ktorý je vždy spojený s nenávisťou, povzbudenou hlúpou namyslenosťou? Vidíme šťastných ľudí, ktorých my neobšťastňujeme, a to nám je neznesiteľné.“

Lota sa usmievala, keď videla, s akým nadchnutím hovorím, a slza v očiach Frederiky ma prinútila pokračovať. „Beda tým“, povedal som, „ktorí využívajú moci nad srdcom svojho bližného na to, aby ho olúpili o najčistejšie radosti, prýštiace z neho samého. Všetky dary, všetky úslužnosti sveta nenahradia jedinej chvíle radosti zo seba samého, ktorú nám strpčuje závistlivá neprajnosť nášho tyrana.“

Srdce mi prekypovalo v tejto chvíli. Do duše sa mi vlúdila spomienka na všeličo minulé a slzy mi vstúpily do očí. Zvolal som:

„Keby si každý človek povedal každý deň: Len tým môžeš byť užitočný svojim priateľom, keď im necháš ich radosti a zvýšiš ich šťastie tým, že sa budeš s nimi z neho tešiť. Či im môžeš podať len kvapôčku úľavy, keď ich v hĺbke duše trápi úzkostlivá vášeň a rozorvaný zármutok? A keď potom zachváti toho človeka, ktorého si podlamoval, kým kvitol, posledná najhoršia choroba a leží tu teraz v najúbohejšom vysilení, oko bez života hľadá k nebu, na čele mu vystupuje smrteľný pot a ty stojíš pri posteli ako prekliaty, cítiš čo

najhlbšie, že nič nedokážeš, i keby si obetoval celý svoj majetok, úzkosť ťa sviera, chcel by si obetovať všetko, keby si len mohol tomu odchádzajúcemu tvorovi vliať kvapku posily, iskierku odvahy.“

Pri týchto slovách mi prišla na um úžasná spomienka na podobný prípad, ktorý som sám zažil. Zakryl som si oči šatôčkou a opustil som spoločnosť. Prebral ma Lotin hlas. Volala ma, že už pôjdeme domov. A ako ma cestou vyhrešila preto, že ma všetko tak dojme, že vraj ma to dovedie do hrobu. Aby som sa šetril! Ach, anjel môj, k vôli tebe musím žiť!

6. júla.

Lota je ešte vždy pri svojej umierajúcej priateľke a ešte vždy je tou istou, činnou, láskyplnou bytnosťou, ktorá zmierňuje bolesti a tvorí šťastie všade, kamkoľvek pozre. Včera večer sa šla prejsť s Marianou a malou Málikou. Vedel som o tom, stretli sme sa a šli sme spolu. Po prechádzke, trvajúcej pol druhej hodiny, vracali sme sa k mestu. Prišli sme ku studni, ktorá mi bola takou drahou a odteraz mi bude ešte tisíc ráz drahšou. Lota si sadla na múrik, my sme stáli pred ňou. Poobzeral som sa dookola. Ach! A zasa ožily predomnou časy, keď moje srdce bolo také osamelé. Pomyslel som si: „Milá studňa, už dávno som si neoddychol pri tvojej chladnej vode, ba ani som sa skoro nepozrel na teba, keď som šiel okolo.“ Pozrel som dolu a videl som, ako Málíka vystupuje s pohárom vody, veľmi zaujatá svojou prácou. Zahľadel som sa na Lotu a cítil som, čo v

nej mám. Za ten čas prišla Málíka s pohárom. Mariana jej ho chcela vziať, ale decko skríklo, veľmi chutne sa pritom tváriac: „Nie, nie, ty, Lotka, sa musíš najprv napiť!“ Tak ma okúzliła opravdivosť a dobrota Málíkiných slov, že som svoje city nemohol vyjadriť inakšie, len tým, že som dieťa zodvihol a bozkal tak prudko, že hneď začalo plakať a kričať. „Nemali ste to urobiť“, povedala mi Lota. Zarazilo ma to. „Pod', Málíka“, pokračovala a vzala dieťa na ruky a niesla ho dolu schodmi. „Tu sa umy v čerstvom prameni, chytro, chytro, to nič nerobí.“

Stál som a díval som sa, ako pozorne si maličká šúchala líčka mokrými rúčkami, ako verila, že zázračný prameň smyje všetko znečistenie, že sa hanba napraví, že jej už nenarastú strašné fúzy. Ako Lota povedala: „Dost', už dost'!“ — decko sa stále ešte umývalo, ako by „mnoho“ skôr pomohlo, ako „málo“. Naozaj, Viliam, nikdy som sa nedíval vážnejšie na krst, ako teraz na toto. A keď Lota prišla hore, bol by som sa najradšej hodil pred ňou na kolená ako pred prorokom, ktorý smyl viny celého národa.

Potom večer som nemohol vydržať a rozradostený všetko som porozprával istému známemu. Dôveroval som v jeho ľudskosť, lebo sa mi zdalo, že je rozumný. Ale sklamal som sa. Povedal mi, že Lota to urobila veľmi nesprávne. Deti sa vraj nemajú balamutiť. Takéto veci potom spôsobujú nesčíselné povery, pred ktorými sa musia deti zavčasu vystríhať. Vtom mi prišlo na um, že tento človek mal pred týždňom krštenie, nechal som

ho teda tak, ale v hĺbke srdca bol som presvedčený o tejto pravde: S deťmi máme zaobchodiť tak, ako Pán Boh s nami; vtedy nás robí najšťastnejšími, keď nás uchváti láskavým klamom.

8. júla.

Aké som decko! Ako túžim po jedinom takom pohľade! Aké som decko!

Išli sme do Wahlheimu. Slečny šly vopred a na prechádzke sa mi zdalo, že čítam v Lotiných čiernych očiach... Som blázon, odpusť mi to! Keby si videl tie oči! Ale chcem byť stručný, lebo sa mi oči zatvárajú od ospalosti; nuž teda, dievčatá vysadly na koč, pred ktorým stáli: mladý W..., Selstadt, Andran a ja. Tak sa ti s koča zabávaly s tými chlapci, ktorí sú dosť veľkí vetroplachovia. Hľadal som Lotine oči. Ach! Blúdily s jedného na druhého! Ale na mňa! — na mňa! — na mňa! — ktorý som tu stál osamelý, s myšlienkou len na ňu, — na mňa ani nepozrely! Srdce sa s ňou tisíc rás lúčilo, a ona ma ani nevidela! Koč prešiel okolo nás, slzy mi vstúpily do očí. Hľadel som za ňou, uvidel som jej klobúčik, opretý o okraj koča, a zrazu sa obzrela, ach, obzrela sa za mnou? — Drahý! Blúdim v tejto neistote. Jednou mojou útechou je, že sa možno obzrela za mnou! Možno! — Dobrú noc! Ach! Aké som decko!

10. júla.

Mal by si vidieť, ako sa hlúpe tvárim, keď sa v spoločnosti hovorí o nej! A ešte keď sa ma spýtajú, ako sa

mi páči! Páči! Na smrť nenávidím to slovo. Aký to musí byť človek, ktorému sa Lota len páči, ktorému nevyplní všetky smysly, všetky pocity! Páčiť! Minule sa ma ktosi spýtal, ako sa mi Ossian⁸ páči!

11. júla.

Panej M. je už veľmi zle. Modlíme sa za jej život, lebo trpím s Lotou. Vídavam ju zriedka u priateľky a dnes mi rozprávala podivnú udalosť. Starý M. je nadutý a úžasne lakomý človek. Svoju ženu vždy veľmi trápil a obmedzoval. Ale pani si vždy pomohla. Pred niekoľkými dňami, keď jej lekár povedal, že je už koniec, zavolala svojho muža a pred Lotou ho takto oslovila: „Musím sa ti s niečím priznať, lebo by to po mojej smrti mohlo narobiť zmätok a mrzutostí. Do týchto čias som viedla domácnosť tak poriadne a úsporne, ako som len najlepšie mohla. Ale musíš mi odpustiť, že som ťa za tých tricať rokov klamala. Na začiatku nášho spolužitia určil si mi veľmi málo peňazí na kuchyňu a iné výdavky v domácnosti. A keď sa naša domácnosť zväčšila, obchod rozšíril, nedal si sa pohnúť k tomu, aby si môj týždenný plat pomerne zvýšil. Musíš uznať, že keď bola domácnosť najväčšia, žiadal si odo mňa, aby som vystačila so siedmimi zlatkami týždenne. Neprotirečila som ti, prijala som ich, ale každý týždeň som si vzala z obchodu ostatné potrebné peniaze, lebo nikto nemohol mať podozrenie, že by pani okrádala pokladnicu. Nerozhadzovala som a bola by som sa spokojne odobrala na večnosť, i keby som sa ti nebola priznala, ale

Ľúto mi je ženy, ktorá bude domácnosť viesť po mne a ktorá by si nevedela rady, keby si stále prízvukoval, že to tvojej prvej žene bolo dosť.“

Rozprávali sme sa s Lotou o neuveriteľnej zaslepenosti ľudských smyslov, o tom, že človeku nepríde ani na um, aby podozrieval, že sa za tým musí niečo skrývať, keď niekto vystačí so siedmimi zlatkami tam, kde vidno dva razy toľký náklad. Ale sám som poznal ľudí, ktorých by vôbec neprekvapilo, keby spozorovali, že majú v svojich domoch prorocký krčiaztek s večným olejom.

13. júla.

Nie, nemýlim sa! Čítam v jej čiernych očiach opravdivú účasť so mnou a s mojím osudom. Cítim to a v tom môžem dôverovať svojmu srdcu, že — — ó, smiem a môžem v týchto slovách vysloviť celé nebo? — že ma miluje!

Že ma miluje! Ako si hneď vážim sám seba, ako — tebe sa môžem priznať, ty máš smysel pre tieto veci, — ako zbožňujem sám seba od tých čias, čo ma miluje.

Či je to namyslenosť alebo výsledok opravdivého precítania? Nepoznám človeka, ktorého by som sa bál, že ma pripraví o kúsok miesta v Lotinom srdci a jednak, keď rozpráva o svojom snúbencovi, rozpráva o ňom s takou láskou a vrúcnosťou, že sa cítim, ako niekto, kto stratil česť a dôstojnosť, ako niekto, komu odobrali meč.

16. júla.

Ach! Ako mi to prebehne všetkými žilami, keď sa nenazdajky dotkne môj prst jej ruky, keď sa nám nohy stretnú pod stolom! Stiahnem ich nazad ako pred o-hňom, ale akási neznáma sila ma zasa ťahá do predu — závrat mi zastiera smysly — ó, a jej nevinnosť, jej ne-skazená duša necíti, ako ma mučia tieto maličké dô-vernosti! Ba, keď niekedy v rozhovore položí mi ruku na ruku a celá zaujatá rozprávaním priblíži sa ku mne tak, že nebeský dych jej perí dotýka sa mojich, — vtedy myslím, že padnem; ako by hrom do mňa udrel. — A, Viliam, keby som sa niekedy opovážil toto nebo, túto dôveru — Rozumieš ma preca. Nie, nemám také skazené srdce! Slabé, slabé síce dosť! Ale nie je to už za-čiatok skazenosti?

Je mi svätou. V jej prítomnosti umlknú každá žia-dosť. Ani neviem, ako mi je, keď som pri nej. Cítim, ako by mi duša blúdila vo všetkých nervoch. Má obľú-benú nôtu, ktorú tak anjelsky, tak proste a vrúcne hrá na klavíri. Je to jej najmilšia pieseň, a keď zahrá z nej aspoň jednu nôtu, vie ma to vyliečiť zo všetkých múk, zmätkov a vrtochov.

Chápem, čo sa hovorí o čarovnej moci starej hud-by, keď ma dojme tento jednoduchý nápev! A ako to vie využiť vo vhodnej chvíli, často vtedy, keď by som si najradšej pustil guľku do hlavy. Blúdenie a temnota mojej duše sa rozptýli a zasa voľnejšie dýcham.

18. júla.

Viliam, čo by bol nášmu srdcu svet bez lásky! To, čo je čarovný lampáš bez svetla! Len čo dáš do neho svetielko, hneď sa ti na bielej stene premietajú najpestrejšie obrazy! A keby to i nič iného nebolo, len pomimo prechodiace preludy, jednako sme vždy šťastnými, keď stojíme pred tým ako svieži šuhajci, nadchnutí čarovnými zjavmi. Dnes som nemohol ísť k Lote. Zadržala ma istá spoločnosť, ktorej som sa nemohol vyhnúť. Čo som mal robiť? Poslal som k nej svojho sluhu len preto, aby som mal v blízkosti človeka, ktorý dnes dýchal pri nej. Ako nedočkavo som ho vyzeral! Ako rád som ho zasa videl! Bol by som ho rád chytil okolo hrdla a vybozkával, keby som sa nebol hanbil.

O boloňskom kameni sa rozpráva, že keď ho položíme na slnko, vsiaknu do neho jeho lúče a kameň v noci chvíľu svieti. Tak mi bolo so sluhom. Pocit, že sa jej oči dotkli jeho tvári, jeho líc, že sa zastavily na gombičkách jeho kabáta a na golieri svrchníka, robil mi všetko drahým a svätým. Nebol by som vtedy dal toho chlapca ani za tisíc zlatých! Tak dobre mi bolo v jeho prítomnosti! Nech ťa Pán Boh chráni, ak ma budeš vysmievať! Viliam, sú i to len preludy, keď nám je dobre?

19. júla.

Uvidím ju! Tak volám ráno, keď sa zobudím, a hľadím celý rozveselený na krásne slniečko. Uvidím ju! A už nemám celý deň iného želania. Všetko, všetko zatlačí táto nádej.

20. júla.

Ešte sa nemôžem smieriť s vašou myšlienkou, aby som šiel s vyslancom do X... Nemám veľmi rád subordináciu a vieme všetci veľmi dobre, že ten človek je ešte k tomu protivný. Hovoríš, že by ma matka rada videla v službe. Rozosmialo ma to. Nie som i teraz v službe? A nie je to naposledy všetko jedno, či rátam hrach alebo bôb? Všetko na svete je vlastne darebáctvo, a taký človek je vždy blázon, ktorý si chce nashromaždiť peňazí, hodnosti alebo niečo podobného, k vôli niekomu inému bez svojej vlastnej záľuby.

24. júla.

Viem, že ti veľmi na tom záleží, aby som nezaľudbol kreslenie, a radšej by som ti to vôbec nepripomínal. Ale keď sa spytuješ, musím sa ti priznať, že som veru od tých čias spravil veľmi málo.

Ešte nikdy som nebol šťastnejší, ešte nikdy som nevnímal prírodu plnšie a vnútornejšie, až po ostatnú skalku a trávku, a jednak — neviem, ako sa mám vyjadriť — moja predstavivosť tak oslabla, že sa mi všetko rozplynie a rozotre pred očami, že nemôžem zachytiť ani jediného obrysu. Chcem presvedčiť seba samého, keby som mal hlinu alebo vosk, že by som vytvoril všetko, čo chcem. A ak to bude dlhšie trvať, musím si naozaj vziať hlinu a budem ju miesiť, i keby z toho mali byť len koláče.

Tri razy som začal Lotinu podobizeň a tri razy som sa zahanbil. Mrzí ma to tým väčšmi, lebo som

pred krátkym časom vedel veľmi dobre vystihnúť podobu. Potom som urobil jej siluetu, a to mi predbežne stačí.

25. júla.

Áno, milá Lota, zaopatrím a objednáam všetko; len mi hodne rozkážte a hodne často. Len o jedno vás prosím: nesypte piesok na lístky, ktoré mi píšete. Dnes som list chytro pritisol k ústam a chrušťaly mi zuby.

26. júla.

Už som si viacej ráz umienil, že ju nebudem vídavať tak často. Áno, keby som to len mohol vydržať! Každý deň podľahnem pokušeniu a každý deň si svätosväte prisľúbim: „Zajtra raz vystaneš!“ A keď príde ráno, najdem si zasa nevyhnutelný dôvod, a kým sa spaťmätám, som pri nej. Alebo mi večer povedala: „Prídete zajtra, však?“ — Kto by mohol odolať? Alebo mi dá niečo vykonať, pomyslím si, patrí sa, aby si jej sám doniesol odpoveď. Alebo je pripekný deň, idem do Wahlheimu, a keď som už tu, mám k nej len pol hodinky! — Som priblízko jej ovzdušiu — hop! a už som tam. Moja stará matka rozprávala mi rozprávku o magnetovom vrchu: lode, ktoré prišli priblízko, boly odrazu olúpené o všetky železné súčaste; aj klince letely k vrchu a úbohí ľudia sa utopili medzi sosypávajúcimi sa doskami.

30. júla.

Albert prišiel, a ja odídem; i keby bol najlepším a najušľachtilejším človekom na svete, ktorého by som si

v každom ohľade viacej vážil ako seba, jednako by som nezniesol, keby som sa mal stále na to dívať, koľko dokonalostí je jeho majetkom. Majetkom! — Slovom, William, snúbenec je tu! Dobrý, milý človek, ku ktorému musíme byť tiež dobrí. Šťastnou náhodou som nebol pri stretnutí. Bolo by mi puklo srdce. Je tiež veľmi slušný, ani jediný raz nebozkal Lotu v mojej prítomnosti. Pán Boh mu to odplatí. Musím ho mať rád, lebo sa k nej chová s takou úctou. On si ma tiež obľúbil, ale myslím, že skôr pričinením Loty, ako zo svojho srdca. Lebo v týchto veciach sú ženy veľmi chápavé a majú pravdu. Majú z toho vždy osoh, keď môžu udržať svojich dvoch zbožňovateľov v dobrej shode, ale podarí sa im to len zriedka.

Nemôžem si nevážiť Alberta. Jeho pokojný zovňajšok sa veľmi živo odráža od mojej nespokojnej povahy, ktorú nemôžem zaprieť. Je veľmi citlivý a vie, čím mu je Lota. Zdá sa mi, že nemá nikdy zlú náladu, a ty vieš, že tento ľudský hriech nenávidím väčšmi ako všetky ostatné.

On si myslí o mne, že som nadaným človekom, a moja príchylnosť k Lote, ako aj moja srdečná radosť zo všetkých jej skutokov ešte zväčšuje tento triumf, a on ju miluje tým viacej. Neviem, či ju niekedy netrápi malou žiarlivosťou; keby som bol na jeho mieste, nebol by som vždy bezpečným pred týmto diablom.

Ale nech je, ako chce, už sa vôbec neteším, keď som pri Lote. Mám to nazvať hlúposťou, či zaslepenosťou? — Ale načo dať tomu mená! Vec sama dosť hovorí. Vedel

som všetko, čo viem teraz, ešte kým Albert prišiel. Vedel som, že nesmiem dúfať, a nedúfal som — to jest, do-
kiaľ som len mohol nežiadať tam, kde bolo toľko kúzla
— a teraz, hlupáčik, — rotvára oči, keď druhý naozaj
prišiel a odviedol si dievča.

Škrípem zubmi a pohrdam svojou úbohosťou a po-
hrdal by som dvoj-, ba trojnásobne všetkými, ktorí by
mi radili, aby som sa smieril s osudom, keď je to už raz
tak. Nech čert vezme tie potvory! Blúdim po lesoch, a
keď prídem k Lote a najdem pri nej v záhradke pod
stromami Alberta, keď už neviem, čo si mám počať, za-
čnem bláznivo a mnoho žartovať, vtipkovať a hovoriť
nesmysly. Lota mi dnes povedala: „Pre Boha vás pro-
sím, neopakujte už podobný výstup, ako včera večer!
Ste strašný, keď ste taký veselý!“ Sverím sa ti, že vždy
vyčkám, keď je Albert v úrade, a potom — hop! a už
som tam, a vždy som veľmi rád, keď ju najdem sa-
motnú.

8. augusta.

Prosím ťa, Viliam, naozaj som vôbec nemyslel na
teba, keď som hromžil na tých neznesiteľných ľudí, kto-
rí by chceli, aby sme sa odovzdali do vôle nevyhnutel-
ného osudu. Naozaj, ani mi neprišlo na um, že by si ty
o tom mohol podobne smýšľať. Ale vlastne máš pravdu.
Milý môj, len niečo by som ti povedal. Je málo vecí na
svete, ktoré by sa daly vyriešiť s „alebo“ — „alebo“. Medzi
citom a spôsobom konania je toľko rozličných
odtienkov, koľko je prechodov medzi orlím a krivým
nosom.

Nehneváš sa teda preto, keď ti tvoj dôkaz úplne ponechám, ale sám sa jednako len budem snažiť, aby som prekĺzol pomedzi to: „alebo“ — „alebo“.

„Alebo máš nádej na Lotu“, hovoríš, „alebo nie. Dobre, v prvom prípade hľad', aby si dosiahol splnenia svojich túžob, alebo v druhom prípade sa spamätaj, a hľad' sa oslobodiť od toho úbohého citu, ktorý iste zničí všetky tvoje sily.“ — Môj drahý, to sa ti dobre a chytro povie!

Ale môžeš žiadať od nešťastníka, ktorého život nezadržiteľne a iste odumiera zákernou chorobou, aby jediným bodnutím dýky odrazu skončil svoje trápenie? Či zlo, ktoré mu žerie sily, neokráda ho i o odvahu, aby sa oslobodil od toho všetkého?

Mohol by si mi síce odpovedať podobným prirovnáním: Kto by si nedal radšej odrezať ruku, ako by obetoval život nerozhodnosťou a váhaním? — Neviem! Ale nechceme sa zamotať do prirovnaní. Dost' už. — Áno, Viliam, mávam niekedy chvíle takej odvahy, že by som vyskočil, striasol so seba všetko — a išiel by som rád, len keby som vedel kam.

Večer.

Dnes mi zasa prišiel pod ruky môj deník, ktorý som za čas zanedbával. Žasnem, ako vedome, krok za krokom som sa dostal do toho všetkého! Ako som vždy jasne videl svoj stav a jednako som sa choval ako dieťa; i dnes vidím tak jasne — a ani dnes niet ani slychu o polepšení.

10. augusta.

Keby som nebol bláznom, mohol by som žiť najlepším, najšťastnejším životom. Zriedkakedy sa sbehnú také pekné okolnosti, v akých žijem teraz, aby potešily ľudské srdce. Ach, aké je to jasné, že len srdce nás robí šťastnými! — Byť členom milej rodiny, byť milovaný starým pánom ako syn, deťmi ako otec, a Lotou! — Potom je tu ten statočný Albert, nerušiaci moje šťastie nijakou rozmarnou netaktnosťou. Preukazuje mi srdečné priateľstvo. Som mu po Lote najmilším človekom na svete! — Viliam, mal by si radosť, keby si nás počul, ako sa na prechádzke rozprávame o Lote: nieto na svete nič smiešnejšieho nad tento pomer, a jednako ma to niekedy dojme až k slzám.

Keď mi rozpráva o jej rozumnej matke, ako na smrteľnej posteli odovzdala Lote dom a deti a jemu ju zasnúbila, ako sa od tých čias Lota celkom zmenila, ako sa v starostiach o domácnosť stala vážnou, opravdivou matkou, ani chvíľa času jej neuplynula bez činnej lásky a práce, a jednako ju nikdy neopustila jej veselosť a dobrá, skoro ľahkomyselná povaha, — kráčam popri ňom, trhám cestou kvety, viažem ich pečlivo do kytice, hádzem do blízkej riečky a hľadím, ako pomaly putujú dolu prúdom. Neviem, či som ti napísal, že Albert tu ostane a dostane pri dvore, kde je veľmi obľúbený, úrad s veľmi pekným príjmom. Čo sa týka pilnosti a poriadku, videl som málo jemu podobných ľudí,

12. augusta.

Albert je naozaj najlepším človekom pod slnkom. Včera som mal s ním zvláštny výstup. Prišiel som sa od neho odobrať, lebo sa mi zachcelo vyjsť si na koni do hôr, odkiaľ ti teraz píšem. Keď som tak prechodil po jeho izbe, zbadal som na stene pištole. „Požičaj mi pištoľ na cestu“, poprosil som ho. „Pre mňa, za mňa, ak sa ti ich chce nabíjať“, odpovedal mi. „U mňa visia len tak pro forma.“ Sňal som jednu a Albert pokračoval: „Od tých čias, čo mi moja opatrnosť spôsobila nepríjemnosť, nechcem také veci vziať ani do ruky.“ Bol som zvedavý na tú príhodu. Rozprával mi ju teda: „Žil som asi štvrté roka u priateľa na vidieku. Mal som dve nenabité trojky a spokojne som spával. Raz v jedno daždivé poobedie, keď som obyčajne nečinne sedával, neviem, ako a ako nie, prišlo mi na um, že by sme mohli byť prepadnutí, že by sa nám pištole mohli zísť a mohli by sme — veď vieš, ako to býva. Dal som ich sluhovi, aby ich vyčistil a nabil. Žartoval s dievčatmi, chcel ich nastrašiť a sám Boh vie, ako sa to stalo, zbraň vystrelila, hoci nabíjač ešte z nej trčal a vyletel dievčaťu do pravej ruky a poranil mu palec. Musel som vypočuť ohromné nariekanie a zaplatiť liečenie. Od tých čias vôbec nenabíjam zbrane. Môj milý, čo je opatrnosť? Nebezpečenstvo nemožno vopred vytušiť. Pravda.“ — Vieš, že mám Alberta rád okrem jeho slovka „pravda“. Ako by to nebolo jasné, že každé pravidlo má výnimky! Ale ten človek je taký spravodlivý, že mysliac, že povedal niečo prenáhleného, samozrejmeho, polopravdi-

vého, neprestáva ti to ohraničovať, prispôsobovať, pridávať k tomu a zasa odoberať, až konečne z celej veci nezostane nič. A pri tejto príležitosti sa Albert veľmi rozrečnil. Napokon som ho už ani nepočúval, zamyslel som sa a náhle prudkým pohybom pritisol som si hlaveň pištole na čelo nad pravé oko. — „Fuj!“ skríkol Albert, odťahujúc mi pištoľ. „Čo to robíš?“ — „Veď je nie nabitá“, odvetil som. — „Keď je aj nie“, doložil netrpezlivo. — „Neviem si predstaviť, ako môže byť človek taký blázon a zastreliť sa. Už i myšlienka na to sa mi protiví.“

„Že vy ľudia“, skríkol som, „môžete hneď pridať, keď o niečom hovoríte: to je bláznivé, to je múdre, to je dobré, to je zlé! Čo to má znamenať? Vyskúmali ste k vôli tomu vnútorné pohnútky k tomu skutku? Môžete s istotou povedať príčiny, prečo sa stal, prečo sa musel stať? Keby ste ich vedeli, neprenáhľovali by ste sa so svojim úsudkom!“

„Musíš mi dať za pravdu“, odpovedal Albert, „že niektoré činy sú vždy nepekné, nech sa staly z hociakej príčiny.“

Pokrčil som plecami a prisvedčil. „Ale, môj milý“, pokračoval som, „aj tu sa najdú výnimky. Isteže je krádež nerestou, ale čo si zaslúži človek, ktorý kradne len preto, aby zachránil seba a svojich pred hroziacou smrťou hladom, sústrast' alebo trest? Kto hodí prvý kameňom na manžela, ktorý v oprávnenom hneve zabije svoju nevernú ženu a jej naničhodného svodcu? Na devu, ktorú v chvíli rozkoše zaplaví neodolateľný prívál lásky? Aj

naše zákony, títo pedanti chladnej krvi, dajú sa nakloniť a netrescú ich.“

„To je niečo celkom iného“, odpovedal Albert. „Na človeka, ktorého strhnú vášne tak, že stratí hlavu, musíme sa dívať ako na opilca a šialenca.“

„Ó, vy rozumní ľudia!“ zvolal som s úsmevom. „Vášň! Opojenie! Šialenstvo! Vy mravní ľudia! Stojíte tu takí osamelí, takí bez účasti! Nadávate opilcom, hnušíte si bláznivých, chodíte okolo nich ako kňaz a ďakujete Bohu ako farizej, že vás neučinil ako jedného z nich. Nejednen raz som bol opitý, moje vášne neboly veľmi ďaleko od šialenstva, a neľutujem to, lebo som sa naučil chápať podľa svojho spôsobu, že by ste boli dávno museli vyhlásiť za opitých a šialených všetkých neobyčajných ľudí, ktorí dokázali niečo veľkého, niečo, čo sa zdá byť nemožným.“

„Ale i vo všednom živote je neznesiteľné, keď počuješ, ako ľudia volajú za každým, kto vykonal aspoň trochu slobodnejší, šľachetný, neočakávaný skutok: Ten človek je opitý, to je blázon! Hanbite sa, vy triezvi! Hanbite sa, vy múdri!“

„To sú zasa len tvoje vrtochy“, odpovedal Albert. „Ty všetko prepínaš a v tomto prípade, keď prirovnávaš samovraždu, o ktorej je teraz reč, k veľkým skutkom, istotne nemáš pravdu, lebo ju možno pokladať len za slabosť. Iste je ľahšie umrieť ako statočne znášať život plný trápení.“

Už som ho chcel prerušiť, lebo ma nič nemôže tak rozčuliť, ako keď niekto začne hovoriť otrepané frázy,

keď ja hovorím z presvedčenia. Ale spamätal som sa, lebo som to počul už viac ráz a často som sa nahneval. Odpovedal som mu živo:

„Voláš to slabosťou? Prosím ťa pekne, nedaj sa oklamať! Mohol by si povedať, že je slabý národ, nariekajúci pod neznesiteľným jarmom tyrana, keď konečne povstane a zlomí putá? Človek, ktorý je prestrašený, keď sa mu chytil dom, napne všetky sily a ľahko odnáša bremená, ktorými by v iných okolnostiach ani nepohol? Alebo kto sa nahneval pre urážku a odhodlal sa vystúpiť proti šiestim a premohol ich? Môžeš takýchto ľudí nazvať slabými? A, môj drahý, ak je námaha silou, prečo má byť prepracovanosť jej opakom?“

Albert pozrel na mňa a povedal:

„Nehnevaj sa, ale, myslím, že tieto príklady sem vôbec nepatria.“

„Možno“, odpovedal som. „Často mi už vyčítali, že moje prirovnania kuľhajú. Vynasnažím sa teda, aby som ti nejako inakšie vysvetlil, ako sa môže cítiť človek, ktorý sa rozhodne odhodiť ináč príjemné bremeno života. Lebo len vtedy môžeme čestne hovoriť o veci, keď sa do nej vžijeme.“

„Ľudská povaha má svoje hranice“, pokračoval som. „Môže len do istej miery zniesť radosť, žiaľ a bolesť, a hynie, keď ju prekročí. Preto tu nezáleží na tom, či je niekto slabý alebo silný, ale či vydrží toľké utrpenia, koľké sa naň nakladajú. Môžeš to chápať v telesnom alebo mravnom smysle. Ale podľa mojej mienky je veľmi divné, keď niekto povie, že je zbabelec človek, ktorý si

berie život. Je to práve také nesprávne, ako keby sme nazvali zbabelcom toho, kto umiera na ťažkú horúčku.“

„Paradoxné, veľmi paradoxné!“ zvolal Albert.

„Ani nie natoľko, ako si myslíš“, odpovedal som. „Súhlasíš so mnou, keď nazveme smrteľnou chorobu, ktorá kazí zdravie, ničí sily človeka a ruší ich činnosť. Nedá sa už pomôcť nijakým šťastným obratom, aby zasa pôsobily pravidelný beh života.“

„Nuž, môj drahý, a teraz dovoľ, aby sme to previedli na dušu. Pozri na človeka, aký je bezmocný, ako dojmy pôsobia na neho, ako sa v ňom zakoreňujú idey, až ho napokon vzrastajúca vášeň oberie o celú pokojnú duševnú silu a ničí ho.“

„Márne sa snaží tichý, rozumný človek nevidieť stav nešťastného, márne mu ho vyhovára. Práve tak, ako nemôže zdravý človek, stojaci pri posteli chorého, vliať tomuto ani trošku svojich síl.“

Albertovi sa zdalo, že hovorím trochu všeobecne. Pripomenul som mu dievča, ktoré našli nedávno utopené, a opakoval som mu jeho históriu.

„Dobré, mladé stvorenie vyrástlo v úzkom kruhu svojich domácich prác, každý týždeň rovnakých a nemalo iných výhľadov na zábavu, len to, že mohlo chodiť každú nedeľu vo vyslúžených šatách so seberovnými dievčatmi na prechádzku a hádam, že si mohlo na výročité sviatky zatancovať a konečne poklebetiť si veľmi živo a so srdečným záujmom so susedkou, na príklad o tom, prečo sa niekto pohádal, kto koho ohovára a pod. A zrazu jej ohnivá povaha pocíti, že potrebuje čosi hlb-

šieho. Toto ešte zväčší lichotenie mužov. Predošlé záľuby sa jej pomaly znechutia, až napokon stretne človeka, ku ktorému ju neodolateľne vábi akýsi neznámy cit, v ktorého úplne dúfa, zabudne na celý svet okolo seba, nič nepočuje, nič nevidí, nič necíti, len jeho jediného, túži len za ním jediným. Neskazená povrchnými zábavami nestálej naruživosti, túži priamo po celi; chce byť jeho, chce vo večnom spolení s ním dosiahnuť toho šťastia, ktoré jej chybí, chce užívať všetkých radostí, po ktorých túžila. Celú jej dušu upútajú opakované sľuby, ktoré jej spečatujú istotu všetkých nádejí. Smelé laskania zväčšia jej žiadosti. To všetko úplne zmení jej dušu. Vznáša sa v dusnom polovedomí, v predstave všetkých slastí, ktoré ju vysilujú do najvyššej miery — konečne vystre ruky, aby zachytila všetky svoje túžby — a jej milý ju opustí. Skamenelá, celkom bez smyslov stojí nad priepasťou. Okolo nej je tma. Nevidí nijakého východiska, nijakej útechy, nijakého trestu. Ved' ju opustil, v kom cítila svoj život. Nevidí, že pred ňou leží šírý svet, nevidí, že je toľko ľudí, ktorí by jej mohli nahradiť jej stratu, cíti, že je sama, že ju opustil celý svet — a zaslepená, svieraná strašnou úzkosťou srdca, vrhne sa do priepasti, aby udusila všetky svoje muky v smrti, doliehajúcej so všetkých strán . . . Pozri, Albert, to sa stáva toľkým ľudom! A povedz, nie je to tiež choroba? Príroda nenajde východiska z bludišťa zmätených, protiviacich sa síl a človek musí umrieť.“

„Beda tomu, kto by sa na to díval a povedal: Bláznivá! Keby bola vyčkala pôsobenie času, bolo by sa jej

zúfalstvo zmiernilo, bol by sa našiel niekto, kto by ju potešil. To by bolo práve tak, ako keby niekto povedal: Ten blázon umrel na horúčku! Keby bol počkal, kým sa trochu zotaví a kým sa zlepši jeho stav a utíši tep krvi, všetko by sa bolo napravilo, bol by žil dodnes.“

Ale Albert nesúhlasil s týmto prirovnaním, uviedol všeličo proti, medziiným i to, že moje slová sa týkaly prostého dievčaťa. Nemohol pochopiť, že by to mohlo ospravedlniť i rozumného, nielen obmedzeného človeka bez širšieho rozhľadu.

„Priateľ môj“, zvolal som, „človek je len človekom a tá troška rozumu, ktorú hádam má, mu pomôže len veľmi málo alebo vôbec nie, keď v ňom zúri vášeň a svierajú ho tesné hranice jeho ľudskosti. Skôr — ale o tom si povieme druhý raz“, doložil som a vzal klobúk.

Mal som preplnené srdce a rozlúčili sme sa, neporozumejúc si; veď na tomto svete človek človeka málokedy porozumie.

15. augusta.

Je to naozaj pravda, že človek má len vtedy cenu na svete, keď miluje. Cítim, že by ma Lota nerada stratila a deti myslia iba na to, aby som zasa zajtra prišiel. Dnes som ta šiel naladiť Lote klavír, ale nedostal som sa k tomu, lebo ma deti neprestávaly unúvať, aby som im rozprával rozprávku, a napokon i Lota povedala, aby som im to spravil k vôli. Odkrojil som im chleba na večeru. Prijímajú ho teraz odo mňa skoro práve tak rady, ako od Loty, a potom som im rozprával najkrajšiu rozprávku o princeznej, ktorej slúžily ruky. Sám sa pritom

mnohému naučím, ver mi, a žasnem, akým dojmom to pôsobí na ne. Keď si niekedy musím niečo pridať a po druhý raz to zabudnem, hneď povedia, že to minule bolo inakšie, takže sa teraz musím cvičiť, aby som im to prednášal bez zmien, spevavým hlasom, ako na šnúročke. Poučilo ma to, že si autor rozhodne škodí druhým, opraveným vydaním svojej knihy, i keby bola prepracovaná poeticky lepšie. Najprístupnejší sme prvým dojmom, a človek je už taký, že sa mu môžu zapáčiť i najdobrodružnejšie veci. Zapamätá si ich veľmi dobre, a beda tomu, kto by mu ich chcel vyškriabať a vykoreniť.

18. augusta.

Či to už musí tak byť na tomto svete, aby to, čo robí človeka blaženým, bolo i prameňom jeho trápenia?

Plný, teplý, srdečný cit k živej prírode, ktorý ma zavalil slasťou a urobil rajom celý svet okolo mňa, stal sa mi teraz neznesiteľným mučiteľom, trápiacim duchom, ktorý ma všade prenasleduje. Keď som sa predtým díval so skaly ponad rieku až k vrškom, po celom úrodnom údolí, a videl, ako všetko okolo mňa pučí a pramení; keď som videl vrchy, prikryté hustými stromami, od úpätia až k vrcholcom, údolia, odtienené od príjemných lesov najrozličnejšími záhybmi, a tichú rieku, klížucu sa pomedzi šumiacimi trstinami a odzrkadľujúcu jemné obláčky, ktoré mierny večerný vetrík sem-ta po nebi rozkolísal; keď som potom počul, ako vtáci okolo mňa ožívujú les a miliony mušíc rojov veselo tancujú v posledných červených lúčoch zapadajúceho

slnka, ktorého posledný kmitajúci pohľad vylákal z trávy bzučiaceho chrobáka, a šumot, vírenie okolo upozornilo ma na zem a na mach, ktorý si vynútil potravu od holej skaly, na kríčky, rastúce na piesočnatom vršku; keď sa mi otvoril vnútorný, žiarny, svätý život prírody: ako som to všetko objal svojim horúcim srdcom, cítil som sa Bohom v pretekajúcej plnosti a dušu mi zaplavovali nádherné útvary sveta bez konca, obživujú v nej všetko. Obklopily ma ohromné hory, predomnou sa otváraly priepasti, do nich sa valily riavy, podomnou zasa prúdily rieky a zvučaly hory a pohoria; videl som všetky tie nevyspytateľné sily, pôsobiace a tvoriace sa v hĺbkach zeme. A medzi nebom a zemou hmýrily sa rody rozličných stvorení. Všetko, všetko obývané tisícovými postavami. Ľudia sa bezpečne osadzujú v svojich chatkách, zahniezdujú sa v nich a svojou vôľou ovládajú šírý svet. Úbohý blázon! Nevieš si to vážiť, lebo si taký maličký! Od najneprístupnejšieho pohoria, cez púšť, na ktorú ešte nevstúpila ľudská noha, až po koniec neznámeho oceánu vane duch večného Stvoriteľa a teší sa z každého prášku, ktorý ho cíti a ožije... Ach, ako často som vtedy zatúžil odletieť k brehom nesmierneho mora na perutiach jastraba, letiaceho nado mnou, aby som sa mohol napiť z peniaceho sa pohára Nekonečna tej šumiacej sladkosti života a len na chvíľočku pocítiť v sputnanej sile svojej hrudi kvapku blaženosti, ktorou dýcha Ten, kto všetko stvoril sám sebou a zo seba.

Braček, už i spomienka na tieto hodiny ma obla-

žuje. Už i snaha znova vyvolať tieto nevysloviteľné pocity, znova ich vyjadriť povznáša moju dušu a dáva mi dvojnásobne pociťovať úzkosť, v ktorej teraz žijem.

Ako by mi niekto vytiahol oponu pred dušou, javisko nekonečného života zmenilo sa predou mnou v priepasť večne otvoreného hrobu. Možno povieš: Tak je to! Jednako sa všetko pominie, všetko sa preženie rýchlosťou blesku a všetky životné sily tak málokedy vytrvajú, rozlámu sa o skaliská a prúd ich odnesie a potopí. Nieto tu chvíľky, ktorá by nemučila teba a tvojich milých, ani chvíľky, v ktorej by si nebol a nemusel byť ničiteľom! Pri najnevinnejšej prechádzke zahynú tisíce úbohých červíkov. Jediný krok zbúra namáhavé stavby mravcov a zadupáva ich maličký svet do potupného hrobu. Ach! Nedožívajú ma veľké, vzácne pohromy sveta, prívaly, odplavujúce vaše dediny, zemetrasenia, pohlcujúce vaše mestá; srdce mi usmrcuje ničivá sila, skrývajúca sa vo všetkom na svete, tá sila, ktorá nič nestvorila, čo by nezničilo suseda, ba i nás samých. Tak sa tackám úzkostlivo, okolo mňa je nebo a zem a ich tvorivé sily, a jednako vidím len večne pohlcujúcu, večne prežívajúcu príšeru.

21. augusta.

Darmo vystieram za ňou ruky, keď sa ráno preberiem z ťažkých snov. Darmo ju hľadám v noci na svojom lôžku, keď ma oklame šťastný nevinný sen, keď sa mi sníva, ako by som sedel na lúke pri nej, držal ju za ruku a bozkával ju tisícmi bozkami. A keď sa ešte

v polodriemote načahujem za ňou a tým sa preberiem — slzy sa prúdom valia z môjho utrápeného srdca a bezútešne plačem v ústrety tmavej budúcnosti.

22. augusta.

Viliam! To je trápenie!! Moje tvorivé sily sú rozladené, kazia sa v nespokojnej lenivosti. Nemôžem leňošiť, a jednako nemôžem ani pracovať. Obrazotvornosť ma opustila, ako i cit pre prírodu, a knihy sa mi protivia. Keď človek chýba sám sebe, chýba mu všetko. Prisahám ti, že by som niekedy chcel byť nádeníkom len preto, aby som hneď, ako sa ráno zobudím, mohol dúfať a túžiť po nastávajúcom ťažkom, lopotnom dni. Často závidím Albertovi, ktorý je po uši zahrabaný do aktov, a nahováram si, že by mi bolo dobre, keby som bol na jeho mieste. Niekoľko ráz som bol v takej nálade, že som chcel písať tebe a ministrovi o miesto pri vyslanectve, ktoré by mi — ako sám píšeš — neodoprel. Verím ti. Minister ma má už dávno rád a často mi kládol na srdce, že by som sa mal rozhodnúť pre nejaké zamestnanie. Trvá to asi hodinu, čo mám chuť na to. Ale keď na to myslím dlhšie, príde mi na um bájka o koňovi, ktorý sa dal zapriať, osedlať a na smrť uštváť len preto, že sa nemohol dočkať slobody, — a potom veru sám neviem, čo si počať. A najhoršie je to, môj drahý, že neviem, či táto túžba po zmene postavenia nie je u mňa len najvnutornejším duchovným nepokojom, ktorý ma bude všade prenasledovať?

28. augusta.

Naozaj, keby sa moja choroba dala vyliečiť; týmto ľuďom by sa to iste podarilo. Dnes mám narodeniny a už zavčas rána som dostal od Alberta balíček. Hneď pri otváraní som spozoroval bledočervenú stužku, ktorú mala Lota na šatách, keď som ju prvý raz videl, a o ktorú som ju od tých čias už niekoľko ráz prosil. V balíku boli ešte dve knižky vreckového formátu, malé Wettsteinovo vydanie Homéra, po ktorom som už dlho túžil, aby som na prechádzke nemusel nosiť veľké Ernestovo vydanie. Pozri, takto vyplňujú moje želanie, takto vyhľadávajú malé dôkazy priateľstva, ktoré sú tisíc ráz cennejšie, ako oslňujúce dary, ktorými nás ponížuje márnivosť darcu. Tisíc ráz som vybozkával tú stužku a každým vdýchnutím sajem spomienku na blaženosť, ktorou ma zahrnulo tých niekoľko šťastných, nenávratných dní. Viliam, je to tak, a ja nerepcem. Kvety života sú len preludy. Koľko z nich zahynie a nezanechá stopy! A jednako ich je dosť, a jednako — ach, braček môj, smieme si nevšímať zreých plodov, pohrdať nimi, nechať ich zhníť bez úžitku?

Sbohom! Je nádherné leto; často sedávam v Lotinom sade na ovocných stromoch a oberám dlhou tyčkou alebo oberačkou hrušky s vrcholca. Ona stojí dolu, odoberá ich, keď jej ich podávam.

30. augusta.

Nešťastník! Nie si blázon? Neklameš samého seba? Čo si počať s tou zúriacou, nekonečnou vášňou? Modlím

sa len k nej, v mojej obrazotvornosti sa zjavuje už len jej postava a celý svet okolo seba vidím len v styku s ňou. To mi ešte obšťastní nejednu hodinku — až kým sa zasa nemusím od nej odtrhnúť. Ach, Viliam, prečo ma na to srdce tak často núti! Keď pri nej sedím dve-tri hodiny a nateším sa do sýtosti z jej postavy, chovania a nebeského výrazu slov, keď sa pomaly až do roztrhnutia napnú všetky moje nervy a zatmie sa mi v očiach, keď ani skoro nepočúvam a čosi mi sviera hrdlo, ako vrah, vtedy srdce lapá po dychu v divom tlčení nepokojných smyslov a množí ich zmätok. Viliam, vtedy často ani neviem, či som na svete. A keď ma niekedy premôže smútok a Lota mi dovolí slabú útechu, že smiem vyplakať svoje žiale na jej ruke — vtedy musím odísť! A blúdim po okolitých roliach. S rozkošou sa vydriapem na príkry vrch, predieram sa hustou horou, cez húštiny, ktoré ma zraňujú, cez trnie, ktoré ma podriape! Vtedy sa mi trošku uľaví. Trošku! A keď niekedy vyčerpaný a smädný zostanem ležať niekde na ceste, často i v hlbokoj noci, s spln mesiaca stojí vysoko nado mnou, vtedy si sadnem v osamelom lese na strom krivo narastený, aby si poranené nohy trochu oddýchly, a zadriemem vo vysilujúcej tichosti pološera. Ó, Viliam! Osamelý pobyt v kláštornej cele, drsné šaty a pichľavý opasok by boli osviežením, po ktorom duša dychtí. Sbohom! Jediným východiskom z tohoto utrpenia je — hrob.

3. septembra.

Musím odísť! Ďakujem ti, Viliam, že si ma utvrdil v mojom, ešte vždy kolísajúcom sa rozhodnutí. Už dva týždne stále premýšľam o tom, že ju opustím. Musím odísť. Zasa je v meste pri priateľke. A Albert — a — musím odísť!

10. septembra.

Bola to noc! Viliam! Teraz už môžem všetko prežiť. Už ju nevidím! Môj drahý, keby som ťa mohol objať a vyjadriť ti s tisícmi slzami nadchnutia všetky tie pocity, búriace v mojom srdci! Sedím tu a ledva dýcham; chcem sa upokojiť a vyčkávam ráno. Pri východe slnka ma čakajú najaté kone.

Ach! Ona spokojne spí a nepomyslí, že ma už nikdy neuvidí. Odtrhol som sa od nej: bol som nemý a v dvojhodinovom spoločnom rozhovore som neprezradil svoje predsavzatie. Bože! Aký to bol rozhovor!

Albert mi sľúbil, že bude po večeri s Lotou v záhrade. Stál som na terase, pod vysokými gaštanmi, a díval som sa za slnkom, ktoré pre mňa posledný raz zapadalo nad touto milou dolinkou a tichou riekou. Tak často som tu s ňou stál a videl práve takéto skvostné divadlo, a teraz — — Prechádzal som sa hore-dolu alejou, ktorú som mal tak rád. Ešte prv, ako som poznal Lotu, upútalo ma tu akési tajné, príjemné kúzlo, a keď sme sa na začiatku svojej známosti s Lotou presvedčili o vzájomnej príchylnosti k tomuto miestočku, veľmi sme sa z toho tešili. Naozaj, je to jedno z najromantickejších miest, ktoré kedy vytvorila ľudská ruka.

Najprv máš pomedzi gaštanmi rozsiahly výhľad. Ach, pamätám sa, myslím, že som ti už raz mnoho písal o tom, ako tu človeka napokon obklopia vysoké bukové steny, ako sa alej stráca vo veľkej hore a zatemňuje sa vždy viac a viac, až sa naposledy všetko končí uzavretým miestočkom, ktoré obletuje vznešená nálada samoty. Ešte teraz cítim, ako mi bolo príjemne, keď som sem vstúpil prvý raz na pravé poludnie; tušil som nejasne, že toto miesto bude raz javiskom blaha a bolesti.

Asi pol hodiny som sedel vhlbený do bolestných i sladkých myšlienok na rozlúčenie a na budúce stretnutie, keď som začul, že vystupujú na terasu. Celý rozochvený som im bežal oproti, chytil som Lotu za ruku a bozkal ju. Vyšli sme hore, práve keď mesiac vychádzal zpoza vršku, zarasteného kríkmi. Hovorili sme o všeličom a nenazdajky sme sa priblížili k tmavej besiedke. Lota vstúpila dnu, sadla si a my s Albertom k nej. Nevydržal som dlho sedieť. Bol som veľmi nepokojný. Vstal som, zastal som pred ňou, chodil som sem a ta a zasa som si sadol: bol to strašný stav. Upozornila nás na nádherné mesačné svetlo, osvetľujúce z konca bukovej steny celú terasu pred nami. Bol to skvelý pohľad, tým uchvacujúcejší, že nás dovôkola obklopovalo hlboké šero. Stíchli sme a po chvíľke Lota začala:

„Keď pri večernej prechádzke svieti mesiac, vždy musím rozmýšľať o svojich mŕtvych, vždy ma premôže pocit smrti a toho, čo bude po nej. Budeme žiť“, — pokračovala nádherným, precíteným hlasom, „ale, Wer-

ther, stretneme sa zasa? Poznáme sa? Čo myslíte, povedzte!“

„Lota“, povedal som s očami plnými slz a podal som jej ruku, „my sa zasa stretneme, na tomto i na druhom svete sa ešte stretneme!“

Nemohol som hovoriť ďalej. Viliam, musela sa spýtať na to práve mňa a práve vtedy, keď som mal srdce plné strašného rozlúčenia?

„Či ozaj naši mŕtvi o nás vedia?“ pokračovala. „Či cítia, že ich spomíname s vrúcnuou láskou, keď nám je dobre? Ó, stále sa vznáša okolo mňa postava matky, keď tak za tých večerov sedávam s jej deťmi, so svojimi deťmi, keď sa všetky sídu ku mne, ako sa kedysi schádzaly okolo nej. Keď potom s túžobnou slzou hľadím k nebu, chcela by som, aby som mohla pozrieť, aspoň na chvíľku, ako dodržujem slovo, ktoré som jej dala, keď umierala, že budem matkou jej deťom. Ako precítene volám: Najdrahšia, odpusť mi, že im nemôžem byť tým, čím si im bola ty. Ach! Robím všetko, čo môžem; sú zaodeté, nasýtené, ach, a nadovšetko sa o ne starám a milujem ich. Keby si ty, drahá, svätá, mohla vidieť, ako sa pekne snášame! Oslavovala by si najvrelšou vďakou Boha, ktorého si prosila poslednými, najtrpkjšími slzami o požehnanie pre svoje dietky.“

Tak to povedala. Ó, Viliam, kto by to vedel zopakovať, čo povedala! Ako by mohlo chladné písmeno vyjadriť taký nebeský kvet ducha! Albert ju jemne prerušil:

„Milá Lota, veľmi vás to rozčuľuje, viem, že duša

vaša veľmi ľahko podľahne týmto myšlienkam, ale prosím vás . . .“

„Ó, Albert“, odpovedala, „viem, že nikdy nezapadneš na tie večery, ako sme spolu sedávali za okrúhlym stolíkom, keď otec odcestoval a keď sme uložili deti. Často si doniesol peknú knihu, ale tak málokedy sme sa dostali na čítanie. Nebolo nám obcovanie s touto zlatou dušou nadovšetko? Aká to bola krásna, jemná, veselá a vždy činná žena! Boh vie, že som ho často s plačom prosievala na svojom lôžku, aby ma spravil takou, ako je ona.“

„Lota!“ skríkol som, vrhnúc sa pred ňou na kolenná a zmáčajúc jej ruku tisícimi slzami. „Lota! Božie požehnanie a duch tvojej matky spočíva nad tebou!“

„Keby ste ju boli poznali!“ povedala, stískajúc mi ruku. „Zaslúžila si, aby ste ju poznali!“

Myslel som, že zahyniem. Nikto nikdy nevyslovil o mne väčšieho, pyšnejšieho slova.

A ona pokračovala:

„A táto žena musela odísť v kvitnúcom veku, keď jej najmladší syn nemal ešte ani šesť mesiacov! Nebola dlho chorá. Bola pokojná, oddaná, trápila sa len pre deti a najviacej pre tie malé. Keď sa už blížil koniec, povedala mi, aby som ich poslala k nej, a keď som ich doviedla a postavily sa okolo postele, maličké, ktoré nechápaly, čo sa robí, a najstaršie, ktoré boly zasa celkom bez seba, vtedy pozdvihla ruky, pomodlila sa za ne, pobožkala ich všetky. Potom ich poslala preč a povedala mi: „Bud' im matkou!“ Dala som jej ruku na to.

„Veľmi mnoho sľubuješ, dcéra moja“, povedala mi, „sľubuješ materinské srdce a materinské oči. Tvoje vďačné slzy ma presvedčily, že chápeš, čo je to. Nahrad' ma svojim sestrám a bratom a otcovi nahrad' vernosť a poslušnosť manželky. Potešíš ho!“ Spýtala sa, kde je. Odišiel, aby nám nemusel ukazovať žiaľ, ktorý nemohol skryť. Bol už úplne zničený. — Albert, ty si bol v izbe. Počula, že tam ktosi chodí, spýtala sa, kto je to, a poprosila, aby si k nej prišiel. A ako pozrela na nás obidvoch upreným, ale pokojným pohľadom, ktorý vyjadroval, že vie, že sme šťastní, že budeme spolu šťastní.“

Albert ju objal, bozkával a volal: „Sme a budeme šťastní!“ Pokojný Albert bol celý bez seba a ani ja som nevedel, čo sa so mnou robí.

„Werther“, začala zas Lota, „a táto žena musela odísť! Bože! Keď si niekedy pomyslím, že človek dovoľuje, aby mu odniesli najdrahšie, čo má na svete, celú krutosť toho vedely precítiť len deti, ktoré sa ešte dlho žalovaly, že čierni mužovia odniesli mamičku.“

Vstala. Zostal som sedieť celý zničený a rozrušený a držal som ju za ruku.

„Pôjdeme“, povedala, „už je neskoro.“

Chcela si odtiahnuť ruku, ale stisol som jej ju mocnejšie.

„Zasa sa stretneme“, zvolal som, „zasa sa najdeme! Poznáme sa v každej podobe. Idem...“, pokračoval som, „idem z vlastnej vôle, a jednako by som to nevydržal, keby som mal povedať, že idem naveky. Sbohom, Lota! Sbohom, Albert! Ešte sa uvidíme!“

„Dúfam, že zajtra“, povedala žartom.

Cítil som to „zajtra“. Ach, keď vytiahla svoju ruku z mojej, nevedela ešte o ničom. Odchádzali hore alejou. Stál som a díval som sa za nimi, ako sa strácajú v mesačnom svetle. Vrhol som sa na zem a vyplakal som sa, potom som vyskočil, vybehol na terasu a uvidel som ešte, ako sa tam dolu, v tône vysokých líp mihly jej biele šaty pri záhradných vrátkach, roztvoril som ruky, načiahol sa za ňou — a všetko zmizlo.

DRUHÝ DIEL.

20. októbra 1771.

Včera sme sem prišli. Vyslanec prechorel, zostane niekoľko dní doma. Keby len nebol taký namrzený, bolo by všetko v poriadku. Pozorujem, pozorujem, že si osud vymyslel pre mňa ťažké skúšky. Ale len odvahu! Ľahká myseľ všetko znesie! Ľahká myseľ? Rozosmialo ma, ako sa toto slovo mohlo dostať do môjho pera. Ó, kvapôčka ľahkej krvi by ma spravila najšťastnejším človekom pod slnkom. Čože? Teraz, keď sa iní nadávajú predo mnou s blahobytnou samolúbosťou, s troškou sily a talentu, mám si ja zúfať nad svojou silou a svojím nadaním? Dobrotivý Bože, keď si mi to všetko už daroval, prečo si si nenechal polovičku z toho a nedal mi radšej dôvery v seba samého a spokojnosti!

Len trpezlivosť! Trpezlivosť! Bude i lepšie. Lebo, môj milý, máš naozaj pravdu. Od tých čias, čo sa celé dni mocem medzi ľuďmi a vidím, čo robia a ako to robia, znesiem sa omnoho lepšie sám so sebou. Iste len preto, že sme už raz tak stvorení, aby sme porovnávali všetko so sebou a seba so všetkým, vidíme svoje šťastie a zármutok v tých predmetoch, s ktorými sa stýkame. Najnebezpečnejšia je pri tom samota. Naša obrazotvornosť, nútená už svojou povahou, aby sa povzniesla, ktorú okrem toho živia fantastické obrazy básnického

umenia, vytvorí si rad bytností, z ktorých sme my najnižšími, všetky okrem nás nádhernejšími a všetci ľudia dokonalejšími. To je celkom prirodzené. Tak často cítime, že nám všeličo chybí, často sa nám zdá, že práve to, čo my nemáme, má niekto iný, ktorému potom pridávame k tomu ešte všetko to, čo máme my sami, a to ešte s akýmsi ideálnym nádychom, a tak je tento šťastlivec úplne hotový, súc výtvorom nás samých.

Keby sme sa však miesto toho prepracovávali so svojou slabosťou a namáhaním len stále vpred, presvedčili by sme sa, že sa so svojou neistotou a váhavosťou môžeme dostať ďalej ako ostatní — s plachtami a veslami — a môžeme byť skutočne sebavedomí, keď stačíme bežať zároveň s ostatnými, alebo ich ešte predbehneme.

10. novembra.

Začínam sa tu tak dobre cítiť, ako je to len možné. A najlepšie je to, že mám mnoho práce, a potom rozliční ľudia, celkom nové postavy hrajú pred mojou dušou veľmi pestré divadlo. Soznámil som sa s grófom z C... Toho muža si so dňa na deň viacej vážim. Je človek obsiahleho, veľkého ducha, nie chladného, lebo vie veľmi mnoho; z jeho obcovania žiari mohutný cit pre priateľstvo a lásku. Vzbudil som jeho záujem, keď som mu oznamoval úradnú zprávu a on si všimol pri prvých slovách, že sa porozumieme, že sa so mnou môže rozprávať inakšie, ako s inými ľuďmi. Nemôžem si ani dosť prenachváliť, ako otvorene sa oproti mne chová.

Nieto na svete opravdivejšej, vrúcnejšej radosti, ako keď vidíme, že sa nám odhaľuje veľká duša.

24. decembra.

Vyslanec mi robí veľa nepríjemností; predvídal som to. Je najväčším punktičkárskym bláznom, ktorý nemá seba rovného. Všetko berie pomaličky a dôkladne ako nejaká kmotra. Je človekom, ktorý nie je nikdy spokojný sám so sebou, preto sa mu nikto nemôže zavďačiť. Ja rád chytro skončím prácu, a ako ju urobím, tak ju nechám. Ale on by mi mohol referát vrátiť a povedať: „Je síce dobrý, ale prezrite si ho ešte, vždy sa najde vhodnejšie slovo, lepšia spojka. Nesmie chýbať ani „a“, ani iná spojka.“ Čert by ma uchytil! Na smrť nenávidí všetky inverzie, ktoré mi niekedy vyklízu. Keď mu nezahráš jeho periódy podľa ustanovenej nôty, vôbec tomu neporozumie. Pracovať s takým človekom je skutočné utrpenie.

Dôvera grófa z C... je jediné, čo ma ešte odškodňuje. Minule mi rozprával celkom úprimne, že je nespokojný so zdĺhavosťou a prílišnou rozvážnosťou môjho vyslanca. Tí ľudia obťažujú všetko nielen seba, ale i iným; „ale“, povedal, „s tým sa človek musí smieriť, ako cestujúci, ktorý musí prejsť cez vrchy“. Keby tu nebolo vrchu, iste by tu cesta bola pohodlnejšia, keď však je už raz tu, musíme sa dostať cezeň!

Myslím, že môj starý tuší, že mi gróf dáva prednosť pred ním a zlostí ho to; využije každej príležitosti, aby ho predo mnou ohováral. Ja mu prirodzene

protirečím a tým sa celá vec stáva ešte horšou. Včera ma už temer nazlostil, lebo mieril pritom i na mňa: „Takto na reprezentáciu by bol gróf celkom dobrý, pracuje veľmi ľahko a vtipne píše, ale chýbí mu dôkladné vzdelanie, ako všetkým beletristom.“ Vystrúhol pritom takú tvár, ako by sa chcel spýtať: pocítil si urážku? Ale na mňa to nepôsobilo; opovrhoval som človekom, ktorý mohol takto smýšľať a takto sa chovať. Protirečil som mu a škriepil som sa s ním dosť prudko. Povedal som mu, že gróf je muž, ktorého si každý musí vážiť práve tak pre charakter, ako pre vedomosti. „Nepoznal som človeka“, povedal som, „ktorému by sa tak pošťastilo rozšíriť svojho ducha, tak dôkladne sa vzdeláť v nesčíselných oboroch a pritom si udržať takú obratnosť vo všednom živote.“ Ale toto už presahovalo jeho rozumové schopnosti; odporúčal som sa, aby som si ďalším škriepením nedráždil žľč.

A vy všetci ste na vine, lebo ste ma nahovorili, aby som si dovoľil dať na krk toto jarmo, a vyspevovali ste mi toľko o aktivite. Aktivita! Ak ma presvedčíte, že kto sadí zemiaky a chodí do mesta predávať obilie, nevykoná viac ako ja, tak sa chcem ešte desať rokov drieť na týchto galejach, ku ktorým som teraz priko-
vaný.

A tá lesklá bieda, nuda medzi protivnými ľuďmi, ktorí sa tu schádzajú! Žiarlivosť na hodnosti, ako dávajú pozor a čakajú, aby jeden druhého aspoň o krôčik predbehol. Najhoršie, najúbohejšie vášne, úplne nahé. Máme tu na príklad ženu, ktorá každého zabáva roz-

právkou o svojom šľachtictve a toľko hovorí o svojej krajine, že si každý cudzinec pomyslí: To je len blázon, keď verí v zázraky, zakladajúc si na troške urodzenosti a na sláve svojej zeme! — Ale najhoršie na tom je to, že táto žena je dcérou pisára zo susedstva. Vidiš, nemôžem pochopiť pokolenie ľudské, ktoré má tak málo ducha, že sa môže tak hlúpe prezrádzať.

Môj drahý, všímam si síce so dňa na deň viac, akí sme blázni, keď posudzujeme iných ľudí podľa seba, a preto, že mám so sebou toľko práce a k tomu také rozbuřené srdce — ach, rád dožičím ostatným, aby šli svojou cestou, len keby mi aj oni dali pokoj.

A najviac ma pália hrozné meštianske pomery. Viem síce práve tak dobre, ako každý iný, aký potrebný je stavovský rozdiel a koľko výhod ja sám tým získavam. Len nech sa mi nestavia do cesty práve tam, kde by som mohol užiť ešte trošku radosti, aspoň záblesk šťastia na tejto zemi. Soznámil som sa minule na prechádzke s akousi slečnou B...; s milým stvorením, ktoré si v tomto tvrdom živote zachovalo mnoho prirodzenosti. Dobre sme sa bavili, a keď sme sa lúčili, poprosil som ju, či by som ju smel navštíviť. Tak srdečne mi to dovolila, že som sotva mohol vyčkať vhodnej chvíle, kým som mohol ísť k nej. Nie je tunajšia, býva tu v dome svojej tety. Stará tetka sa mi nepáčila. Choval som sa oproti nej veľmi pozorne, v rozhovore oslovoval som zväčša len ju, ale za necelú polhodinku vedel som približne, čo mi potom slečna sama vyzradila, že milá, stará teta nemá ničoho na tomto svete; ani po-

riadneho majetku, ani ducha, ani inej opory, len rad svojich predkov, chráni ju len jej stav, ktorým sa zatrasila, nemá inej zábavy, okrem toho, že môže so svojej výšky pozorovať meštianske hlavy. Za mladi vraj bola veľmi pekná a sama si život odkolísala: najprv svojou tvrdohlavosťou utrápila nejedného úbohého muža a v dospelejšom veku sa skrčila poslušne pred starým dôstojníkom, ktorý s ňou za túto cenu so slušným dôchodkom prežil medený vek a umrel. A teraz v železnom veku je osamelá a nikto by si ju ani nevšimol, keby nemala takej milej sesternice.

8. januára 1772.

Akí sú to len ľudia, keď môžu mať celú dušu založenú len na ceremonie, keď ich túžby a snahy celé roky idú len za tým cieľom, aby sa mohli pri stole potisnúť o stoličku vyššie! A to nie preto, že by nemali iných starostí, nie, ale preto sa im práca stále nakopuje, lebo pre malé mrzutosti nemôžu vykonať dôležité veci. Minulý týždeň pri sankovačke sa títo ľudia poškriepili a celá zábava sa pokazila.

Blázni, ktorí nevidia, že vlastne vôbec nezáleží na mieste a že človek, stojaci na prvom mieste, iba málokedy hrá hlavnú úlohu. Koľko ráz vládnu nad mnohými kráľmi ich ministri a nad mnohými ministrami ich tajomníci! Kto je teda prvý? Myslím, že kto prezre ostatných a má toľko moci a obratnosti, že vie zapriať ich sily a vášne na uskutočnenie svojich plánov.

20. januára.

Musím vám písať, milá Lota, tu v izbičke malého, sedliackeho hostinca, kam som sa uchýlil pred prudkou chumelicou. Od tých čias, čo sa potĺkam v smutnom hniezde D., medzi cudzími, môjmu srdcu úplne cudzími ľuďmi, nemal som ani jednej chvíľočky, v ktorej by ma bolo srdce vyzvalo, aby som vám napísal. A teraz, v tejto chyžke, v tejto samote, v tejto uzavrenosti, keď sneh a krúpy trieskajú do môjho oblôčka, boli ste mojou prvou myšlienkou. Ako som vstúpil, ukázala sa mi vaša postava, zmocnila sa ma spomienka na vás. Ó, Lota! Tak sväto, tak vrúcne! Dobrý Bože! Po dlhom čase prvá šťastná chvíľa.

Moja drahá, keby ste ma videli v záplave rozorvanosti, aké mám vysušené smysly! Ešte mi ani raz, ani na chvíľku neprekypelo srdce, nemám ani jedinej blaženej hodinky. Nič! Nič! Zdá sa mi, že stojím pred zázračnou skrinkou a vidím, ako sa predo mnou pohybujú pajace a koníčky, a pýtam sa často sám seba, či je to nie optický klam. Hrám sa s nimi, či vlastne oni sa hrajú so mnou ako s bábikou, a keď niekedy chytím svojho suseda za drevenú ruku, s hrúzou sa spamätám. Večer si poviem, že chcem pozorovať východ slnka, a nedostanem sa z postele. Vo dne dúfam, že sa budem večer tešiť z mesačného svitu, a zostanem v svojej izbe. Ani dobre neviem, na čo vstávam, ani prečo idem spať.

Chybí mi droždie, ktoré by pohlo mojím životom. Zmizlo kúzlo, čo ma v hlbokkej noci udržovalo v bdení, uniklo kúzlo, čo ma ráno budilo zo spánku.

Jedinú ženskú bytnosť som tu našiel. Je to slečna z B.; ponáša sa na vás, milá Lota, ak sa vôbec niekto môže na vás ponášať. „Aj“, poviete, „Werther robí bezcenné poklony.“ Nemali by ste celkom nepravdu. Od istého času som veľmi zdvorilý, lebo vlastne ani nemôžem byť inakší, mám hodne vtipu a ženy o mne hovoria, že sa nikto nevie tak jemne zalichotiť, ako ja. (A tak klamať, pridáte k tomu, lebo bez toho to nejde, rozumiete?) Ale chcel som hovoriť o slečne B. Je veľmi duchaplná, celá duša sa zračí v jej belasých očiach. Urodzenosť jej je na ťarchu, neuspokojuje ani jediného želania jej srdca. Túži sa vyrvať z toho hluku a preblúznime spolu nejednu hodinku o dedinských scénach čistej blaženosti. Ach! A o vás! Ako často sa vám musí koríť! Nie, nemusí! Robí to dobrovoľne. Tak rada počúva o vás, má vás rada!

Ach, keby som mohol sedieť pri vašich nohách v tej milej útulnej izbietke, a naši malí miláčkovia by sa jeden cez druhého motali okolo mňa. Keby sa vám videlo, že už priveľmi kričia, upútal a upokojil by som ich rozprávkou o strašidlách.

Slnce nádherne zapadá nad trblietajúcou sa, zasneženou krajinou, chumelica prešla a ja — musím sa zasa zamknúť do svojej klietky. — Sbohom! Je Albert pri vás? A ako —? Boh mi odpusť túto otázku.

8. februára.

Už osem dní máme hrozné počasie, ale na mňa to dobre pôsobí, lebo od tých čias, čo som tu, nesvitol mi

na nebi ani jeden pekný deň, ktorý by mi nebol niekto skazil alebo strpčil. Ale keď mnoho prší, sneží, mrzne a hmlí sa, pomyslím si: Aha, nemôže byť doma horšie, ako vonku, alebo naopak — a uspokojím sa. Keď zasa ráno vychodí slnko a sľubuje krásny deň, nemôžem sa zdržať, aby som nezvolal: Ľudia dostali zasa nebeský dar, o ktorý sa môžu vzájomne pripraviť! Nieto vecí, o ktoré by sa nepripravovali. O zdravie, o dobré meno, o veselosť, o zotavenie! A obyčajne z hlúposti, z nevedomosti a obmedzenosti, a keď ich človek počúva, vidí, že to robia z najlepšej vôle. Niekedy by som ich i na kolenách prosil, aby si tak zúrivo netrhali vnútornosti.

17. februára.

Bojím sa, že s mojím vyslancom už dlho spolu nevydržíme. Ten človek je celkom neznesiteľný. Spôsob jeho práce a vybavovania vecí je taký smiešny, že sa nemôžem zdržať, aby som mu neprotirečil a nerobil často nejakú vec podľa svojej hlavy a obyčaje, s čím nie je prirodzene spokojný. Minule sa pri dvore na to žaloval a minister ma síce jemne napomenul, ale preca to bolo napomenutie, a už som práve chcel žiadať za prepustenie, keď som dostal od neho privátny list.* List, pred ktorým som si kľakol a vzýval jeho vysoký, vznešený, múdry smysel. Vyčíta mi priveľkú citlivosť, pre-

* Z úcty oproti tomuto výbornému mužovi bol tento list a ešte jeden, o ktorom sa pozdejšie zmienim, vynechaný z tejto sbierky, lebo sa neverilo, že by takúto smelosť mohla prepáčiť i najvrelejšia vďaka publika.

piate myšlienky, o pôsobení a vplyve na iných, a preniknutie v zamestnaní pokladá za mladistvý zápal a nechce ich zničiť, ale len zmierniť a previesť ta, kde skutočne môžu dohrať svoju úlohu, kde môžu mocne pôsobiť. Tak ma to aspoň na osem dní posilnilo a uspokojilo. Duševný pokoj a radosť, ktorú má človek sám zo seba, je nádherná vec, priateľ môj, keby ten klenot nebol práve taký krehký, ako je krásny a drahocenný.

20. februára.

Pán Boh vás požehnaj, moji milí, a daj vám všetky tie dobré dni, ktorých mne nedoprial.

Ďakujem ti, Albert, že si ma oklamal; čakal som, že mi oznámite, kedy budete mať svadbu; umienil som si, že v ten deň slávnostne svesím so steny Lotinu siluetu a zahrabem ju medzi ostatné papiere. A teraz ste už svoji a obraz je ešte vždy tu! Nuž, nech tam teda zostane! Prečo by nemohol? Viem dobre, že som s vami, že som v Lotinom srdci, a neškodím ti tým, mám, áno, mám tam druhé miesto a musím si ho udržať. Ach, zomšalel by som, keby mohla zabudnúť. — Albert, táto myšlienka je peklom. Albert, Albert, sbohom! Sbohom, anjel s neba! Sbohom, Lota!

15. marca.

Mal som mrzutosť, ktorá ma vyženie odtiaľto. Škrípem zubmi! Hrom a peklo! Už sa to nedá napraviť a len vy ste na vine, lebo ste ma štváli, mučili, aby som prijal miesto, ktoré sa pre mňa nehodí. A te-

raz to tu mám! Tu to máte! A aby si zasa nepovedal, že všetko pokazia moje prepínané vrtochy, tu ti posielam, milý pane, poviedku, jemnú a uhladenú, ako by ju spísal kronikár.

Gróf z C... ma má rád, vyznačuje ma, všetci to vedia, aj tebe som to už sto ráz napísal. Včera som bol pozvaný k nemu na obed, a to práve v deň, keď sa k nemu večer schádza vznešená spoločnosť pánov a dám, na ktorú som ani nepomyslel, a nikdy mi neprišlo na um, že my, podriadení ľudia, do nej nepatríme. Dobre. Obedoval som u grófa a po obede sme sa prechádzali vo veľkej dvorane, prechádzali a rozprávali s ním a plukovníkom B., ktorý ta tiež prišiel, a ani sme sa nena zdali, keď prišla hodina pre večernú spoločnosť. Sám Pán Boh vie, že som na to ani nepomyslel. Odrazu vstupuje premilostivá pani zo S... so svojím pánom manželom a dobre vysedenou slečnou husičkou, s plochou hrudou a tenkým pásom, otvárajú en passant svoje vysokourodzené oči a nozdry. Práve som sa chcel odobrať, lebo nenávidím tento národ z celého srdca, a čakal som len, kým sa gróf vyslobodí z týchto protivných povinností, keď prišla moja slečna B. Vždy sa mi trochu roz buri srdce, keď ju vidím, preto som zostal a stal som si za jej stoličku. Po krátkom čase som zbadal, že nehovorila so mnou tak srdečne, ako inokedy, ba naopak, až akosi v rozpakoch. Nevedel som si to vysvetliť. Či je tiež taká, ako ostatní? pomyslel som si. Namrzol som sa a chcel som odísť, a jednako som zostal, lebo by som bol rád ju ospravedlniť. Neveril som jej chovaniu a dú-

fal som, že počujem od nej aspoň jedno milé slovko — myslí si, čo chceš. Za ten čas sa spoločnosť schádzala. Prišiel barón F. v úplnej garderobe z dôb korunovania Františka I., dvorný radca R., ktorého tu in qualitate volali pánom z R., so svojou hluchou ženou a podobne. Potom, aby som nevynechal biedne oblečeného pána J., ktorý pláta zdrapy svojej starofranckej garderoby najmodernejšími čiastkami odevu. Všetci sa sem hrnuli. Rozprával som sa s niekoľkými známymi, ale všetci boli veľmi lakonickí. Pomyslel som si svoje a pozoroval len slečnu B. Nezbadal som, že si dámy v kútiku dvorany čosi šuškejú, že šuškanie prešlo i na mužov, že sa pani zo S. rozprávala s grófom — to všetko mi až potom rozprávala slečna B. — až konečne prišiel gróf ku mne a odviedol ma k obloku. „Poznáte naše čudné pomery“, povedal mi. „Spoločnosť je nespokojná, že vás tu vidí. Ale nechcel by som za nič na svete —“ „Vaša excelencia“, prerušil som ho, „prosím vás tisíc ráz, odpusťte mi, mal som sám na to myslieť; viem, že mi odpustíte túto nedôslednosť. Už dávno som sa chcel od vás odobrať, ale akýsi zlý duch ma tu zdržal“, dodal som s úsmevom, klaňajúc sa mu. Gróf mi stisol ruky s citom, ktorý všetko vyjadroval. Vykradol som sa nepozorovane z tej slušnej spoločnosti, sadol som si do koča a odišiel do M., aby som s vršku uvidel západ slnka a prečítal si pritom zo svojho Homéra ten nádherný spev, v ktorom veselý pastier sviň hostí Odysea. Všetko bolo v poriadku.

Večer som sa vrátil na večeru. V hostinci bolo ešte

niekoľko ľudí, odhrnuli na jednom rohu obrus a hrali sa kocky. Vtom vstúpil poctivý A., odložil klobúk a hľadel pritom na mňa. Potom pristúpil ku mne a povedal tíško: „Mal si mrzutosť?“ — „Ja?“ spýtal som sa. — „Gróf ťa vyhodil zo spoločnosti!“ — „Nech ich čert vezme“, odpovedal som. „Bol som rád, že som sa dostal na dobré povetrie.“ — „To je dobre“, povedal, „že si z toho nič nerobíš, ale mrzí ma, že už o tom každý vie.“ Len vtedy ma tá vec začala hrýzť. Myslel som si, že všetci pri večeri dívajú sa na mňa iba preto, že sa mi to stalo. Krv vo mne začala vriieť.

A keď ma ešte i dnes ťutujú všade, kamkoľvek vstúpim, keď počúvam, že moji závistníci triumfujú a hovoria, že z tohoto vidno, kam sa dostanú spupní ľudia, zakladajúci si na troške svojho rozumu, ktorí si myslia, že sa preto môžu povzniesť nad všetky rozdiely. Takýchto psích klebiet je ešte viac. Tu by si človek najradšej vrazil nôž do srdca, lebo nech hovorí o samostatnosti kto chce, čo chce, rád by som videl človeka, ktorý by to zniesol, aby ho lumpi ohovárali, keď sa im na to raz naskytne príležitosť. Keby mleli naprázdno, ach, nech si len meľú!

16. marca.

Všetko ma zlostí. Dnes som stretol v aleji slečnu B. Nemohol som sa zdržať, oslovil som ju, a len čo sme sa trochu vzdialili od spoločnosti, dal som jej pocítiť, že sa ma jej nedávne chovanie veľmi dotklo. „Ó, Werther“, povedala vrúcne, „môžte si takto vysvetľovať

moju zmätenosť? Preca poznáte moje srdce. Čo som pre vás vytrpela od tej chvíle, ako som vstúpila do dvorany! Predvídala som všetko. Sto ráz som to mala na jazyku. Chcela som vám to povedať. Vedela som, že pani zo S. a T. a ich mužovia radšej odídu, ako by mali zostať vo vašej spoločnosti; vedela som, že sa gróf s nimi nescie rozísť — a teraz tých rečí!“ — „Ako, slečna?“ povedal som a skryl svoje preľaknutie, lebo všetko, čo mi včera Adelin povedal, prebehlo mi v tejto chvíli žilami ako vreľá voda. — „Čo som už preto vytrpela!“ povedalo to sladké stvorenie so slzami v očiach. Nemohol som sa už ovládať, chcel som sa jej vrhnúť k nohám. „Vysvetlite mi všetko!“ zvolal som. Slzy jej tiekli po lícach. Bol som celý bez seba. Utrrela si ich, nechcejúc ich skrývať. „Poznáte moju tetu“, začala, „bola tam tiež a dívala sa na všetko, ale akými očami! Werther, čo som vytrpela tejto noci a dnes ráno! Musela som vypočuť kázeň o svojich stykoch s vami, musela som vypočuť, ako vás ponížila, urazila, a smela som vás len zpolovice obhájiť.“

Každé slovo mi prešlo srdcom ako meč; necítla, akou by bola bývala milosrdnou, keby mi o tom nebola povedala a k tomu ešte dodala i to, čo sa okrem toho klebetí a akí ľudia sa z toho radujú. Ako sa vysmievajú a tešia z trestu, ktorý ma stihol za môj prepych a nerozvážnosť, ktorú mi už dlho vyčítujú. To všetko som musel od nej vypočuť. Hlas sa jej chvel najúprimnejším spolucítením. Bol som zničený a ešte aj teraz zúrim. Chcel by som, aby sa niekto opovážil vy-

čítať mi to do očí, aby som ho mohol prebodnúť dýkou. Obľahčilo by sa mi, keby som uvidel krv. Ach, sto ráz som chytil nôž, aby som pomohol stiesnenému srdcu. Počul som rozprávať o ušľachtilom druhu koní, ktoré keď sú veľmi rozohriate a uštvané, rozhryznú si samé od seba istú žilu, aby zasa mohly dýchať. Aj mne je často tak; najradšej by som si otvoril žilu, ktorá by mi dala večnú slobodu.

24. marca.

Žiadal som prepustenie od dvora a dúfam, že ho dostanem, a vy mi už odpustíte, že som si najprv nevyprosil vaše dovolenie. Musím už raz na každý prípad odísť a viem všetko, čo by ste mohli povedať, keby ste ma chceli prehovoriť, aby som zostal, a teda — povedz to nejako zaobalene mojej matke, sám si nemôžem ináč pomôcť, musí sa teda smieriť s tým, že ani jej nemôžem pomôcť. Iste ju bude bolieť, že pekná dráha k tajnému radcovi alebo vyslancovi, ktorú jej syn práve začal, je prerušená — a zvieratko musí zasa nazad do stajničky. Vysvetlite si to, ako chcete, a vymyslíte všetky možné podmienky, v ktorých by som mal a mohol zostať. Dost' už, idem, a aby ste vedeli kam, vedzte teda: Je tu teraz princ **, ktorý má rád moju spoločnosť. Dupočul sa, že odchádzam a poprosil ma, aby som šiel s ním na jeho majetky a tam prežil krásnu jar. Sľúbil mi, že mi dá úplnú voľnosť, a preto, že sa okrem niekoľkých maličkostí spolu dobre shodneme, skúsím šťastie a pôjdem s ním.

NA VYSVETLENIE.

19. apríla.

Ďakujem ti za obidva listy. Neodpovedal som ti, lebo som posledný list nechcel poslať, kým mi nedôjde prepustenie od dvora. Báľ som sa, že by matka zakročila u ministra a prekazila môj úmysel. Teraz je to už hotové. Prepustenie došlo. Nebudem vám rozprávať, ako neradi mi ho dali a čo mi minister píše; zasa by ste začali nariekať. Korunný princ mi poslal na rozlúčku dvadcaťpäť dukátov a niekoľko slov, ktoré ma dojaly až k slzám. Teda mi matka nemusí posielat peniaze, o ktoré som žiadal minule.

5. mája.

Zajtra odchodím odtiaľto, a keďže je moje rodisko vzdialené len šesť míľ od cesty, chcem ho zasa raz navštíviť a rozpomenúť sa na dávne, šťastne presnené dni. Vstúpim tou istou bránou, ktorou ma matka viedla preč odtiaľ, keď po otcovej smrti opustila to milé, útulné miestočko, aby sa zatvorila do terajšieho neznesiteľného mesta. Sbohom, Viliam. O mojej ceste ešte počuješ.

9. mája.

Púť do svojho domova som vykonal veľmi nábožne, ako pútnik, a pocítil som mnoho neočakávaného. Pri veľkej lipe, rastúcej asi štvrt' hodiny pred mestom, smerom k S., dal som zastaviť, vystúpil som a kázal kočišovi, aby šiel ďalej, aby som sa mohol s celou rozkošou a celým srdcom celkom poznové a živo venovať

každej spomienke. Tak som tu stál pod lipou, ktorá bola cieľom a hranicou mojich prechádzok, keď som bol mladý. Ako sa všetko premenilo! Vtedy, v šťastnej nevedomosti, som túžil von do neznámeho sveta, v ktorom som dúfal najst' tak mnoho stravy pre svoje srdce, toľko pôžitku, ktorým som chcel vyplniť a uspokojiť svoju snaživú, túžiacu dušu. Teraz sa vraciam zo širého sveta — ó, priateľ môj, s koľkými zničenými nádejami, s koľkými neuskutočnenými úmyslami! — Videl som pred sebou pohorie, ktoré bolo tisíc ráz predmetom mojich túžob. Vydržal som tu sedieť celé hodiny a túžiť za ním a za tým, aby som sa mohol s vrúcou dušou stratiť v tých lesoch a dolinách, ktoré sa mojim očiam zjavovali tak priateľsky stmavené. A keď som sa potom v ustálenom čase zasa musel vrátiť, s akou nechutťou som opúšťal toto milé miestočko! — Priblížil som sa k mestu; pozdravoval som všetky staré záhradné besiedky; nové mi boly odporné práve tak, ako všetky ostatné zmeny. Vkročil som do brány a zasa som sa stal sám sebou. Milý môj, nechcem sa rozpisovať o podrobnostiach; pre mňa to bolo všetko prekrásne, ale tebe by sa to mohlo zdať veľmi jednostranným tak, ako to opisujem. Rozhodol som sa, že sa ubytujem na námestí, hneď vedľa nášho bývalého domu. Už idúcky som spozoroval, že triedu, do ktorej nás deti natisla rozšafná stará žena, premenili na sklep. Spomínal som, koľko nepokoja, slz, dusna smyslov a úzkostlivosti srdca som vytrpel v tejto diere. — Pri každom kroku som prišiel na niečo zaujímavého. Pútnik sotva najde v Svätej zemi

toľko miest pre náboženské rozjímanie a málokedy jeho dušu tak preplnia sväté dojmy. — Len jednu vec spomeniem miesto tisíc iných. Šiel som popri rieke až k istému dvoru. Už predtým som chodieval touto cestou až k miestu, kde sme sa ako chlapci cvičievali robiť plochou skalkou žabky na vodnej hladine. Spomínal som si tak živo, ako som tu stával a hľadieval za plynúcou vodou, nasledoval ju s čudným tušením, aké dobrodružné som si predstavoval kraje, cez ktoré tečie, a ako som často narazil na hranice svojej predstavivosti, a jednako som len pokračoval, stále pokračoval, až kým som sa celkom stratil v predstavách neviditeľnej diaľky. Pozri, môj drahý, akí obmedzení a jednako akí šťastní boli skvelí praotcovia! Ich cit, ich poezia, všetko aké detské! Keď Odyseus hovorí o nesmiernom mori a nekonečnej zemi, robí to tak naozaj ľudsky, vrúcne, krátko a tajomne. Pomôže mi to v niečom, že dnes môžem odirectovať s každým žiačkom, že je zem guľatá? Človek potrebuje len niekoľko hrúd zeme, aby mohol na nich opravdivo žiť, a ešte menej, aby pod nimi odpočíval.

Žijem teraz v princovom poľovníckom zámku. S pánom vychádzam veľmi dobre, je úprimný a prostý. Ale má okolo seba čudných ľudí, ktorých vôbec nechápem. Možno, že sú nie darebáci, ale jednako nezdajú sa ako čestní ľudia. Niekedy sa mi zdá, že sú poctiví, ale nemôžem im dôverovať. Zabolí ma zavše, keď gróf hovorí o veciach, ktoré len počul alebo čítal, práve s takého hľadiska, v akom mu ich niekto ukázal.

Váži si viacej môj rozum a schopnosti ako moje

srdce, ktoré je jednako len mojou najväčšou pýchou. Ono jediné je prameňom všetkých síl, celej blaženosti i celej úbohosti. Ach, každý môže vedieť, čo sám viem — že svoje srdce mám ja jediný.

25. mája.

Premýšľal som o čomsi, ale nechcel som sa vám o tom zmieniť, kým by som to neuskutočnil. Teraz, keď už z toho nič nebude, je to jedno. Chcel som ísť na vojnu, dlho som to nosil v sebe. A preto vlastne som sem s princom prišiel, lebo je generálom v **ských službách. Raz na prechádzke sveril som sa mu so svojimi úmyslami; odvádzal ma od toho a pravdepodobne bola by to musela byť pri mne už opravdivá vášeň, keby som nebol uznal jeho dôvody.

11. júla.

Hovor si, čo chceš, už tu dlhšie nevydržím. Čo si tu mám počať? Nudím sa. Princ ma zdržiava, ako len môže, ale necítim sa v svojej koži. My dvaja nemáme v základe nič spoločného. On je človekom rozumu, ale celkom obyčajného rozumu. Styk s ním ma baví asi tak, ako čítanie slušne napísanej knihy. Ostanem tu ešte osem dní, potom sa zasa vydám na svoju bludnú púť. Najlepšie, čo som tu spravil, sú kresby. Princ má umelecký cit a mal by ho ešte vyvinutejší, keby ho nezdržiavala strašná vedecká potvora a bežná terminologia. Zavše až zubmi škripem, keď ho s vrúcnou obrazotvornosťou vodím prírodou a umením a on ma odrazu preruší ne-

obratnou, umelou vetou, mysliac si, že vykonal svoju povinnosť.

16. júla.

Viem, že som iba pocestným, pútnikom na tejto zemi. Ste však vy niečím viac?

Kam chcem odísť? Dôverne ti to vyzradím. Musím tu preca ostať ešte štrnásť dní, a potom som si umienil, že sa pôjdem pozrieť na ...ské bane. Nemá to vlastne nijakého významu; chcem sa zasa dostať bližšie k Lote — to je všetko. Vysmievam sa sám zo svojho srdca — a jednako mu to robím po vôli.

29. júla.

Nie, dobre je tak! Všetko je v poriadku! Ja — keby som bol jej mužom! Pane Bože, ktorý si ma stvoril, keby si mi bol pripravil toto blaženstvo, bol by celý môj život neustálou modlitbou. Nechcem reptáť, odpusť mi tieto slzy, odpusť mi moje márne túžby! Ona mojou ženou! Keby som mohol pritisnúť do náručia to najmilšie stvorenie pod slncom! — Viliam, mráz mi prebehne celým telom, keď Albert objíma jej štíhle telo!

A smiem to povedať? Prečo nie, Viliam? So mnou bola by šťastnejšia ako s ním! Ach, nie je človekom, ktorý by vedel vyplniť všetky túžby jej srdca. Chybí mu istá citová schopnosť, akási schopnosť — nazvi si to, ako chceš, — jeho srdce nebije súzvučne, keď — ach! — keď čítame isté miesta v obľúbenej knihe, keď sa moje a Lotino srdce stretnú v spoločnom záujme. Je tisíc iných prípadov, na príklad, keď vyslovíme svoj

úsudok o spôsoboch niekoho tretieho. Milý Viliam! Miluje ju síce z celej duše, a čo by si nezaslúžila taká láska!

Prerušil ma človek, ktorého nemôžem zniest. Slzy mi uschly. Som rozptýlený. Sbohom, môj drahý!

4. augusta.

Nie som sám, kto sa takto trápi. Všetkých ľudí sklamú ich nádeje, oklamú ich očakávania. Bol som pozrieť svoju milú známu pod lipami. Najstarší chlapec rozbehol sa mi oproti, jeho radostný krik privolať matku, ktorá sa zdala veľmi zničenou. Prvé jej slová boli: „Ach, pán môj, umrel mi môj Janík!“ Bol najmladší z jej synov. Mlčal som. „A môj muž“, pokračovala, „vrátil sa zo Švajčiarska, ale nič si nedoniesol, a keby nebolo dobrých ľudí, bol by si musel vyžobrať na zpiatočnú cestu. Cestou dostal zimnicu.“ — Nevedel som jej na to odpovedať, dal som chlapcovi niečo peňazí. Poprosila ma, aby som si vzal niekoľko jabĺčok; vzal som si a opustil som to miesto smutnej spomienky.

31. augusta.

Každú chvíľu sa cítim inakšie. Niekedy sa mi síce zasa rozhalí radostný pohľad do života, ach, ale len na krátko! Keď tak zablúdím v snoch, nemôžem sa ubrániť myšlienke: čo by sa stalo, keby tak Albert umrel? Bol by si ty, áno, ona by bola — a potom sa ženiem za touto mátohou, až ma dovedie k priepasti, pred ktorou sa zháčim.

Keď tak vyjdem z brány a idem cestou, ktorou som

išiel prvý raz, keď som mal Lotu ohlásiť na tanec, cítim, ako to vtedy bolo všetko inakšie! Všetko, všetko prešlo! Niet ani potuchy po minulom svete, ani srdce sa mi už tak nerozbúcha, ako vtedy. Cítim sa tak, ako by sa cítil duch, ktorý sa vrátil do rozvalín vyhoreného zámku, ktorý kedysi, keď bol mocným kniežatom, sám postavil a okrášlil všetkými možnými darmi nádhery a ktorý, umierajúc, s veľkými nádejami zanechal svojmu synovi.

3. septembra.

Často nechápem, ako ju môže, ako ju smie milovať iný, keď ja jediný ju preca milujem tak vrúcne, tak plne, nepoznajúc a nemajúc nikoho okrem nej.

4. septembra.

Áno, tak je to. S prírodou, ktorá sa kloní k jeseni, nastáva jeseň i vo mne a okolo mňa. Moje listy žltnú a listie susedných stromov už tiež opadalo. Nenapísal som ti raz, myslím, hneď ako som sem prišiel, o sedliackom šuhajovi? Teraz som sa vo Wahlheime zasa spýtal na neho; dozvedel som sa, že ho vyhnali zo služby, a viac nechcel o ňom nikto ani počuť. Včera som sa s ním stretol, túlajúc sa cestou medzi dedinami. Prihovoril som sa mu a on mi vyrozprával svoju históriu, ktorá ma veľmi dojala; sám to ľahko pochopíš, keď ti ju porozprávam. Ale prečo to robím? Prečo si nenechám pre seba, čo ma bolí a trápi? Prečo ešte i teba zarmucujem? Prečo ti vždy dávam príležitosť, aby si ma mohol ľu-

tovať a vádiť sa so mnou? Ale nech je to už, ako chce, možno, že i to už patrí k môjmu osudu.

S tichým smútkom, z ktorého som vypozeroval trochu plachú povahu, odpovedal mi ten človek najprv len na otázky, ale pomaličky sa stal úprimnejším, ako by bol zasa odrazu poznal mňa i seba, priznal sa mi k svojim chybám a žaloval sa, aký je nešťastný. Priateľ môj, keby som ti mohol zopakovať každé jeho slovo! Priznal sa mi, ba rozprával s akýmsi pôžitkom a šťastím vracajúcej sa rozpomienky, ako sa v ňom so dňa na deň vzmáha vášeň k domácej panej, až konečne vôbec nevedel, čo robí, ako sa vyjadruje, ani kde mu hlava stojí! Ani nejedol, ani nepil, ani spať nemohol. Dusilo ho to v hrdle. Robil, čo nemal robiť; zabúdal, čo mu rozkázali, bol stále prenasledovaný akýmsi zlým duchom, až konečne, jedného dňa, vediač, že je pani v hornej izbičke, šiel, ba vplúžil sa za ňou. Keď nevypočula jeho prosby, chcel sa jej zmocniť násilím, sám vraj nevie, čo sa to s ním stalo, a volá Boha za svedka, že mal vždy poctivé úmysly a že si nič neželal vrúcnejšie, len aby sa za neho vydala a s ním kráčala životom. Keďže už dlho hovoril, začal sa zajaktávať, ako človek, ktorý chce ešte mnoho povedať, ale sa neodvažuje. Konečne sa mi veľmi nasmelo priznal, aké malé dôvernosti mu dovoľovala a pokiaľ sa k nej smel priblížiť. Dva-tri razy prestal o tom rozprávať a opakoval, veľmi živo sa brániac, že to nehovorí preto, aby ju pošpinil, ako sa vyjadril, že ju stále tak miluje a ctí si ju ako predtým, takéto slová mu vraj ešte nevyšly z úst, že to len mne rozpráva, a len preto,

aby ma presvedčil, že je nie taký celkom zvrátený a nerozumný človek. — A teraz, môj drahý, začnem zasa spievať svoju starú pieseň, na ktorú už budem vari večne naladený. Keby som ti mohol ukázať toho človeka, ako stál, ako ešte stojí predou mnou! Keby som ti to všetko mohol správne povedať, aby si pocítil, ako cítim s jeho osudom, ako musím cítiť! Ale dosť, veď ty poznáš môj osud a poznáš i mňa, vieš teda dobre, čo ma vábi k všetkým nešťastným ľuďom a nadovšetko k tomuto nešťastníkovi.

Ešte raz som si prečítal a vidím, že som zabudol vyrozprávať koniec historie, ale ľahko si ho domyslíš. Odolala mu. Potom sa do toho zamiešal jej brat, ktorý ho už dávno nenávidel a chcel, aby odišiel zo služby, lebo sa bál, že, keby sa sestra zasa vydala, jeho deti by prišli o dedictvo. Keďže bola doteraz bezdetná, brat si mohol robiť pekné nádeje. Hneď vyhnal sluhu z domu a z celej veci urobil toľko kriku, že pani, i keby bola chcela, nemohla ho znova prijať do služby. Teraz si vraj najala nového sluhu a vraj sa k vôli nemu rozišla s bratom. Ľudia tvrdia, že sa vydá za neho, ale predošlý jej sluha je pevne rozhodnutý, že to neprežije.

Čo som ti tu vyrozprával, je nie prehnané a preladené; áno, môžem povedať, že som hovoril slabo, veľmi slabo, a ešte to zdrsnelo mojou rečou, lebo som ti to predniesol mravnými, u nás obvyklými slovami.

Táto láska, vernosť, vášeň je teda nie nijakým básnickým objavom. Žije a býva v najväčšej čistote u tej triedy ľudí, ktorú menujeme ružovou a nevzdelanou.

My vzdelaní — pretvoreni na nič! Prosím ťa, čítaj túto udalosť zbožne. Som dnes celkom pokojný, keď toto píšem: vidíš to už na písme, nevykrúcam a nečarbem tak, ako obyčajne. Čítaj, môj drahý, a myslí si pritom, že i toto je prípad tvojho priateľa. Áno, aj mne sa tak viedlo a bude sa mi viesť, a nie som ani zpolovice taký dobrý a odvážny, ako ten úbohý nešťastník, ku ktorému sa skoro neodvažujem seba prirovnávať.

5. septembra.

Napísala svojmu mužovi karôtku na vidiek, kde bol za obchodom. Začínala sa takto: „Najmilší, najdrahší, príd' tak chytro, ako len môžeš, očakávam ťa s veľkou radosťou.“ Akýsi priateľ prišiel odtiaľ a doniesol odkaz, že sa Albert pre isté veci nebude môcť tak skoro vrátiť. Karôtku zostala doma a večer sa mi dostala do rúk. Čítal som ju a usmieval som sa. Lota sa ma spýtala, prečo sa usmievam. „Obrazotvornosť je skutočne božský dar!“ zvolal som. „Mohol som si predstaviť aspoň na chvíľočku, že ste to mne napísali.“ Zamĺkla, hádam sa jej to nepáčilo. Mlčal som tiež.

6. septembra.

Veľmi ťažko som sa rozhodol odložiť svoj belasý prostý frak, v ktorom som s Lotou prvý raz tancoval. Ale bol už celkom nemožný. Dal som si ušit druhý, práve taký, s golierom a výložkami, a práve takú žltú vestu a nohavice k tomu.

Ale nebude to už ten starý! Nevieť — hádam časom sa mi stane milým i tento.

12. septembra.

Bola odišla na pár dní pre Alberta. Keď som dnes po jej návrate vstúpil k nej do izby, bozkal som jej ruku s veľkou radosťou.

Kanárík jej preletel so zrkadla na plece.

„Mám nového priateľa“, povedala a vábila ho na ruku. „Dám ho svojim malým. Je veľmi milý. Pozrite! Keď mu dám chleba, trepoce krýdelkami a tak pekne zobe. Aj ma bozkáva, pozrite!“

Keď mu nadstavila ústa, pritisol sa tak jemne na jej sladké pery, ako keby mohol cítiť všetku tú blaženosť.“

„Musí aj vás bozkať“, povedala a podávala mi vtáka.

Zobáčik cestoval od jej úst k mojim a jeho d'obavý dotyk bol akoby dychom, tušením láskavého pôžitku.

„Jeho bozk“, povedal som, „je nie bez túžby, hľadá potravu a vracia sa, neukojený prázdnymlkovaním.“

„Aj mi jie z úst“, pokračovala.

Podala mu niekoľko omrvíniek perami, z ktorých sa veľmi nežne usmievala rozkoš nevinnej, účastiplnej lásky.

Odvrátil som tvár. Nemala to robiť! Nemala dráždiť moju obrazotvornosť takýmito obrazmi nebeskej nevinnosti a blaženosti a budiť mi srdce zo spánku, do ktorého ho časom ukolísala ľahostajnosť života. Ale prečo nie? Tak mi dôveruje! Veď vie, ako ju milujem!

15. septembra.

Viliam, človek by sa mohol zblazniť, keď si pomyslí, že sú ľudia, ktorí nemajú smyslu a citu ani pre to málo, čo má ešte na zemi akúsi cenu. Poznáš tie orechy, pod ktorými som sedel s Lotou u dobráka farára v St.; tie nádherné orechy, ktoré mi, Pán Boh vie prečo, vždy celkom potešily dušu! Robily farský dvor takým útulným, mali také nádherné, chladivé konáre! A k tomu ešte spomienka na všetkých tých statočných farárov, ktorí ich sadili pred mnohými rokmi! Kantor-učiteľ nám často menoval jedno priezvisko. Počul ho od svojho starého otca. Bol to vraj taký dobrý človek! Jeho pamiatka pod týmito gaštanmi mi bola vždy svätou. Ver mi, že učiteľ mal slzy v očiach, keď sme sa včera rozprávali o tom, že ich soľali. Soľali! Zblaznel by som sa, zabil by som toho psa, ktorý prvý zaľal! Ja by som sa utrúpil, keby som mal na dvore pár takých stromov a keby jeden z nich umieral od staroby, a teraz sa musím na toto dívať! Môj drahý! Jedno ma pritom ešte teší! Ľudia majú ešte vždy cit. Celá dedina šomre preto a dúfam, že pani farárka pocíti na masle a vajciach a vôbec na všeobecnej dôvere, ako zranila svoju obec. Lebo ona to všetko spôsobila, žena nového farára (náš starý farár už tiež umrel), vychudnuté, chorľavé stvorenie, ktoré má mnoho dôvodov na to, aby si nevšímalo sveta, lebo ani jej si nikto nevšímne. Je to bláznivá žena, vydáva sa za učeníu, pletie sa do vykladania kánona, pracuje mnoho na novomódnej, mravne kritickej reformácii kresťanstva a krčí plecami nad Lavaterovým⁹ oduševnením.

Zdravie má celkom podryté, a preto nemá v celom božom svete ani trošku radosti. Len takáto potvora mohla sofať orechy. Vidiš, ani sa nemôžem spamätať. Predstav si, že jej vraj opadávajúce listie zanečisťuje a špiní dvor, stromy jej vraj odoberajú denné svetlo, a keď sú orechy zrelé, hádžu chlapci do nich skaly, a to jej ide na nervy, to ju ruší z hlbokých dúm, keď srovnáva Keninkota, Semlera a Michaelisa.

Keď som videl, akí sú ľudia v dedine nespokojní a najviac starší, spýtal som sa: „Prečo ste to dovolili?“ — „Čo sa dá robiť, keď u nás starosta niečo chce?“ odpovedali mi. Ale aspoň jedna vec sa stala podľa práva. Starosta a farár, ktorý tiež chcel mať miesto z vrtochov svojej ženy, čo mu ešte aj tak nikdy neomastily polievky, si mysleli, že si stromy podelia, ale komora sa o tom dozvedela a povedala: „Takto to spravíme!“ Mala ešte staré právo na podiely vo farskom dvore, kde stromy stály! Ach, keby som bol kniežaťom! Dal by som farárke, starostovi a komore! — Knieža! — Áno, keby som bol kniežaťom, čo by som sa staral o stromy v svojom kraji!

10. októbra.

Už keď vidím jej čierne oči, mám sa dobre! Vieš, mrzí ma, že Albert vari nie je taký šťastný, ako — dúfal, ako by som ja — myslím — bol, keby — Nerád robím pomlčky, ale tu sa neviem lepšie vyjadriť — zdá sa mi to všetko až prijasné . . .

12. októbra.

Ossian vytisol v mojom srdci Homéra. Aký je to svet, do ktorého ma ten skvelý človek vedie! Blúdiť stepou, dať sa ovievať búrlivým víchrom, ktorý v pariacich sa hmlách, pri súmračnom, mesačnom svetle unáša so sebou duše otcov. Počúvať od hôr, v hukote hôrnej rieky zpolovice zaviate vzdychanie duchov z ich jaskýň a nárek až na smrť smutnej dievčiny nad štyrmi, machom a trávou zarastenými kameňmi, nad hrobom milenca, ktorý udatne padol. Keď potom najdem blúdiaceho šedivého barda, hľadajúceho v šírej stepi šľapaje svojich predkov a, ach, nachodiaceho len ich mohyly, ktorý potom bedákajúc hľadá na milú večernicu, skrývajúcu sa do búrlivého mora, tu ožijú v hrdinovej duši staré časy, keď ešte láskavý lúč slnka žiaril hrdinom v nebezpečenstvách a mesiac osvetľoval ich ovenčenú, víťazne sa vracajúcu loď. Keď tak čítam hlboký žiaľ na jeho čele a vidím, ako posledný, opustený bohatier, úplne zničený, padá ku hrobu, ako vysáva vždy nové, bolestne žhavé radosti v bezmocnej prítomnosti, tieňov svojich zosnulých a ako hľadá na chladnú zem, na vysokú, vlajúcu trávku a volá: „Príde, príde pútnik, ktorý ma poznal, kým som bol v plnej kráse, a spýta sa: kde je ten pevec, Fingalov udatný syn? Jeho kroky prejdú ponad môj hrob a márne sa bude na mňa dopytovať na zemi.“ — Ach, priateľ môj, hneď by som vytiahol meč ako šľachetný zbrojnoš a odrazu oslobodil svojho kniežata od hrozných múk postupného odumierania a za oslobodeným polobohom poslal by som svoju dušu.

19. októbra.

Ach, tá medzera! Tá strašná medzera, ktorú cítim tu, v svojej hrudi! — Často si myslievam: keby si si ju len raz, aspoň len raz, mohol privinúť k srdcu, medzera by sa celkom zaplnila.

26. októbra.

Áno, môj milý, presvedčujem sa vždy viac a viac, že na živote jediného tvora málo, veľmi málo záleží. K Lote prišla ktorási priateľka; odišiel som do susednej izby, chcel som si vziať knihu, ale nemohol som čítať, preto som sa chytil pera a začal písať. Počul som, ako sa priateľky shovárajú; rozprávaly sa o bezvýznamných veciach, o tom, čo je v mestečku nového: že sa niekto vydáva a niektorá iná známa že je chorá, veľmi chorá. Má suchý kašeľ, z tvári jej trčia už len kosti a zamdlieva; „nedala by som ani krajciara za jej život“, povedala jedna z nich. „Pán N. N. je už tiež veľmi zle“, doložila Lota. — „Je už opuchnutý“, zasa druhá. — A moja živá obrazotvornosť ma preniesla k lôžkam týchto úbožiacov; videl som, ako neradi opúšťajú život, ako — Viliam, a moje panie hovorily o tom tak, ako sa práve o týchto veciach hovorí, keď niekto cudzí umiera. A keď sa poobzerám a dôkladne si prezrem túto izbu a vidím okolo seba Lotine šaty, záušnice na stolíku, Albertove písma a všetko náradie, s ktorým som sa tak spriatelil, ba i tento kalamár — pomyslím si: Pozri, čím si teraz pre tento dom! Všetkým vo všetkom. Tvoji priatelia si ťa vážia. Často ich rozveseľuješ a cítiš v srdci, že by si

bez nich nemohol byť, a jednako, keby si tak teraz odišiel, keby si sa rozlúčil s týmto krúžkom, pocítili by to? Ako dlho by cítili medzeru, ktorú tvoj odchod vytrhne v ich osude? Ako dlho? Ach, človek sa vždy a všade pomínie, áno, i tu, kde je naozaj presvedčený o svojom jestvovaní, tu, kde pôsobí jediným opravdivým dojmom svojej prítomnosti, áno, i v spomienke, v duši svojich milých, i tu musí zhasnúť, zmiznúť, a to tak chytro!

27. októbra.

Často by som si rozorval hrud' a ryl v mozgu preto, že človek človeku môže tak málo poskytnúť. Ach, nikto mi nedá tej lásky, radosti, vrúcnosti a blaženosti, ktorú si sám neprinášam, a ja zasa neobšťastím svojho bližného, ktorý stojí predou mnou chladný a bezmocný, ani srdcom preplneným slasťou.

Večer.

Mám toho v sebe toľko, ale všetko pohlcujú city k nej; mám toho toľko, ale bez nej je to všetko nič.

30. októbra.

Už sto ráz som zašiel tak ďaleko, že som sa jej chcel hodiť okolo hrdla! Sám veľký Boh vie, ako sa cíti človek, ktorý vidí okolo seba krúžiť toľko miloty a nesmie po nej siahnuť. A jednako je toto siahnutie najprirodzenejším ľudským pudom! Či deti nechytajú všetko, čo im príde na um? — A ja?

3. novembra.

Boh sám vie, že si často líham so želaním, áno, niekedy s nádejou, že sa už neprebudím, a ráno zasa otvorím oči a zasa vidím slnko a som nešťastný. Ach, keby som vedel byť náladovým, mohol by som svaliť vinu na počasie, na tretiu osobu, na chybné podujatie, potom by len zpolovice spočívala na mne neznesiteľná ťarcha nespokojnosti. Ale beda mi! Cítim priopravdivo, že som sám vinou všetkého, — nie vinou. Postačí už to, že som sa stal sám sebe prameňom úbohosti, ako kedysi prameňom všetkých blažeností. Či som nie ešte vždy tým istým človekom, ktorý sa kedysi vznášal v celej záplave pocitov, ktorý si pri každom kroku nosí so sebou svoj raj? Jeho srdce mohlo láskave objať celý svet. A toto srdce je teraz mŕtve. Nevyviera už z neho nijaké nadchnutie. Moje oči oschly a smysly, nezvlažované osviežujúcimi slzami, úzkostlivo mi svrašťujú čelo. Veľmi trpím, lebo som stratil to, čo bolo jedinou slasťou môjho života, tú svätú, obživujúcu silu, ktorou som si tvoril svety okolo seba. Už je po nej! — Keď sa dívam von z obloka na ďaleké vršky, ako sa nad nimi ranné slnko prediera hmlou a ožiaruje tichú lúčku, a prívetivá rieka sa krúti pomedzi holé bezlisté vrby až ku mne — ó, keď táto nádherná príroda stojí predou mnou taká zmeravelá, ako nalakovaný obrázok, a táto slasť nevládze vyčerpať z môjho srdca jedinou kvapôčku blaženosti do mozgu, vtedy ten človek stojí pred tvárou Hospodina ako vyschnutá studňa, ako rozschnuté vedro. Často som sa vrhol na zem a prosil Boha o slzy, ako prosí roľník

o dážď, keď je nebo nad ním ani z kovu a zem okolo neho umiera smädcom.

Ale, ach! Cítim, že Boh nedáva ani dažďa, ani slnka na naše úpenlivé prosby; ale prečo by boly také blažené tie časy, na ktoré spomínam s takým trápením? Len preto, že som trpelivo vyčkával jeho ducha a vrúcny a vďačným srdcom prijímal slasť, ktorú na mňa vylial?

8. novembra.

Vyčítala mi výstrednosti! Ach, tak pôvabne! Moje výstrednosti, že sa niekedy dám sviest pohárikom vína a vypijem celú fľašu. „Nerobte to“, povedala, „myslite na Lotu!“ — „Myslieť!“ zvolal som... „Musíte mi to vravieť? Myslím! — nie, nemyslím! Vždy vás mám pred očami. Dnes som sedel na tom mieste, kde ste minule vystupovali z koča.“ — Začala hovoriť o iných veciach, aby som o tomto nemohol pokračovať. Môj drahý! Už je po mne! Môže so mnou robiť, čo len chce.

15. novembra.

Ďakujem ti, Viliam, za srdečnú účasť a dobre myslenú radu a prosím ťa, uspokoj sa. Nechaj ma, musím vytrpieť svoje. Pri všetkej bolesti mám ešte dosť sily, aby som vydržal. Ctím si náboženstvo; ved' to vieš, cítim, že je oporou nejednému ustatému, osviežením nejednému smädnému. Lenže — môže a musí tým byť každému človeku? Keď sa pozreš po tom širom svete, vidíš tisíce ľudí, ktorým náboženstvo nebolo týmto, tisíce, ktorým nebude a — nech sa to káže alebo nekáže,

prečo by tým teda muselo byť mne? Či nepovedal sám Syn boží, že budú okolo neho tí, ktorých mu dal Otec? A ak mu práve mňa nedal? A ak si ma Otec nechal pre seba, ako mi to hovorí srdce? — Prosím ťa, nevysvetľuj si to zle; nehľadaj azda posmech v týchto nevinných slovách. Odhaľujem celú dušu pred tebou. Lebo ináč by som bol radšej mlčal, lebo sa nerád púšťam do rozprávania o veciach, z ktorých viem práve tak málo ako iní ľudia. Jednako je to už osud človeka, aby vytrpel, čo mu je vymerané, a vypil svoj kalich až do dna. A ak zhorkol kalich i na ľudských perách nebeského Boha, prečo sa ja mám pretvarovať a robiť, že mi chutí sladko? A jednako by som sa mal hanbiť v tej strašnej chvíli, keď sa moja bytnosť nakláňa medzi bytím a nebytím, keď minulosť žiari ako blesk nad temnou priepasťou budúcnosti, všetko vôkol sa potápa a svet zaniká so mnou — nie je to potom hlas do seba vtesnaného tvora, ktorý stratil sám seba a nezadržiteľne padá do hĺbín a bedáka z hĺbky svojich márne sa snažiacich síl: „Bože môj, Bože môj! Prečo si ma opustil?“ Mal by som sa hanbiť za tento výraz? Mal by som sa báť tej chvíle, keď neminula ani toho, ktorý shrňuje nebesá ako záclonu?

21. novembra.

Nevidí a necíti, že pripravuje jed, ktorý zničí mňa i ju, a ja s najväčšou rozkošou vyprázdňujem pohár, ktorý mi podáva, aby ma zničila. Čo má znamenať ten pohľad dobroty, ktorým často — často? — nie, nie často, ale jednako niekedy na mňa hľadí, alebo tá ocho-

ta, s ktorou prijíma samovoľný výraz mojích citov, a súcít s mojím utrpením, zriačiaci sa jej na čele?

Včera, keď som odchádzal, podala mi ruku a povedala: „Sbohom, milý Werther!“ Milý Werther! Prvý raz ma nazvala milým a preniklo mi to až do kostí. Opakoval som si to sto ráz, a včera v noci, keď som išiel spať a hovoril som sám so sebou, povedal som si zrazu: Dobrú noc, milý Werther, a potom sám som sa musel na tom smiať.

22. novembra.

Nemôžem sa modliť: Nechaj mi ju! A jednako sa mi často zdá, že je mojou. Nemôžem sa modliť: Daj mi ju! Veď patrí inému. Vysmievam sa svojej bolesti; keby som to dopustil, boly by z toho celé litánie protiv.

24. novembra.

Cíti, ako trpím. Dnes mi jej pohľad prenikol hlboko do srdca. Našiel som ju samú, nehovoril som, pozrela sa na mňa. Nevidel som už v nej tú milú krásu a žiarenie skvelého ducha, všetko zmizlo zpred mojích očí. Pôsobil na mňa omnoho skvelejší pohľad na výraz vrúcneho súcitu, sladkej účasti. Prečo som jej nesmel v objatí odpovedať tisícmi bozkmi? — Pomohla si tým, že si sadla ku klavíru a tichým, sladkým hlasom vydychovala harmonické tóny k svojej hre. Ešte nikdy som nezbadal, že má také rozkošné ústa; bolo to, ako by sa túžobne pootváraly, aby vtiahly do seba tie sladké tóny, ktoré prúdily z nástroja, a ako by z jej čistých úst zvonila len nebeská ozvena. Áno, keby som ti to

vedel povedať! Neodolal som, poklonil som sa a prisahal: Pery, nikdy sa vás neodvážim bozkať, lebo sa na vás vznášajú duchovia nebies. — A jednako — chcem — a — vidíš, stojí mi ako prekážka pred dušou — táto blaženosť — a potom chcem umrieť, aby som odpykal tento hriech. — Hriech?

26. novembra.

Niekedy si hovorím: Máš zvláštny osud; blahoreč ostatným, — takto ešte nebol nikto mučený. Potom si prečítam niektorého starovekého básnika a zdá sa mi, že vidím svoje vlastné srdce. Tak veľmi musím trpieť! Ach, bol už niektorý človek predo mnou taký úbohý?

30. novembra.

Mám sa, či sa nemám spamätať? Hocikam vykročím, všade sa stretnem so zjavením, ktoré ma pripravuje o rozum. Dnes! Ó, osud! Ó, ľudstvo!

Cez poludnie prechádzal som sa popri vode. Nechcelo sa mi jesť. Všetko bolo také pusté. Sychravý, večerný vietor vial z hôr a do doliny sa ťahaly šedivé dažďové mraky. Už zďaleka som videl človeka v ošumelom, zelenom kabáte, predierajúceho sa pomedzi skaliská. Myslel som si, že sbiera zelinky. Keď som prišiel k nemu a on sa obrátil na môj šramot, uvidel som zaujímavú tvár. Hlavnou jej črtou bol tichý smútok a okrem toho vyjadrovala už len úprimnú a dobrú myseľ. Mal čierne vlasy, skrútené ihlami do dvoch závitov a ostatné mal zapletené do hrubého vrkoča, ktorý mu

visel na chrbte. Keďže oblek prezrádzal nízky stav, myslel som si, že sa nenahnevá, keď ho budem pri práci pozorovať, a hneď som sa ho spýtal, čo hľadá. „Hľadám“, odpovedal s hlbokým vzdychom, „hľadám kvety a — niet nijakých.“ — „Veď je teraz nie čas na ne“, povedal som mu s úsmevom. — „Na svete je toľko kvetov“, začal on, prichádzajúc ku mne. „Mám v záhradke ruže a dva druhy zimozeleňa, jeden mi dal otec, rastie ako pýr; hľadám ho už dva dni a nemôžem najst'. Tu von bývajú tiež žlté, belasé a červené kvety a tiež zemežľč má pekný kvietok. A ani kvietka nemôžem najst'.“ — Zbadal som čosi podozrivého a spýtal som sa nepriamo: „A čo budete robiť s kvetmi?“ — Čudný, krčovitý smiech mu stiahol tvár. — „Ak ma neprezradíte, poviem vám to“, povedal a položil prst na ústa. „Sľúbil som svojej milej kyticu.“ — „To je pekne od vás“, povedal som. — „Ó“, zasa on, „ona má mnoho inakších vecí, je bohatá.“ — „Ale, jednako, má rada kvety od vás“, pokračoval som. — „Ó“, začal on zasa, „ona má skvosty a zlatú korunu.“ — „Ako sa volá?“ — „Keby mi generálne štáty¹⁰ chcely zaplatiť“, pokračoval, „bol by som iným človekom. Áno, boly časy, keď som sa mal tak dobre! Teraz je už so mnou koniec! Teraz som už . . .“ — Vlhký pohľad k nebu dopovedal všetko. — „Boli ste vtedy šťastný?“ — opýtal som sa. „Ach, chcel by som, aby zasa bolo tak, ako prv“, povedal, „predtým mi bolo tak dobre, tak veselo, tak ľahko, ako rybe vo vode!“ — „Henrich!“ — zvolala staršia žena, prichádzajúca cestou. „Henrich, kdeže si? Všade sme ťa

hľadali; poď jest!“ — „To je váš syn?“ — spýtal som sa, pristupujúc k nej. — „Áno, môj úbohý syn!“ odpovedala, „Pán Boh ma navštívil ťažkým krížom.“ — „Odkedy je už takýto?“ spýtal som sa. — „Takýto tichý“, odpovedala, „je len pol roka. Vďaka Bohu, že je to už aspoň tak; predtým zúrila celý rok, musel ležať v blázinci, priviazaný na reťazi. Teraz neurobí nikomu nič, len sa stále zaoberá kráľmi a cisármi. Bol taký dobrý, tichý človek, pomáhal sa mi živiť, mal krásny rukopis, a odrazu sa pomiatol, mával vysoké horúčky, blúznil v nich — a teraz je taký, ako ho vidíte. Keby som vám, pane, mala rozprávať...“ — Prerušil som prúd jej reči otázkou: „Aký to bol čas, ktorý tak vychvaľuje, keď bol taký šťastný, keď mu bolo tak dobre?“ — „Úbohý“, zvolala so súcitným úsmevom, „to myslí na čas, keď bol bez seba, vždy ho vychvaľuje; áno, to bolo vtedy, keď bol v blázinci, keď nevedel nič o sebe.“ — Udrelo to do mňa ako blesk. Vtisol som jej do ruky niečo peňazí a chytro som odišiel.

Keď si býval šťastný! skríkol som, ponáhľajúc sa k mestu, kde ti bolo tak dobre, ako rybe vo vode! — Pane Bože na nebesiach! Tento osud si určil ľuďom, aby boli šťastní len vtedy, keď dosiahnu rozumu a potom už len keď ho stratia! — Úbohý! A jednako ti závidím zakalenú myseľ a zmätenosť smyslov, v ktorej hynieš! Vychádzaj plný nádeje trhať kvety svojej kráľovne — v zime — a smútiš, že si nijakých nenašiel, a nechápeš, prečo nemôžeš nijakých najst. A ja — ja vychádzam z domu bez nádeje, bez cieľa a zasa sa vraciam domov

tak, ako som vyšiel. Myslíš o tom, akým človekom by si bol, keby ti stavovský snem zaplatil. Blažený tvor, ktorý môže nedostatok vlastnej blaženosti pripísať niektorej pozemskej prekážke. Necítiš! Necítiš, že v tvojom rozbitom srdci a rozorvanom mozgu je tvoja úbohosť a že ti od nej nemôžu pomôcť ani všetci králi sveta.

Nech bezútešne zahynie človek, vysmievajúci sa chorému, putujúcemu k najvzdialenejšiemu prameňu, ktorý zvýši jeho chorobu a urobí mu koniec bolestnejším! Nech zahynie človek, vyvyšujúci sa nad utrápené srdce, ktoré sa vyberá na púť k svätému hrobu, aby sa zbavilo výčitiek svedomia a zahlušilo svoje duševné utrpenie. Každý krok na neschodnej ceste, zraňujúci mu podošvy, je kvapkou útechy jeho prestrašenej duši a po každodennej prekonanej púti líha si srdce, obľahčené o mnoho úzkostí. — Smiete to nazvať šílenstvom, vy slovičkári v poduškách? — Šílenstvo! Ach, Bože, vidíš moje slzy! Či si musel človeku, ktorého si stvoril už aj tak dosť úbohého, ešte pridať bratov, aby ho olúpili o trošku chudoby, o trošku dôvery, ktorú má v Teba, v Teba, Všemilujúci? Ved' dôvera v liečivý korienok, v slzy révy nie je ničím iným ako dôverou v Teba, v to, že si do toho všetkého, čo nás obklopuje, vložil liečivú a utišujúcu silu, ktorú stále potrebujeme! Otče, neznám Ťa, hoci si predtým vyplňoval celú moju dušu, a teraz odvrátil odo mňa svoju tvár, povolaj ma k sebe! Nemlč tak dlho! Táto smädná duša nevydrží tvojho mlčania. — Mohol by sa hnevať človek, otec, keby sa mu neočakávane sa vrátiší syn hodil okolo hrdla a volal:

„Zasa som tu, otec môj! Nehnevaj sa, že som prerušil púť, ktorá podľa tvojej vôle mala dlhšie trvať. Svet je všade rovnaký, rovnaké starosti, práca, odmena a radosť. Ale čo mám z toho? Len tam mi je dobre, kde si ty, pred tvojou tvárou chcem trpieť a užívať. — A ty, milý Otče nebeský, ty by si ho zavrhol?

1. decembra.

Viliam, človek, o ktorom som písal, ten šťastný nešťastník, bol pisárom u Lotinho otca a zblaznel sa z vášne k nej, ktorú živil, skrýval, prejavil a pre ktorú ho prepustili zo služby. Vycít z týchto suchých slov, ako úžasne ma rozčulila táto historia, keď mi ju Albert skoro tak pokojne rozprával, ako ju i ty teraz, hádam, čítaš.

4. decembra.

Prosím ťa pekne, so mnou je už koniec, už to dlhšie nevydržím! Dnes som sedel pri nej, — sedel; hrala na klavíri rozličné piesne, ale s akým výrazom! S akým! S akým! — Čo chceš? Jej sestrička obliekala bábiku na mojom lone. Slzy mi vstúpily do očí. Sklonil som sa a zazrel som jej obrúčku. — Plakal som. — A ona odrazu zahrála tú starú, nebesky sladkú melodiú, tak z čista-jasna, že mi dušou preletela útecha a spomienka na minulosť, na tie časy, keď som počúval túto pieseň, na ťažkosti, na pochybené nádeje a potom — chodil som hore-dolu po izbe; srdce sa mi zastavovalo od toho všetkého. „Pre Pána Boha!“ zvolal som, pristúpiac k nej s prudkým výbuchom. „Pre Pána Boha, prestaňte!“ —

Prestala hrať a meravovo sa dívala na mňa. — „Werther“, povedala potom s úsmevom, ktorý mi vnikol až do duše. „Werther, ste veľmi chorý, keď sa vám nepáčia vaše obľúbené piesne. Odídte! Prosím vás, upokojte sa!“ Odtrhol som sa od nej a — Bože, ty vidíš moje trápenie, ty ho skoncuješ.

6. decembra.

Ako ma prenasleduje jej postava! Či som hore, či spím, vyplňuje mi celú dušu! Tu, keď zažmúrim oči, tu, v mojom čele, kde sa sústreďuje vnútorná sila zraku, tu sú jej čierne oči. Tu! Neviem ti to opísať! Keď zažmúrim oči, sú tu ako more, ako priepasť, rozkladajú sa predou mnou, vo mne, zaplnia smysly môjho mozgu.

Čo je človek? Skvelý poloboh! Nie je najslabší práve tam, kde by potreboval najviac sily? A keď sa vznáša v radosti alebo sa topí v utrpení, nebýva v tom zdržianý, kriesený k tupému, chladnému povedomiu práve vtedy, keď túžil po tom, aby sa mohol stratiť v úplnej nekonečnosti?

VYDAVATEĽ ČITATEĽOVI.

Ako by som si želal, aby z posledných, podivuhodných dní nášho priateľa bolo zostalo oveľa viac jeho vlastnoručných svedectví, lebo by som nebol musel rozprávaním prerušiť poradie jeho zanechaných slov.

Veľmi som dbal na to, aby som počul a sossbieral vierohodné zprávy z úst tých, čo mohli dobre poznať jeho osud. Historia jeho je prostá a všetky rozprávania

o tom sa shodujú okrem maličkostí; mienky sú rozličné len v tom, čo sa týka povahy jednotlivých osôb. To každý posudzuje inakšie.

Nepozostáva nám nič iného, len vám tu svedomite vyrozprávať to, čo sme sa s veľkou námahou mohli dozvedieť a votkať do toho zanechané listy zosnulého a dbať pozorne i na najmenšiu najdenú karôtku, najmä preto, že je tak ťažko odkryť najvlastnejšie opravdivé pohnútky ku každému jednotlivému činu, ak ho vykonajú ľudia, nepatriaci k obyčajným.

Vo Wertherovej duši sa stále hlbšie zakoreňovali namrzenosť a nespokojnosť; spojily sa mocnejšie jedna s druhou a zmocnily sa pomaličky celej jeho bytnosti. Harmonia jeho ducha bola celkom prerušená, vnútorný zápal a prudkosť, ktoré spracovávaly všetky možnosti jeho porady, účinkovali čo najprotikladnejšie a nakoniec mu spôsobili len ustatosť, z ktorej sa ešte úzkostlivejšie snažil uniknúť, keďže dosiaľ ešte bojoval s každým zlom. Úzkosť srdca ničila v ňom ostatné sily ducha, i jeho živosť a vtipnosť. Stal sa smutným spoločníkom, tým nešťastnejším a nespravodlivejším, čím nešťastnejším bol sám. Aspoň Albertovi priatelia teraz takto hovoria; tvrdia, že Werther nevedel posúdiť čistého, pokojného muža, ktorý konečne dosiahol dlho vytúžené šťastie, ani nevedel oceniť jeho chovanie, ktorým si chcel udržať to šťastie i pre budúcnosť, on, ktorý, každodenne márnil svoj majetok, aby potom večer trpel a trel biedu. Hovoria, že sa Albert v tom krátkom čase vôbec nezmenil, že bol stále taký, ako ho

Werther poznal na začiatku a akého si ho vážil a miloval. Lotu miloval nadovšetko, bol hrdý na ňu a chcel, aby ju každý ctil ako najskvelejšie stvorenie. Odsúdil by ho teda niekto preto, že chcel odvrátiť i len náznak podozrenia a že sa v tom čase nechcel s nikým deliť o tento vzácny majetok, i keby šlo pri tom o najnevinnejšiu nevinnosť? Uznávajú, že Albert často opustil izbu svojej ženy, keď bol Werther pri nej, ale nie z nenávisťi alebo z nechuti proti svojmu priateľovi, ale len preto, že cítil, že Werthera sviera jeho prítomnosť.

Lotin otec prechorel a za istý čas nesmel vyjsť z izby. Poslal koč pre Lotu a ona odišla k nemu. Bol práve krásny zimný deň, husto napadol prvý sneh a pokrýl celé okolie.

Werther išiel na druhý deň za ňou, aby jej bol spoločníkom na zpiatočnej ceste, ak by pre ňu neprišiel Albert.

Jasné počasie pôsobilo len nepatrne na jeho pochmúrnu náladu, dusná ťažoba mu svierala dušu, predstavily sa mu smutné obrazy a jeho myseľ povzbudzovalo len to, že prechádzala od jednej bolestnej myšlienky k druhej.

Keďže žil sám so sebou vo večnom nepokoji, i stav iných ľudí sa mu zdal byť povážlivejším a spletenejším, myslel, že zničil krásny pomer medzi Albertom a jeho ženou, robil si preto výčitky, do ktorých sa plietla skrytá nespokojnosť s mužom.

I cestou sa jeho myšlienky dostaly k tomuto predmetu. „Áno, áno“, povedal sám sebe, potajomky škrípa-

júc zubmi, „tu máme ten vrelý, priateľský, jemný, o všetko sa deliaci styk, pokojnú trvanlivú vernosť! Nasýtenosť a ľahostajnosť je to! Či ho neupúta viacej každý úbohý obchod, ako táto verná, báječná žena? Vie si vážiť svojho šťastia? Vie si vážiť jej samej tak, ako si toho zaslúži? Má ju, dobre teda, má ju. — Viem to, ako viem o iných veciach; myslím, že som už privykol na myšlienku, že sa pre neho ešte zblazniem, že ma zničí. — A vytrvalo jeho priateľstvo ku mne? Či nevidí v mojej príchylnosti k Lote už akési zasiahnutie do svojich práv, v mojej pozornosti k nej tichú výčitku? Dobre viem a cítim, že ma nerád vídava, chcel by, aby som sa vzdialil, ťažko nesie moju prítomnosť.“

Často zvolnil rýchle kroky, často zastal, ako by sa bol chcel vrátiť, ale jednako sa zasa len pustil ďalej a s takýmito myšlienkami a rozhovormi so sebou samým prišiel nakoniec, ako by proti vôli, k poľovníckemu domku.

Vstúpil do vrát a spýtal sa na starého pána a na Lotu, a zbadal, že je v dome akýsi nepokoj. Najstarší chlapec mu povedal, že sa vo Wahlheime stalo nešťastie, že zabili akéhosi sedliaka. Nepôsobilo to vôbec na neho. Vstúpil do izby a našiel Lotu práve prehovárať starého pána, ktorý, nehľadiac na chorobu, chcel sa vybrať na miesto nešťastia, aby mohol vec vyšetriť hneď na mieste. Páchatela ešte nechytli. Ráno našli ľudia zabitého pred domovými dvermi a mali kohosi v podozrení: zavraždený bol sluhom u istej vdovy, ktorá predtým mala

druhého sluhu a tento musel tiež pre nepokoj z domu odísť.

Keď to Werther počul, prudko vyskočil a zvolal: „Je to možné? Musím ta ísť, nesmiem premeškať ani chvíľočky!“ Bežal do Wahlheimu, všetky spomienky v ňom ožily a nepochyboval ani chvíľočky, že tento čin spáchal človek, s ktorým sa niekoľko rás rozprával a ktorý sa mu stal takým drahým.

Musel prejsť lipovou alejou, aby sa dostal k hostincu, kde položili telo, a zhrozil sa miesta kedysi takého milého. Prah, na ktorom sa tak často hrávaly susedove deti, bol pokropený krvou. Najkrajšie ľudské pocity: láska a vernosť premenily sa na násilie a vraždu. Mohutné stromy stály tu bezlisté, pokryté mrazom; pekné húštiny, klenúce sa ponad nízky murovaný plot cintorína, boly tiež holé a cez medzery bolo vidno pomníky, pokryté snehom.

Keď sa približoval k hostincu, pred ktorým sa shromaždila celá dedina, zrazu sa strhol krik. V diaľke bolo vidieť skupinu ozbrojených chlapov a ľudia kričali, že vedú vinníka. Werther ta pozrel a nepochyboval dlho. Áno; bol to sluha, čo vdovu tak veľmi miloval a ktorého pred nejakým časom na tomto mieste pristihol, obchádzajúceho tichým krokom a s tajným zúfalstvom.

„Čo si to vykonal, nešťastník?“ zvolal Werther, idúc k zajatcovi. Pozrel na neho ticho, mlčal a konečne odpovedal celkom pokojne: „Nikto ju nebude mať a ani ona nikoho.“ Zajatca odviedli do hostinca a Werther sa ponáhľal preč odtiaľ.

Týmto úžasným, násilným dotknutím bolo otrásené a poprehadzované všetko v jeho bytnosti. Vytrhlo ho to na chvíľu zo smútku, nevrlosti a ľahostajnej oddanosti. Zmocnil sa ho neprekonateľný súcit a zaujala ho nevýslovná túžba oslobodiť toho človeka. Cítil, že je taký nešťastný, a veril, že jednako je vrahom, jednako je nevinný; vmyslel sa tak hlboko do jeho položenia, že určite dúfal, že i iných o tom presvedčí. Želal si už, aby mohol za neho hovoriť, už sa mu tisly do úst najživšie slová, ponáhlal sa do poľovničky domku a nemohol sa cestou zdržať, aby už teraz polohlasne nevyšlo všetko, čo chcel predniesť úradníkovi.

Keď prišiel do izby, našiel tam Alberta. Zamrzelo ho to na chvíľu, ale sa zasa chytré spamätal a ohnivo predniesol úradníkovi svoju mienku. Tento pokrútil niekoľko ráz hlavou, ale, čo je ľahko pochopiteľné, nepôsobilo to na neho nijakým dojmom, hoci Werther predniesol s najväčšou živosťou, vášňou a opravdivosťou všetko, čo môže povedať človek na ospravedlnenie človeka. Nedal nášmu priateľovi ani dohovoriť, prudko mu odporoval a hrešil ho za to, že ochraňuje vraha. Ukázal mu, že týmto spôsobom sa porušujú všetky zákony a vôbec nič bezpečnosť štátu; dodal k tomu, že on sám ho nemôže podporovať v tej veci, lebo by bral na seba veľkú zodpovednosť, a že všetko musí ísť poriadkom a podľa predpisu.

Werther sa ešte nevzdal, len prosil, aby úradník trochu prižmúril oči, keby sa dalo tomu človeku pomôcť utiecť. I toto mu úradník odoprel. Aj Albert, ktorý sa

konečne tiež zamiešal do rozhovoru, smýšľal práve tak, ako starý pán. Werther, ktorého prehlasovali, odišiel v strašnom trápení, keď mu bol úradník niekoľko ráz povedal: „Nie, nemožno ho zachrániť!“

Ako veľmi ho dojaly tieto slová, vidíme z lístka, ktorý sa našiel medzi jeho papiermi a ktorý iste napísal v ten deň:

„Nemožno ťa zachrániť, nešťastník! Dobre vidím, že nás už nemožno zachrániť.“

To, čo Albert povedal ku koncu v prítomnosti úradníka o veci zajatého, Wertherovi sa veľmi priečilo. Myslel si, že v tom pobadal akési nepriateľstvo proti sebe, a keď viac o tom premýšľal, neušlo síce jeho umnosti, že obidvaja mužovia môžu mať pravdu, ale jednako cítil čosi takého, ako by sa musel odriecť svojho najvnútornejšieho bytia, keby mohol s nimi súhlasiť a keby sa k tomu priznal.

Medzi jeho papiermi našli sme lístok, ktorý s tým súvisí a ktorý, hádam, vyjadruje celý jeho pomer k Albertovi.

„Nepomôže mi to, že si opäť a opäť hovorím, že je dobrý, že je milý — len mi to trhá vnútro; nemôžem byť spravodlivým . . .“

Bol teplý večer a začal byť odmäk, preto sa Lota s Albertom vracali domov pešo. Lota sa cestou kde-tu obzerala, ako by jej chybelo Wertherovo odprevadenie. Albert začal o ňom hovoriť, nadával naň, ale bol oproti nemu nespravodlivý. Dotkol sa jeho nešťastnej vášne a želal si, aby ho mohol akosi vzdialiť. „Chcel by som to

k vôli nám obom“, povedal, „a prosím ťa...“, pokračoval, „hľad, aby sa zmenilo jeho chovanie oproti tebe, a postaraj sa o to, aby nás nenavštevoval tak často. Vzbudí to pozornosť ľudí; viem, že sa už tu a tam o tom hovorí.“ — Lota mlčala a Albert pravdepodobne porozumel tomuto mlčaniu; aspoň od tých čias sa už o Wertherovi pred ňou nezmienil, a keď Lota o ňom začala, alebo prerušil rozhovor, alebo ho previedol na niečo iné.

Márny pokus, ktorý podnikol Werther na záchranu nešťastníka, bol posledným vzbĺknutím dohárajúceho svetla. Potom sa Werther ponoril tým hlbšie do bolesti a nečinnosti, ba temer zúrilo, keď počul, že ho môžu prinútiť, aby šiel za svedka proti tomu človeku, ktorý začal všetko zapierať.

Všetko neprijemné, s čím sa kedysi stretol v svojom činnom živote, mrzutosť pri vyslanectve a všetko ostatné, čo sa mu nepodarilo, čo ho kedy trápilo, všetko to mu morilo dušu. Myslel, že ho to všetko oprávňuje na nečinnosť; cítil, že už nemá výhľadov do budúcnosti, že je nie schopný chytiť sa niečoho, vykonať nejakú prácu v živote, a tak konečne vhlbený do týchto zvláštnych pocitov, s vdáčnosťou a stálou vášňou vo večnej jednotvárnosti smutného obcovania s milým a milovaným stvorením, rušiac jeho pokoj, ničiac svoje sily, prepracovávajúc ich bez cieľa a výhľadu — blížil sa vždy viac a viac k smutnému koncu.

Niekoľko zanechaných listov, ktoré chceme sem vložiť, je najmocnejším svedkom jeho pomätenosti a

vážne, jeho neúnavného konania a snaženia a toho, že ho život prestal tešiť.

12. decembra.

„Milý Viliam, cítim sa asi tak, ako sa museli cítiť nešťastníci, o ktorých sa verilo, že sú v moci zlého ducha. Niekedy sa ma to zmocní; nie je to strach ani žiadosť — len akási vnútorná, neznáma zúrivosť, ktorá mi trhá hrud' a škrtí hrdlo. Beda! Beda! A potom blúdím hroznými nočnými kulisami v dobe, človeku nepriateľskej.

Včera večer som musel vyjsť von. Odrazu nastal odmäk, počul som, že sa rieka rozvodnila, všetky potoky vylialy, že moja obľúbená dolina od Wahlheimu je celá pod vodou. V noci, po jedenástej, som vyletel von. Bolo to strašné divadlo, v mesačnom svetle revaly zúriace prúdy dolu so skaly, valily sa po roliach, lúkach, pašienkach a po všetkom ostatnom; a šira dolina od začiatku do konca bola jediným búriacim sa morom v zúrení víchra. A keď zasa vyšiel mesiac a stál nad čiernymi mrakmi a predo mnou kričala a zvučala povodeň v odlesku strašne nádhernom, zmocnil sa ma strach a zasa potom túžba. Ach! S roztvoreným náručím stál som nad priepasťou a dýchal som. Dolu! Dolu! — a strácal som sa v slasti, že by som mohol shodiť dolu svoje žiale a utrpenia, aby sa valily preč ako tie vlny! Ach! A nevedel som zdvihnúť nohu so zeme a skončiť celé trápenie! — Ešte neodbila moja hodina; cítil som to! Ó, Viliam, ako rád by som bol dal za to celú svoju ľudskosť, keby som bol mohol s tým búrlivým víchrom

trhať mračná, objať prúdy. Ach! Kto vie, či väzeň raz nedosiahne tejto rozkoše?

A keď som smutne hľadel dolu na to miestočko, kde som si s Lotou raz za horúceho dňa na prechádzke oddychoval pod vrbou — videl som, že i ono bolo zaplavené, sotva som rozoznal tú vrbu, Viliam! A jej lúky, myslel som si na celý kraj okolo poľovnickeho domku! Aké sú asi naše besiedky zničené divým prúdom! A slnečný lúč minulosti vkradol sa ku mne, ako sa k zajatcovi vkráda sen o stádach, lúkach a čestných úradoch! A stál som. Nehnevám sa zato na seba, lebo mám dosť odvahy umrieť. — Mal som — a teraz tu sedím ako stará žena, čo sbiera drevo pri cudzích plo-
toch a pri cudzích dverách prosí o chlieb, aby si obľahčila a aspoň o chvíľočku predĺžila svoj odumierajúci, bezútešný život.“

14. decembra.

„Čo je to, môj milý? Desím sa samého seba! Nie je moja láska k nej najsvätejšia, najčistejšia, najbratskejšia láska? Pocítil som niekedy v duši len jednu trestuhodnú žiadosť? Nechcem sa zadušiť — ale vlastné sny! Ach, ako zdravo cítili tí ľudia, čo pripisovali cudzím mocnostiam také protikladné pôsobenie! Táto noc! Obávam sa to vysloviť — držal som ju v náručí, pevne pritísnutú k svojej hrudi a pokrýval som jej láskou šep-
tajúce ústa bozkmi bez konca; môj zrak sa topil v opojení jej zraku! Bože! Zaslúžim si potrestania, keď ešte i teraz cítim tú blaženosť, keď si zasa privolávam túto žhavú radosť s celou jej vrúcnosťou? Lota! Lota! — So

mnou je už koniec. Smysly sa mi zmiatly. Osem dní sa už nemôžem spamätať, mám oči plné slz. Nikde mi je nie dobre a všade mi je dobre. Nič si nežiadam, po ničom netúžim; bolo by mi lepšie, keby som odišiel.“

V tomto čase, v takýchto okolnostiach upevnilo sa v duši úbohého Werthera vždy viac a viac rozhodnutie, že opustí tento svet. Od tých čias, čo sa vrátil k Lote, bolo to vždy jeho posledným výhľadom a nádejou. Ale povedal si, že sa neprenáhli, chcel tento čin, tento krok urobiť s najlepším presvedčením a s najspokojnejšou rozhodnosťou.

Jeho pochybnosti a spor so sebou samým vidíme z lístku, ktorý je pravepodobne začiatkom listu Viliamovi a bol najdený bez dáta medzi jeho papiermi:

„Jej prítomnosť, osud a súcit so mnou je ešte to jediné, čo vie vytisnúť posledné slzy z môjho vysušeného mozgu.

Zodvihnúť oponu a vstúpiť za ňu, to je všetko! Prečo váhať, na čo čakať? Preto, že nevieme, ako je to tam za ňou? Preto, že sa odtiaľ nemožno vrátiť? Či preto, že je to tam za ňou? Preto, že sa odtiaľ nemožno vrátiť? Či preto, že je už raz náš duch taký, že tuší zmätok a tmu, o ktorých nevieme nič istého?“

Napokon sa vždy viac a viac spriatelil a sblížil s touto myšlienkou a mal pevný a neodvolateľný úmysel, o čom svedčí tento dvojsmyselný list, ktorý napísal svojmu priateľovi:

20. decembra.

„Viliam, ďakujem ti za tvoju lásku, za to, ako si pochopil toto slovo. Áno, máš pravdu: bolo by mi lepšie, keby som odišiel. Ale nepáči sa mi celkom tvoj návrh, aby som sa zasa vrátil k vám; aspoň by som chcel urobiť akúsi okľuku, najmä preto, že teraz máme stále mrazy a môžeme dúfať, že budú dobré cesty. Tiež mi prišlo vhod, že chceš prísť sem pre mňa; len počkaj ešte asi štrnásť dní a vyčkaj ešte jeden list od mňa s ďalšími zprávami. Nič sa nemá trhať, kým nedozre; a o štrnásť dní viac alebo menej, to je mnoho. Povedz, prosím ťa, matke, aby sa modlila za svojho syna a že ju prosím, aby mi odpustila všetky mrzutosti, ktoré som jej urobil. Bolo to už mojím osudom, že som zarmucoval všetkých tých, ktorým som mal robiť radosť. Sbohom, môj najdrahší! Pán Boh nebeský ťa požehnaj! Sbohom!“

Skoro sa neodvažujem slovami vysloviť to, čo sa v tomto čase dialo v Lotinej duši, ako smýšľala o mužovi a svojom nešťastnom priateľovi, hoci si to môžeme temer predstaviť, lebo poznáme jej povahu, a pekná duša ženy bude sa vedieť vmyslieť v jej dušu a cítiť s ňou.

Isté je, že bola odhodlaná urobiť všetko, aby Werthera odstránila, a ak i váhala, bol to pri nej len priateľský, srdečný ohľad oproti nemu, lebo vedela, čo by ho to stálo, áno, že mu je to skoro nemožné. Ale jednako bola v tento čas prinútená rozhodnúť sa oprav-

divo. Jej muž stále mlčal o tomto pomere a i ona vždy o ňom mlčievala. Preto jej tým väčšmi záležalo na tom, aby mu dokázala činom, že jej smýšľanie je hodné jeho.

Toho istého dňa, keď Werher napísal svojmu priateľovi predtým citovaný list, — bolo to práve v nedeľu pred Vianocami, — prišiel večer k Lote a našiel ju samú. Dávala práve do poriadku akési hračky, ktoré spravila ako vianočné darčeky svojim mladším sestram a bratom. Hovoril, akú budú mať deti z toho radosť, a spomínal časy, keď človeka naplnilo rajským blahom neočakávané otvorenie dverí a zjavenie stromčeka, okrášleného voskovými sviečkami, cukrovím a jablkami. „Dostanete“, povedala Lota, skrývajúc rozpaky v milom úsmeve, „aj vy dostanete darček, keď budete veľmi rozumný, i voskovú sviečku a ešte niečo.“ — „A čo myslíte pod tým, keď budem rozumný?“ — „Vo štvrtok je Štedrý večer“, odpovedala, „vtedy prídu deti i otec, každý dostane darček, i vy prídete vtedy, ale včasnšie nie.“ — Werthera to zarazilo. — „Prosím vás o to“, pokračovala, „inakšie to nejde, prosím vás, pre svoj pokoj vás prosím, už to nemôže, nemôže takto zostať.“ — Odvrátil od nej oči a chodil hore-dolu po izbe a šeptal si medzi zuby: „Už to nemôže takto zostať.“ — Lota cítila, akým nešťastným ho spravily jej slová, usilovala sa rozptýliť jeho myšlienky všemožnými otázkami, ale darmo. — „Nie, Lota“, skríkol, „už vás nikdy neuvidím!“ — „A prečo?“ spýtala sa. „Werther, vy nás môžete, musíte navštíviť, len sa musíte zmierniť. Ach, prečo ste sa museli narodiť s takou prudkou a nepre-

konateľnou náruživosťou ku všetkému, čoho sa raz dotknete? Prosím vás“, pokračovala, chytajúc ho za ruku, „umiernite sa! Koľko rozličných radostí vám môže poskytnúť váš duch, vaše vzdelanie, vaše vlohy. Buďte mužom. Odvráťte túto smutnú náklonnosť od osoby, ktorá nemôže robiť nič iného, len vás poľutovať.“ — Zaškrípal zubmi a zamračene pozrel na ňu. Držala ho za ruku. — „Len chvíľočku rozvahy, Werther“, povedala. „Necítite, že klamete sám seba, sám sa úmyselne mučíte? Prečo práve mňa, Werther? Práve mňa, majetok iného? Práve to? Bojím sa, bojím, že to želanie pôsobí na vás len preto takým kúzlom, že ma nemôžete mať.“ Vytiahol ruku z jej ruky a hľadel na ňu meravým, neprívetivým pohľadom. „To je rozumné“, skríkol, „veľmi rozumné! To hádam Albert urobil túto poznámku? Politické, veľmi politické!“ — „Takúto poznámku môže urobiť každý človek“, doložila Lota. „Ale že by naozaj v celom širom svete nebolo dievčaťa, ktoré by splnilo túžby vášho srdca? Premôžte sa, hľadajte ho, a prisahám vám, že ho najdete; veď ma už dávno trápi, k vôli vám i nám, vaše samotárstvo, do ktorého ste sa od istého času uzavreli. Vzmužte sa! Cestovanie by vás iste rozptýlilo, muselo by vás rozptýliť! Hľadajte a najdete drahý predmet, hodný vašej lásky, potom sa vráťte a budeme spolu užívať šťastie opravdivého priateľstva.“ — „To by sa mohlo dať do tlače“, povedal s chladným smiechom, „a odporúčať všetkým vychovávateľom. Milá Lota! Dajte mi ešte za čas pokoj, a všetko bude zasa

v poriadku!“ — „Len o to vás prosím, Werther, neprídte už pred Štedrým večerom!“

Chcel jej odpovedať, ale Albert vstúpil do izby. Prišli si mrazivo dobrý večer a chodili vedľa seba hore-dolu po izbe. Werther začal bezvýznamný rozhovor, ktorý sa chytrou skončil. Albert urobil tiež tak, spýtal sa ženy na isté rozkazy, a keď počul, že ešte neboli vykonané, povedal jej niekoľko slov, ktoré sa Wertherovi videly chladnými a tvrdými. Chcel odísť, ale nemohol, a pretiahol návštevu až do ôsmej, lebo neprestajne v ňom vzrastala nevoľa a rozmrzenosť, až keď prikryvali na stôl, vzal klobúk a palicu. Albert ho pozval, aby zostal s ním večerať, ale on to pokladal len za bezvýznamnú zdvorilosť, poďakoval sa chladne a odišiel.

Prišiel domov, vzal sluhovi svetlo z ruky, keď mu chcel posvietiť, a sám vošiel do izby. Vyplakal sa nahlas, shováral sa rozčulene sám so sebou, prechodil prudko sem a ta po izbe a konečne sa oblečený hodil na posteľ, kde ho našiel sluha, keď sa okolo jedenástej odvážil prísť dnu, aby sa spýtal, či má pánovi vyzuť topánky. Werther privolil a kázal sluhovi, aby na druhý deň ráno neprišiel do izby, kým ho nezavolá.

V pondelok ráno, dňa dvaciatehoprvého decembra, napísal Lote list, ktorý po jeho smrti našli zapečatený na písacom stolíku a dali jej ho. Podám ho tu po odstavcoch, lebo zdá sa, že tak bol napísaný:

„Rozhodol som sa, Lota, umrem a píšem ti to pokojne, bez romantickej prepiatosti, ráno v ten deň, keď

ta posledný raz uvidím. Najdrahšia, keď budeš toto čítať, bude už chladný rov prikrývať ostatky nespokojného nešťastníka, ktorý v posledných chvíľach svojho života nemá väčšej slasti, ako zaoberať sa tebou. Prežil som strašnú a jednako blahodarnú noc; ona ma utvrdila a posilnila v rozhodnutí: umrem. Keď som sa včera odtrhol od teba v najstrašnejšom rozbúrení smyslov, tak sa mi všetko vhrnulo do srdca a tak ma zachvátil v tvojej blízkosti hrozný chlad môjho bezútešného bytia, že len-len čo som sa dostal do svojej izby, celý bez seba som sa hodil na kolena a — ó, Bože! Ty si mi doprial poslednej útechy, najtrpkjších slz. Tisíce zámerov, tisíce výhľadov mi búrilo v duši, až napokon tu zostala jediná, posledná, pevná a neoblomná myšlienka: umrem! — Lahol som si spať a ráno, keď som sa pokojne zobudil, ešte vždy bola táto myšlienka neotrasená, silná v mojom srdci: umrem! — Nie je to zúfalstvo, je to istota, že som dotrpel a že sa obetujem pre teba. Áno, Lota. Prečo by som to mal tajiť? Jeden z nás troch musí zmiznúť, a to budem ja! Najdrahšia moja! V mojom strhanom srdci sa často divo plúžilo pokušenie — zabiť tvojho muža! — teba! — seba! — Staň sa teda! Keď za pekného letného večera budeš vystupovať na vrch, rozpomni sa na to, ako často som chodieval k vám údom, a obzri sa na cintorín, ležiaci oproti, na môj hrob, dívaj sa, ako vietor kolíše sem a ta vysokou trávou v svetle zapadajúceho slnka. — Bol som pokojný, keď som začal, a teraz, keď si všetko tak živo predstavujem, plačem ako dieťa.“

Pred desiatou si Werther zavolal sluhu a pri obliekaní mu povedal, že odcestuje na niekoľko dní, aby teda vyčistil šaty a prichystal všetko na zabalenie. Rozkázal mu tiež, aby všade vyžiadal účty a posháňal niekoľko rozpožičaných kníh a aby chudobným, ktorým dával každý týždeň almužnu, vyplatil ich podiel na dva mesiace vopred.

Obed si dal doniesť do izby, a keď sa najedol, šiel na koni k úradníkovi, ale nenašiel ho doma. Prechádzal sa v ťažkých myšlienkach po záhrade, ako by chcel ešte napokon shrnúť k sebe celý ten smútok spomienok.

Deti ho nenechaly dlho na pokoji, chodily za ním, liepaly sa naň, rozprávaly mu, že zajtra a ešte jedno zajtra musí prejsť a potom ešte jeden deň a pôjdu si k Lote pre Ježiška. Hovorily mu o hotových zázrakoch, ktoré im sľubovala ich detská obrazotvornosť. „Zajtra“, skríkol Werther, „a zasa zajtra a potom ešte deň!“ a bozkal všetky srdečne a chcel už odísť, ale najmenší mu ešte chcel čosi zašeptať do ucha. Vyzradil mu, že veľkí bratia napísali krásne novoročné želania, veľmi dlhé! Jeden pre otca, jeden pre Lotu a Alberta a tiež jeden pre pána Werthera; chcú ich odovzdať na Nový rok zavčas rána. Dojalo ho to, dal každému z detí pár groší, vysadol na koňa, kázal pozdraviť starého pána a odišiel s očami plnými slz.

Okolo piatej prišiel domov, kázal slúžke, aby rozložila oheň a kúrila až do noci. Sluhovi nariadil, aby pobalil naspodok do kufra knihy a bielizeň a aby po-

zašival šaty. Potom pravdepodobne napísal tento odstavec svojho posledného listu Lote:

„Nečakáš ma. Myslíš, že ťa poslúchnem a uvidím ťa až na Štedrý večer. Ach, Lota! Ešte dnes alebo nikdy viac. Na Štedrý večer budeš držať v ruke tento list, budeš sa chvieť a kropiť ho drahými slzami. Chcem! Musím! Ach, aký som rád, že som sa rozhodol!“

Lota sa medzitým dostala do čudného položenia. Po poslednom rozhovore s Wertherom sa presvedčila, že jej lúčenie s ním bude ťažké a ako bude on trpieť, že sa s ňou musí rozísť.

Len tak mimochodom povedala pred Albertom, že Werther už nepríde pred Štedrým večerom, a Albert šiel na koni k istému úradníkovi zo susedstva, s ktorým mal obchodný dohovor a musel tam zostať na noc.

Lota teda sedela sama, nikto z bratov ani sestár nebol pri nej. Odovzdala sa myšlienkam, ktoré sa tíško vznášaly okolo jej osudu. Videla, že je večne pripútaná k mužovi, ktorého lásku a vernosť poznala a ktorému bola naklonená z celého srdca. Verila, že už samé nebo určilo jeho vyrovnanosť a spoľahlivosť na to, aby dobrá žena mohla na nich založiť svoje životné šťastie; cítila, čím bude Albert vždy pre ňu a pre jej deti. A keď zasa pomyslela na Werthera, cítila, akým drahým sa jej stal i on. Hneď od prvej chvíle známosti ukázal sa súlad ich duší v takom krásnom svetle a dlhotrvajúce obcovanie s ním a tak mnohé spolu prežité chvíle pô-

sobily na jej srdce nevyhladiteľným dojmom. Privykla na to, že sa s ním mohla deliť o všetko zaujímavé, čo čítala a myslela, a jeho odchod hrozil, že vyhlodá v celej jej bytnosti medzeru, ktorá sa už ničím nebude môcť vyplniť. Ach! Akou by bola bývala šťastnou, keby ho mohla jedným obratom premeniť na brata! Keby ho mohla oženiť s niektorou zo svojich priateľiek, mohla by dúfať, že sa zasa zlepší jeho pomer k Albertovi.

Premýšľala rad-radom o svojich priateľkách, ale na každej našla niečo chybné a nenašla ani jednej, ktorej by ho bola dopriala. Len pri všetkých týchto úvahách hlboko pocítila, hoci si to nemohla vysvetliť, že sama túži vrúcne a tajne, aby si ho mohla podržať len pre seba, ale hneď si pripomenula, že si ho nemôže, nesmie podržať a jej čistá, krásna, kedysi tak ľahko si pomáhajúca myseľ cítila ťažkú úzkosť, ktorá uzavierala výhľad na šťastie. Srdce sa jej svieralo a temné mračno jej ležalo pred očami.

Tak sedela do pol siedmej, kým začula Wertherove kroky na schodoch. Poznala ich hneď, i jeho hlas; spytoval sa na ňu. Ako jej búchalo srdce, a skoro môžeme povedať, že to bolo prvý raz pri jeho príchode. Rada by sa bola schovala pred ním, a keď vstúpil, povedala mu s akýmsi vášnivým zmätokom: „Nedodržali ste slovo!“ — „Nič som nesľuboval“, odpovedal Werther. — „Teda ste mali aspoň vyhovieť mojej prosbe“, doložila, „prosila som vás o to, pre svoj i váš pokoj.“

Ani nevedela, čo vravela, a tým menej, čo urobila, keď poslala pre niektoré priateľky, aby nebola sama

s Wertherom. Vracal jej akési knihy, ktoré doniesol so sebou, spytoval sa na druhé, a ona raz chcela, aby priateľky prišli, a hneď zasa, aby neprišli. Slúžka sa vrátila a oznámila, aby odpustila, ale že ani jedna nemôže prísť.

Potom chcela, aby si slúžka s prácou sadla do susednej izby, ale hneď sa zasa rozhodla inakšie. Werther chodil po izbe, Lota si sadla ku klavíru a začala hrať menuet, ale nedarilo sa jej to. Spamätala sa, sadla si pokojne k Wertherovi, ktorý sedel na svojom obvyklom mieste, na pohovke.

„Nemáte nič na čítanie?“ spýtala sa ho. Nemal nič. „Tu v skrini mám váš preklad niekoľkých spevov Ossianových¹¹“, pokračovala, „ešte som ich nečítala; dúfala som stále, že mi ich vy sám prečítate, ale od istého času sa s vami nedalo vôbec nič začať.“ Usmial sa, šiel pre spevy, striaslo ho, keď ich vzal do ruky, a keď pozrel do nich, mal plné oči slz. Sadol si a čítal:

„Hviezda nočného šera, krásne sa trblietaš na západe. Dvíhaš svoju žiariacu hlavu z mračna, vznešene putuješ nad kopcom. Na čo sa to dívaš v stepi? Búrlivé vetry sa utíšily, v diaľke hučí riava, šumiace vlnky sa hrajú okolo vzdialených skál. Bzukot večerných mušiek vznáša sa ponad polia. Na čo sa dívaš, krásne svetlo? Ale usmievaš sa a ideš; vlnky ťa radostne objímajú a kúpajú tvoje lúbezné vlasy. Sbohom, lúč pokoja! Zjav sa, nádherné svetlo Ossianovej duše!

A svetlo sa zjavilo v celej svojej sile. Vidím svojich zosnulých priateľov; schádzajú sa na Lore ako v dňoch minulosti. Prichodí Fingal v podobe stĺpa z hmly; okolo

neho sú jeho hrdinovia — a hľa, i bardovia spevu! Šedivý Ullin! Statočný Ryno! Alpin, milý spevec! I ty, jemne nariekajúca Minona! — Ako ste sa premenili, priatelia moji, od tých slávnostných dní na Selme, keď sme závodili o slávu vo speve ako jarné vetriky, dujúce striedavo a jemne ohýbajúce ševeliacu horskú trávu.

Tu vystúpila Minona v celej svojej kráse, so sklopeným zrakom, s očami plnými slz. Jej ťažké vlasy sa rozvievaly v nárazoch vetra, prichodiaceho z hory. V dušiach hrdinov sa zmrákalo, keď zaznel jej čudesný hlas; často videli hrob Salgarov a chmúrne sídlo bielej Colmy.

Colma, opustená na hore, sama so svojím lahodným hlasom. Salgar sľúbil, že príde. Ale zôkol-vôkol sa rozprestiera noc. Čujte hlas Colmy, ktorá sama sedí na kopci.

Colma.

Je noc! — Som sama, zabudnutá na búrlivom kopci. Vietor vyje v horách. Riava hučí dolu skalami. Nemám chalúčky, čo by ma chránila pred dažďom, mňa opustenú na búrlivom kopci.

Vyjdi, ó, mesiačik, zo svojich mračien! Ukážte sa, hviezdy noci! Veď ma, lúč, nech si akýkoľvek, k miestu, kde po ťažkom love odpočíva môj milý. Pri ňom leží povolený luk a strážia ho psi, ňuchajúci okolo neho! A ja tu musím sedieť sama na skale, čnejúcej z prúdu potoka vrbami zakrytého. Hučí búrka a prúd, nepočujem hlasu svojho milého.

Prečo váha môj Salgar? — Zabudol, čo mi sľúbil? Tu je tá skala, strom a hučiaci prúd. Povedal si, že prídeš s nastávajúcou nocou. Ach, kde zablúdil môj Salgar? Chcela som utiecť s tebou a opustiť otca a bratov. Tých pyšných! Už dlho sú naše rody znepriatelené, ale, môj Salgar, my sme nie nepriateľmi!

Víchor, zamĺkni na chvíľku! Len na chvíľočku zatíchni, prúd! Aby môj hlas zazvonil dolinou, aby ma počul môj pútnik! Salgar! Ja som to, ja volám! Tu je ten strom a skala. Salgar! Miláčik, tu som, tu; prečo ešte váhaš?

Pozri, mesiac vychodí. Rieka sa liskne v doline. Šedivé skaly stúpajú k vrcholku. Ale jeho nevidím v tých výšinách, vlastní psi ho predbehli, aby oznámili jeho príchod. Musím tu sedieť sama.

Ale ktože to tam leží dolu na rovine? Môj milý? Môj brat? Hovorte, priatelia! — Neodpovedajú. Ako sa zľakla moja duša — ach, veď sú mŕtvi! Ich meče zrudly v zápase. Brat môj, ó, brat môj! Prečo si zabil môjho Salgara? Ó, môj Salgar! Prečo si mi zabil brata? Obidvaja ste boli takí milí! Ach, ty si bol najkrajší medzi tisícami na kopci. A on zasa strašný v boji. Odpovedzte mi! Počujte môj hlas, drahí moji! Ale beda! Onemeli! Onemeli na veky! Ich hrud' je chladná ako zem!

Ach, duchovia mŕtvych, prehovorte zo skalnatého kopca, z vrcholku búrlivého vrchu! Prehovorte! Nenaľakám sa! — Kam ste si šli oddýchnuť? V ktorej hrobke tohto pohoria by som vás našla? — Nepočujem ani slabého hlásku vo vetre, ani odpovedi v búrke.

Sedím tu so svojou bolesťou a v slzách očakávam ráno. Vy, priatelia mŕtvych, vykopte hrob, ale nezavierajte ho, kým neprídem. Môj život mizne ako sen, ako by som tu ostala sama? Tu, pri prúde a zvučnej skale chcem prebývať so svojimi priateľmi. Keď bude noc na skalisku a vietor sa priženie rovinou, bude duch môj stáť vo vetre a smútiť nad smrťou priateľov. Poľovník v húšťave ma počuje, bude sa báť môjho hlasu a bude ho milovať, lebo sladký bude hlas, ktorým budem ospevovať svojich priateľov, čo mi boli takí drahí!

To bol tvoj spev, ó Minona, nežne sa červenajúca dcéra Thormanova. Oplakávali sme Colmu a tma bola v našich dušiach.

Vystúpil Ullin s harfou a zaspieval Alpinov spev. — Alpinov hlas bol čarokrásny, Rynova duša bola ohnivým lúčom. Ale už odpočívali v úzkom dome a ich hlasy dozneli v Selme. Kedysi sa Ullin vrátil s lovu, ešte predtým, ako padli hrdinovia. Na kopci ich počul spievať o závod. Ich pieseň bola nežná, ale smutná. Oplakávali pád Morara, prvého z hrdinov: Duša jeho bola ako duša Fingalova, jeho meč ako meč Oscarov. — Ale padol a jeho otec nariekal nad ním a oči jeho sestry boli plné slz, i Minona, sestra skvelého Morara mala slzy v očiach. Ustúpila pred spevom Ullinovým ako mesiac na západe, keď predvída búrku a lejak, a skrýva svoju hlavu do mračna. — Udrel som s Ullinom do strún k žalostnej piesni:

RYNO.

Prehnal sa vietor a dážď, poludnie je také jasné, oblaky sa trhajú. Nestále slnko ožiaruje vrštek meniacim sa svetlom. Červenková horská rieka plynie do doliny. Prúd, sladký máš šepot, ale hlas, ktorý počujem, je sladší. Je to hlas Alpina, nariekajúceho nad mŕtvym. Hlava sa mu sklonila od staroby a plačúce oči sčervenely. Alpin! Nádherný pevec! Prečo si taký osamelý na mlčiacom vrchu? Prečo kvíliš ako vietor v lese, ako vlna na ďalekom brehu?

ALPIN.

Ryno, moje slzy patria mŕtvym, hlas môj obyvateľom hrobu. Štíhly si na vršku, krásny medzi obyvateľmi roviny! Ale padneš ako Morar a na tvoj hrob si sadne smútiaci. Vršky zabudnú na teba, v sieni bude ležať tvoj nenapätý luk.

Rýchly si bol, Morar, ako jeleň v horách, strašný ako nočný oheň na nebi. Hnev tvoj bol búrkou, tvoj meč v bitke ako blesk na rovine. Tvoj hlas sa ponášal na horský prúd po daždi, na hrom na ďalekých vrchoch. Mnoho ľudí padlo tvojou rukou, zničil ich plameň tvojho hnevu. Ale aký si mal mierny hlas, keď si sa vracal z boja, tvár tvoja sa ponášala na slnko hneď po búrke, na mesiac v nočnej tíšine. Hruď si mal pokojnú, ako jazeru utíchlo zúrenie vetra.

Teraz máš tesný byt, temný príbytok! Troma krokmi odmeriam tvoj hrob, ó, ty, čo si býval taký

veľký! Štyri kamene s machom zarastenými hlavami sú jedinou pamiatkou na teba. Strom bez listia a vysoká tráva, ševeliaca vo vetre, ukazujú poľovníkovmu oku hrob mocného Morara. Nemáš matky, čo by ťa oplakávala, nemáš dievčiny so slzami lásky, umrela tvoja rodička, padla dcéra Morglanova.

Kto sa to tam opiera o palicu? Čia to hlava zbelela od staroby, čie to oči sú rudé od plaču? — Tvoj otec je to, ó Morar! Otec, ktorý nemal syna, len teba. Počul o tvojej sláve v bojoch, počul o rozprášených nepriateľoch. Počul o Morarovej sláve! Ach, a nepočul o tvojom poranení? Plač, otče, Morarov! Plač! Tvoj syn ťa už nepočuje. Mŕtvi spia hlboko, majú nízke vankúšiky z prachu. Nikdy už nepočuje tvojho hlasu, neprebudí ho tvoje volanie. Ó, kedy nastane v hrobe ráno, aby pobádalo spiaceho: Zobuď sa!!

Sbohom, ty dobyvateľ polí, najšľachetnejší z ľudí! Ale pole ťa už nikdy neuvidí! Nikdy sa nerozžiarí temný les bleskom tvojej ocele. Nezanechal si syna, len spev zachová tvoje meno. Budúce časy počujú o tebe, počujú o tom, ako Morar padol.

Hrdina smútil nahlas a najhlasnejšie Armin svojimi vzdychmi. Pripomínalo mu to smrť syna, ktorý padol veľmi mladý. Blízko hrdinu sedel Carmor, knieža slávneho Galmalu. „Prečo Armin vzdychá?“ spýtal sa; „čo tu pomôže plač? Či je pieseň a spev nie na to, aby sa duša obmäkčila a okriala? Je ako jemná hmla, ktorá vystupuje z jazera, kropí dolinu a orosí kvitnúce kvety; ale zasa prichodí mocné slnko a hmla sa stratí. Armin,

prečo si taký rozžialený, ty vládca vlnami obklopenej Gormy?

Rozžialený? Áno, žialim a mám na to veľkú príčinu. — Carmor, nikdy si nestratil syna, nikdy si nestratil kvitnúcu dcéru. Statočný Colgar a Amira, najkrajšia z dievčat, žijú. Ratolesti tvojho domu, ó Carmor, prekvitajú; ale Armin je posledný zo svojho rodu. Tmavé je tvoje lôžko, ó Daura! Dusný je tvoj spánok v hrobe. Kedy sa zobudíš so svojimi spevmi, so svojím lahodným hlasom? Dujte, jesenné vetry, dujte! Vaľte sa temnou rovinou! Zúrte, horské prúdy! Zavýjajte víchry v končiaroch dubov! Ó mesiac, blúd' pretrhanými mračnami a ukazuj zavše svoju bledú tvár! Pripomeň mi tú úžasnú noc, keď mi zahynuly deti, keď padol mocný Arindal a odišla milá Daura.

Daura, dcéra moja, bola si krásna! Krásna ako mesiac nad furskými horami, biela ako čerstvo napadaný sneh, sladká ako vetrík! Arindal! Mal si mocný luk, meč, bol si rýchly v boji, mal si pohľad ako hmla na vlne a štít ako plamenný oblak v búrke!

Prišiel Armar, povestný v bojoch a chcel Daurinu lásku. Neodolala mu. Krásne boly nádeje jej priateľov.

Erath, syn Odgolov, zúril, lebo mu Armar zabil brata. Prišiel preoblečený za námorníka. Mal krásny čln na vlnách, biele kučery staroby, pokojnú, vážnu tvár. „Najkrajšia z dievčat“, povedal, „milá dcera Armina, tam pri skale, neďaleko v mori, kde sa skveje na strome červený plod, tam Armar čaká Dauru. Prišiel som prezrieť jeho lásku cez morské vlny.“

Išla s ním a volala Armara. Ale nikto jej neodpovedal, len ozvena zo skál. Armar! Môj drahý! Môj milý! Prečo ma tak strašíš? Počuj, syn Armathov! Počuj! Tvoja Daura ťa volá!

Erath, zradca, usmievajúc sa ponáhlal sa k brehu. Zvýšila hlas a volala otca a brata: Arindal! Armin! Či nik nezachráni Dauru?

Jej hlas prehlušil more. Arindal, môj syn, sostúpil s vršku, hrozný, s korisťou lovu. Šípy mu rinčaly po boku; niesol v ruke luk a s ním bežalo päť šedočiernych dóg. Uvidel na brehu odvážneho Eratha, zajal ho a priviazal k dubu. Tak tuho mu omotal boky, že sputnaný naplnil vetry stenáním.

Arindal sa pustil so svojim člнком na more, chcel Dauru doviezť nazad. Prišiel Armar; v zúrivosti vystrelil šedivo okrídlený šíp — šíp zazvučal — a vnoril sa ti do srdca, Arindal, môj syn! Ty si zahynul miesto Eratha, zradcu. Lodka sa dostala ku skalisku, Arindal spadol a umrel. Ó Daura, ako si nariekala, keď sa ti k nohám liala bratova krv!

Vlny rozmetaly člnok. Armar sa vrhol do mora, zachrániť svoju Dauru alebo umrieť. Odrazu vpadol do vln prudký vietor z hôr, Armar sa potopil a už sa neukázal.

So skaly, o ktorú sa lámaly vlny, počul som dcérin plač. Kričala veľmi nahlas, ale ani vlastný otec ju nemohol zachrániť. Celú noc som stál na brehu, videl som ju v slabom mesačnom svetle, celú noc som počul jej nariekanie. Vietor reval a prudký dážď plieskal do boku

hory. Hlas jej zoslabol, kým prišlo ráno. Umierala ako večerný vetrík v skalnej tráve. Umrela, vysilená plačom, a zanechala Armina samého! Zmizla moja sila v boji, padla moja dcéra, moja pýcha medzi dievčatmi.

Keď prichádzajú horské víchry, keď severný dujak zodvihuje vlny do výšky, sedávam na hučiacom brehu a hľadím k strašnému skalisku. Keď mesiac zapadá, vídavam často duchov svojich detí; putujú spolu v priesvitnej, smutnej svornosti.“

Prúd slz, ktorý sa vyhrnul z Lotiných očí, a obľahčil jej sovreté srdce, zastavil Wertherovo čítanie. Odhodil papiere, chytil ju za ruku a rozplakal sa horko. Lota sa podoprela o druhú ruku a zakryla si šatôčkou oči. Obidvaja boli úžasne rozrušení. Cítili v osude hrdinov svoju vlastnú úbohosť, cítili to spolu a ich slzy sa spojily. Wertherove pery a oči horely na Lotinej ruke; mráz prebehol cez ňu. Chcela ujsť, ale bôľ a súcit padol na ňu ťažko ako olovo. Namáhavo dýchala, aby sa spamätala; prosila ho fikajúc, aby pokračoval, prosila ho hlasom naozaj nebeským. Werther sa striasol. Srdce mu pukalo. Zodvihol papier a čítal zlomeným hlasom:

„Prečo ma budíš, jarné povetrie? Hráš sa a vravíš: Orosím ťa nebeskými kvapkami! Ale blízko je čas môjho vädnutia, blízko je búrka, čo mi strhá listie! Zajtra príde pútnik, príde ten, kto ma videl v celej kráse, jeho zrak ma bude hľadať v širom poli, ale už ma nenajde...“

Celá ťarcha týchto slov sa zrútila na nešťastníka. Hodil sa, celý zúfalý, Lote k nohám, chytil jej ruky a tisol si ich k očiam a k čelu, a jej dušou ako by preletela predtucha jeho úžasného úmyslu. Strácala smysly, stískala mu ruky a pritisla si ich k hrudi, v bolestnom rozrušení sa sklonila k nemu a ich horúce líca sa dotkli. Zabudli na celý svet. Objal ju, pritisol si ju k hrudi a divými bozkmi pokrýval jej trasúce sa a chvejúce sa pery. „Werther“, volala priduseným hlasom, odvracajúc sa. „Werther!“ a slabou rukou odtískala jeho hrud od svojej. „Werther!“ zvolala odhodlaným tónom ušľachtitého srdca. Neodporoval. Vypustil ju z náručia a bez smyslov sa jej hodil k nohám. Strhla sa a povedala v úzkostlivom zmätku, trasúc sa medzi láskou a hnevom: „To bolo posledný raz, Werther! Už ma nikdy neuvidíte!“ A s pohľadom najdokonalejšej lásky na úbožiaka odbehla do susednej izby a zamkla za sebou dvere. Werther vystrel za ňou ruky, ale neodvážil sa ju zadržať. Ležal na zemi s hlavou opretou o pohovku a zostal takto dlhšie ako pol hodiny, kým ho neprebudil šramot. Bola to slúžka, prišla prikryť na stôl. Chodil sem a ta po izbe a keď slúžka odišla, pristúpil k dverám susednej izbičky a volal tíško: „Lota! Lota! Len slovko ešte. Chcem vám povedať: Sbohom!“ Neozvala sa. Čakal — prosil a — čakal; potom sa odtrhol od dverí a volal: „Sbohom, Lota! Sbohom na veky!“

Prišiel k mestskej bráne. Stráže ho už poznaly a mlčky ho prepustily. Pršalo a snežilo, ale len okolo jednastej zasa zaklopal. Keď sa Werther vrátil domov, jeho

sluha zbadal, že nemá klobúka. Ale neodvážil sa povedať nič, len ho vyzliekal. Všetko na ňom bolo premoknuté. Neskôršie našli Wertherov klobúk na skalisku, trčiacom nad príkrym údolím, a je nepochopiteľné, ako mohol síť v takej tmavej a sychravej noci a nezrútiť sa.

Lahol si a spal dlho. Keď mu na druhé ráno sluha na zavolanie doniesol kávu, našiel ho písať. Napísal v liste pre Lotu tieto slová:

„Teda už posledný raz, posledný raz otváram oči. Ach, už nikdy neuvidia slnka; zakrýva ho kalný, hmli-
stý deň. Smúť len, príroda! Tvoj syn, tvoj priateľ, tvoj milenec sa blíži ku koncu. Lota! Tento pocit nemá sebe rovného, a jednako sa to ponáša najskôr na zahmlený sen, keď si človek povie: Toto je posledné ráno. Posledné! Lota, nemôžem pochopiť slovo: „posledné!“ Či tu dnes nestojím v plnej sile, a zajtra mám ležať nevládne natiahnutý na zemi? Umrieť! Čo je to? Pozri, snívame, keď hovoríme o smrti. Videl som mnoho ľudí umierať, ale ľudstvo je také obmedzené, že nevie pochopiť ani začiatku, ani konca svojho bytia. Teraz ešte môj, tvoj! Tvoj, ty milovaná! A po chvíľke — odlúčení, odtrhnutí — azda na veky? — Nie, Lota, nie... Ako by som ja mohol zahynúť? Ako by si zahynula ty? Veď žijeme preca! — Zahynúť! Čo je to? Zasa len slovo! Prázdny zvuk, ktorý moje srdce necíti. — Mŕtvy, Lota! Zahrabaný do chladnej zeme! Takej tesnej! Takej tmavej! — Mal som raz priateľku, ktorá mi bola všetkým v bezmocnej mladosti. Umrela. Šiel som za ra-

kvou, stál som nad jej hrobom, keď spúšťali truhlu, a vŕzgajúce laná sišly s ňou dolu, potom vyšly hore, videl som tiež, ako sa sosypala dolu prvá lopata hlíny a schránka úzkostlivo zazvučala od pádu a zvučala vždy temnejšie a temnejšie, až kým nebola celkom zakrytá! — Padol som na hrob — dojatý, otrasený, naľakaný, rozorvaný v najhlbšom vnútri svojej duše — ale nevedel som, čo sa so mnou deje — čo sa bude diať. — Umrieť! Hrob! Nerozumiem týmto slovám!

Odpusť mi, odpusť! Včera! Mala to byť posledná chvíľka môjho života. Ó, ty anjel! Prvý raz, prvý raz celkom bez pochybovania prešiel mi najvnútornejším vnútrom pocit rozkoše: Miluje ma! Miluje ma! Ešte ma páli na perách ten svätý oheň, ktorý prúdil z tvojich perí. V srdci mám novú, vrúcnu slasť. Odpusť mi, odpusť!

Ach, vedel som, že ma miluješ, vedel som to hneď z prvých oduševnených pohľadov, z prvého stisnutia ruky, a jednako, keď som od teba zasa odišiel, keď som videl Alberta pri tvojom boku, zasa som si zúfal v horúčke a pochybnostiach.

Pamätáš sa, ako si mi poslala kvety, keď si mi vtedy v tej osudnej spoločnosti nemohla povedať ani slova, ani ruky podať? Kľáčal som pred nimi celú noc, spečatily mi tvoju lásku. Ale, ach! Tieto dojmy prešly tak, ako mizne pomaličky z duše veriaceho pocit božej milosti, ktorú mu Boh udelil v celej nebeskej plnosti svätými, zriedkavými znameniami.

Všetko to sa pominie, ale ani večnosť nezhasí plá-

polajúci život, ktorého som sa včera napil z tvojich perí a cítim v sebe! Miluje ma! Tieto ruky ju objímaly, tieto pery sa chvely na jej perách, tieto ústa šep-taly na jej ústach. Je moja! Moja si, Lota! Áno, moja naveky!

Čo je na tom, že je Albert tvojím mužom? Muž! Tým je len na tomto svete — a na tomto svete je to hriechom, že ťa milujem, že by som ťa chcel vyrvať z jeho objatia a strhnúť do svojho. Hriech? Dobre potresem sa za to; ochutnal som tento hriech v celej jeho nebeskej slasti, vzal som si do srdca životný balzam a silu. Od tej chvíle si moja! Moja, Lota! Idem vopred! Idem k svojmu, k tvojmu otcovi. Vyžalujem sa mu a on ma poteší, kým ty prídeš. Potom sa ti rozletím oproti, objímam ťa a zostanem s tebou vo večnom objatí pred tvárou Nekonečného.

Nesnívam, nedomýšľam si. V blízkosti hrobu sa mi rozjasnilo. Budeme! Sídeme sa zasa. Uvidím tvoju matku! Uvidím, najdem ju a, ach, vyspovedám sa jej zo všetkého! Tvojej matke, tvojej podobe!“

Asi o jedenástej sa Werther spýtal sluhu, či sa Albert vrátil domov. Sluha odpovedal, že áno, že videl, ako okolo viedli jeho koňa. Potom mu pán podal otvorenú kartičku takéhoto obsahu:

„Chystám sa na cestu, nepožičali by ste mi, prosím vás, svoje pištole? Majte sa veľmi dobre!“

Úbohá pani spala poslednej noci veľmi málo; rozhodlo sa to, čoho sa bála, a rozhodlo sa tak, že to ne-

mohla ani vytušiť, ani sa toho báť. Jej krv, inokedy taká ľahká a čistá, zmietala sa v horúčke a jej krásne srdce rozrývaly tisícoraké pocity. Cítila v hrudi Wertherovo ohnivé objímanie? Či nespokojnosť s jeho odvážnosťou? Či to bolo bojzlivé prirovnávanie jej dnešného stavu s dňami úplnej, nedotknutej nevinnosti a bezstarostnej dôvery v samú seba? Ako má predstúpiť pred svojho muža? Ako sa má priznať k výstupu, o ktorom mu mohla všetko povedať, a jednako si netrúfala? Tak dlho už obidvaja mlčali o týchto veciach, mala teda ona prvá prerušiť toto mlčanie a práve v nevhodný čas sveriť sa svojmu mužovi s takým neočakávaným priznaním? Už toho sa bála, že i zvesť o Wertherovej návšteve bude pôsobiť na neho nepriaznivým dojmom, a ako by ešte pôsobila táto neočakávaná katastrofa! Mohla dúfať, že to jej muž bude vidieť v pravom svetle a že to prijme bez predsudkov? Mohla si želať, aby čítal v jej duši? Ach, a zasa, či sa mohla postaviť pred svojho muža, pred ktorým bola vždy otvorená a voľná ako krištáľ, ktorému nikdy nezatajila nijaký pocit, nemohla zatajiť? Jedno i druhé jej robilo starosti a uviedlo ju do rozpakov. A myšlienky sa jej zasa vracaly k Wertherovi, ktorého stratila, ktorého nemohla opustiť, ktorého, žiaľbohu, musela ponechať samému sebe a ktorému už nič nezostalo, keď ju stratil.

S akou ťarchou padol na ňu pomer, ktorý sa vytvoril medzi nimi! Ani si to v tejto chvíli nemohla objasniť! Takí rozumní a dobrí ľudia začali sa neshovárať pre isté tajné rozdiely, každý z nich premýšľal o svo-

jom práve a nepráve druhého, a pomery sa tak zaplietly a pokazily, že už nebolo možné rozťať uzol ani v kritickom momente, od ktorého všetko záviselo. Keby ich bola zasa sblížila šťastná dôvernosť, keby bola striedavo ožila medzi nimi láska a pochopenie a otvorila ich srdcia, možno, že by to bolo bývalo mohlo zachrániť nášho priateľa.

K tomu sa ešte pridružila podivná okolnosť. Werther, ako vieme z jeho listov, nerobil nikdy tajností z toho, že chce opustiť tento svet. Albert sa s ním preto často hádal a Lota sa so svojím mužom tiež niekedy o tom shovárala. Albert cítil rozhodný odpor proti takémuto činu a často dal na javo s akousi citlivosťou, ktorá nebola v jeho povahe, že má príčinu veľmi pochybovať o takomto úmysle, áno, dovolil si i žartovať o tejto veci a oznámil Lote, že tomu neverí. Toto ju síce s jednej stránky uspokojilo, keď sa jej myšlienky dostaly k tomuto smutnému obrazu, ale na druhej strane cítila, že sa jej tým zabraňuje zdôveriť sa mužovi s obavami, ktoré ju v ten čas trápily.

Albert sa vrátil. Lota mu šla v ústrety s rozpačitým chvatom. Nebol dobrej vôle. Nevykonan si veci, presvedčil sa, že susedný úradník je nepoddajný, nízky človek. I zlá cesta ho namrzela.

Spýtal sa, či sa nič nestalo, a Lota mu prenáhle odpovedala, že včera večer bol u nej Werther. Spýtal sa, či prišla nejaká pošta. Povedala mu, že má v svojej izbe niekoľko listov a balíkov. Odišiel a Lota zostala sama. Prítomnosť muža, ktorého si vážila a milovala,

pôsobila v jej srdci novým dojmom. Jej myseľ uspokojila myšlienka na jeho šľachetnosť, lásku a dobrotu, cítila tajnú túžbu ísť za ním. Vzala si prácu a šla do jeho izby, ako to často robievala. Rozbaľoval balíčky, otváral a čítal listy. Zdalo sa, že niektoré z nich neboly príjemného obsahu. Spýtala sa ho niekoľko ráz na čosi, odpovedal jej krátko a sadol si za stolík a dal sa do písania.

Sedeli takto spolu asi hodinu a v Lotinej duši bolo vždy tmavšie a tmavšie. Cítila, ako ťažko to pôjde zdôveriť sa mužovi s tým, čo má na srdci, i keby bol v najlepšej nálade: bolestné myšlienky sa jej zmocnily a páľily ju tým viac, čím viacej sa ich snažila skryť a prežierať slzy.

Príchod Wertherovha chlapca ju priviedol do veľkých rozpakov. Odovzdal Albertovi lístok. Obrátil sa celkom chladne k svojej žene a povedal: „Daj mu pištole!“ — „Prajem mu šťastnú cestu!“ — povedal chlapcovi. Udrelo to do nej ako hrom; vstala tackajúc sa, nevedela, čo sa s ňou robí. Pomaly pristúpila k stene, trasúc sa svesila zbraň, oprášila ju a zaváhala — a bola by ešte dlho váhala, keby Albert nebol pozrel na ňu prísny a opytujúcim sa pohľadom. Dala sluhovi nešťastnú zbraň a nemohla vysloviť ani slovka. Keď sluha odišiel, složila robotu a prešla v úžasnej neistote do svojej izby. Srdce jej prorokovalo najstrašnejšie veci. Už sa chcela vrhnúť k nohám svojho muža a povedať mu všetko, celú príhodu včerajšieho večera, svoju vinu i obavy; ale zasa len nevedela, ako by sa to skončilo,

a už vôbec nemohla dúfať, že by prehovorila svojho muža, aby šiel k Wertherovi. Prestreli na stôl a dobrá priateľka, ktorá sa prišla len čosi opýtať a hneď chcela odísť, zostala u nich, a preto bol rozhovor pri stole znesiteľný. Nútili sa do reči, hovorili, rozprávali a zabúdali.

Chlapec s pištoľami prišiel k Wertherovi. Werther ich vzal s nadšením, keď počul, že mu ich dávala Lota. Dal si doniesť chleba a vína, poslal sluhu na obed a sadol si písať:

„Prešly cez tvoje ruky, utrela si s nich prach, bozkávam ich tisíc ráz, lebo si sa ich dotkla: a ty, Duch nebeský, si naklonený môjmu rozhodnutiu! A ty, Lota, mi podávaš nástroj, ty, z tvojich rúk som chcel prijať smrť, a, ach, prijímam ju! Ó, vyspytoval som sa svojho chlapca na všetko. Chvela si sa, keď si mu ich dávala, ale nepovedala si: Sbohom! — Beda! Beda! Nepovedala si: Sbohom! — Že by si bola zanevrela na mňa len pre tú chvíľu, ktorá ma včera pripútala k tebe? Lota, ani tisíc rokov nezahladí ten dojem! A cítim, že nemôžeš nenávidieť toho, kto pre teba horí!“

Po jedle rozkázal chlapcovi, aby všetko pobalil, roztrhal mnoho papierov, odišiel a zaplatil ešte drobné dlžoby. Zasa sa vrátil domov a zasa odišiel. Nedbal na dážď a vyšiel pred bránu a odtiaľ do grófskej záhrady, blúdil dosť dlho po okolí, a keď sa zmrákalo, vrátil sa domov a písal:

„Viliam, videl som posledný raz polia, lesy a nebo. I ty buď sbohom! Milá matka, odpusť mi! Poteš ju, Viliam! Boh vás požehnaj! Všetky veci mám v poriadku. Buďte sbohom! Stretneme sa zasa a radostnejšie.“

„Albert, zle som sa ti odvdáčil, ale ty mi odpustiš. Porušil som pokoj tvojho domu, spôsobil som nedôveru medzi vami. Buď sbohom! Chcem to už skončiť! Ó, keby vás moja smrť mohla urobiť šťastnými! Albert! Albert! Sprav toho anjela šťastným! Požehnanie božie nech ťa ochraňuje!“

Večer sa ešte dlho prehŕňal v svojich papieroch, mnoho z nich roztrhal a hodil do pece. Zapečatil niekoľko balíčkov s Viliamovou adresou. Boly v nich články, úryvkovité myšlienky. Mnohé z nich som videl. A potom, po desiatej, kázal priložiť do pece a dal si doniesť fľašu vína. Sluhu, ktorý mal izbu na druhom konci domu, kde mali i domáci spálne, poslal spať. Sluha si ľahol v šatách, aby bol hneď ráno po ruke, lebo pán povedal, že ešte pred šiestou budú poštové kone stáť pred domom.

Po jedenástej.

„Všetko okolo mňa zatíchlo, mám taký mier v duši. Ďakujem ti, Bože, že si týmto posledným chvíľam daroval toľko vrúcnosti a sily.“

Pristupujem k obloku, moja drahá, a cez mračná búrlivo mimoletiace vidím ešte niekoľko hviezd na več-

nom nebi! Nie, nepadnete! Večný Boh vás nosí na srdci tak ako mňa. Videl som oje Veľkého voza, najmilšieho mi zo všetkých súhvezdí. Keď som sa v noci vracal od teba, stál práve oproti mne, keď som vykročil z vašej bráničky. S akým opojením som sa často naň díval! Koľko rás som ho zodvihnutím ruky urobil svedkom, svätým znakom svojej prítomnej blaženosti a ešte — Ó, Lota, čo všetko mi ťa pripomína! Či si nie všade okolo mňa? Či som si, nenasýtne, ako decko, neprivlastnil všelijaké maličkosti, ktorých si sa dotkla, ty svätá?

Milá silueta! Porúčam ti ju, Lota, prosím ťa, váž si ju. Tisíce, tisíce bozkov dostala odo mňa, tisíce pozdravov som jej zakýval, keď som odchádzal z domu a keď som sa domov vracal.

Tvojho otca som poprosil lístkom, aby chránil moju mŕtvolu. Na cintoríne, v úzadí, v rohu, pri samých poliach sú dve lipy; tam chcem odpočívať. On to môže spraviť a spraví to pre priateľa. Popros ho i ty! Nechcem, aby telá pobožných kresťanov odpočívaly pri tele úbohého nešťastníka. Ach, chcel by som, aby ste ma pochovali pri ceste alebo v osihotenom údolí, aby kňaz a levita šli okolo poznačeného kameňa a križovali sa a aby Samaritán zaplakal.

Tu, Lota! Nebojím sa chytiť chladný, strašný kalich, z ktorého sa napijem smrteľného opojenia. Ty si mi ho podala a ja neváham. Všetko! Všetko! — Takto sa splnia všetky túžby a nádeje môjho života! Tak chladnokrvne, tak mocne zaklopať na krvavú bránu smrti!

Aké je to krásne, že mi je dožičené šťastie umrieť pre teba! Lota, obetovať sa pre teba! Umrel by som odhodlane a radostne, keby som mohol vytvoriť nový pokoj a krásu tvojho života. Ale, ach! Len niekoľkým hrdinom osud dožičil, že mohli preliať svoju krv za tých, ktorých milovali, a svojou smrťou vytvoriť priateľom nový, sto ráz krajší život!

Lota, chcem, aby ma pochovali v týchto šatách, posvätila si ich svojím dotykom. I tvojho otca som poprosil o to. Duša moja sa vznáša nad rakvou. Prosím, aby mi neprezerali vrecká! Táto bledočervená stužka, ktorú si mala na hrudi, keď som ťa našiel prvý raz uprostred tvojich detí — Ó, bozkaj ich tisíc ráz a rozprávaj im o osude ich nešťastného priateľa. Tie milé deti! Hmýria sa okolo mňa. — Ach, ako som sa pripútal k tebe! Od prvej chvíle som nemohol upustiť od teba! — Túto stužku pochovajú so mnou. Darovala si mi ju na narodeniny! Ako som to všetko nenasýtne prijímal! — Ach, nemyslel som, že tá cesta vedie až sem! — — Utiš sa, prosím ťa, utiš sa!

Sú nabité. — Bije dvanásť! Tak, staň sa teda! — Lota! — Lota! Sbohom! Sbohom!“

Sused zbadal blesk svetielka a počul výstrel; keďže sa nič nehýbalo, nedbal veľmi na to.

Ráno o šiestej vstúpil do izby sluha so svetlom. Našiel pána na zemi, pri ňom pištoľ a krv. Volal, triasol ním: ale nedostal odpovedi — už len chrčal. Bežal pre lekára, pre Alberta. Lota začula zvonček; všetkými úd-

mi jej prebehol mráz. Zobudila muža, vstali; sluha, nariekajúc a zajaktávajúc sa, oznámil, čo sa stalo. Lota zamdlela a padla pred Albertom na zem.

Keď prišiel lekár k nešťastníkovi, videl, že mu na zemi už nieto pomoci. Pulz ešte bil, ale údy mal už zmeravené. Prestrelil si hlavu nad pravým okom; vystrekol mozog. Pustili mu ešte žilu, krv tiekla a ešte vždy dýchal.

Podľa krvi na operadle stoličky usúdili, že sa zastrelil, sediac za písacím stolíkom; potom padol a v kĺboch sa metal okolo stoličky. Ležal celkom bezvládne, na chrbte, oproti obloku, úplne oblečený, obutý, v belasom fraku so žltou vestou.

Zbúril sa celý dom, susedia i mesto. Prišiel Albert. Werthera položili na posteľ a obviazali mu čelo; tvár mal už mŕtvu, ani údom nepohol. Pľúca ešte strašne chrčaly, raz slabšie, raz mocnejšie; očakávali koniec.

Vypil len jeden pohárik vína. Na stole ležala otvorená „Emília Galottiová“.

O Albertovom zľaknutí a Lotinom žiali budem radšej mlčať.

Starý úradník pribehol hneď, ako sa o tom dozvedel, bozkával umierajúceho s horúcimi slzami. Jeho najstarší synovia prišli pešo hneď za ním, klesli pred posteľou s výrazom nesmiernej bolesti a bozkávali mu ruky a ústa. A najstarší, ktorého mal najradšej, bozkával ho, kým nedokonal, a chlapca museli násilím odtrhnúť od neho. Umrel práve na poludnie. Prítomnosť a zakročenie úradníkov zabránily návalu ľudí. O jede-

nástej v noci ho dali pochovať, na tom mieste, ktoré si vybral. Mŕtveho vyprevadil otec so synmi, Albert nemal na to síl. Báli sa o Lotin život. Remeselníci ho niesli. Pochovali ho bez kňaza.